
LA NOSTRA TERRA

REVISTA MENSUAL DE LITERATURA, ART I CIÈNCIES

PERTENEC A LA BIBLIOTECA
DEL
ATENEO BARCELONÉS

AL PRIMER DELS JAVMES,
GRAN REI D'VN POBLE GRAN,
PARE DE LA PÀTRIA,

EN EL VIIE CENTENARI DE LA SEVA GESTA DE CONQVERIDOR,
GELOSOS DE LA PLENA SIGNIFICANÇA DEL SEV NOM
QVE ENTRANYA LA FIDELITAT AL VERB PAIRAL,
SOTA EL PES I L'ESCLAT D'VNA GLÒRIA PASSADA.

El comerç i la marina de Catalunya abans de la conquesta de Mallorca

ELS USATGES DE BARCELONA.—LA NAIXENÇA DEL COMERÇ CATALÀ:
EL SEGLE XIe.—EL SEGLE XIIe.—LA MARINA I EL COMERÇ DE
MALLORCA, ABANS I DESPRÉS DE LA CONQUISTA.—UN IMPERI
MALLORQUÍ A L'ÀFRICA SEPTENTRIONAL.

MENTRE des de feia ja un parell de segles prosperava el comerç exterior de les petites repúbliques italianes, abans del segle XIII el de Catalunya era gairebé inexistent. Vegem com nasqué.

Les primeres centúries de l'existència del comtat català foren un període de lluites constants. No era, doncs, aquesta una circumstància favorable al desenrotllament del tràfec i de la navegació. I, en efecte, veiem aleshores preponderar gairebé en absolut els italians—pisans, genovesos—en el comerç marítim de les costes del comtat.

Però l'activitat comercial dels catalans apenes esperava un moment propici per tal d'iniciar-se. Llur esperit d'organització i de mètode—ben notable aleshores—es revela ja en les normes que donen els *Usatges* de Barcelona, còdex de lleis del comte Ramon Berenguer I (1058-1068) (1).

ELS USATGES DE BARCELONA.—Com molt bé diu Schaube (2) els *Usatges*, amb les normes que donen sobre els musulmans batejats i sobre els renegats, sobre el tractament penal dels esclaus

---

(1) V. sobre la data de promulgació de les diverses parts que constitueixen el conglomerat de textos legals anomenats *Usualia* i *Usatges*: F. Valls Taberner, *ESTUDIS D'HISTÒRIA JURÍDICA CATALANA* (Barcelona, 1929).

(2) Pàg. 127 de la *STORIA DEL COMMERCIO DEI POPOLI LATINI NEL MEDITERRANEO SINO ALLA FINE DELLE CROCIATE*, trad. italiana in: *Biblioteca dell'Economista*, 5.ª sèrie, vol. XI, Torino, 1915.

sarraïns i les recompenses fixades per a la recuperació dels sarraïns fugitius, ens proven la gran preponderància que tenien, en la vida de la Marca Hispànica, les relacions amb els musulmans.

Els habitants del Comtat estaven obligats pels *Usatges* a respectar totes les convencions del príncep amb els musulmans, sempre que es referissin a la pau en general o al salvoconducte segur per terra i per mar. D'això resulta, doncs, que, tant les pacífiques relacions comercials terrestres com les marítimes gaudien de la protecció de l'autoritat. Severes penes devien garantir, tant durant la nit com de dia, la pau dels camins públics (*camini et strade*). Així podia qualsevol, a peu o a cavall, mercader o negociant (*tam mercerii quam negociatores*), moure's amb plena seguretat amb tots els seus béns. Aquesta seguretat indispensable per a la prosperitat del comerç, havia augmentat també gràcies a una disposició curiosa: que ningú que hagués pernoctat amb altres companys sota el mateix sostre, no pogués perjudicar, ni fer qualsevol mena de mal, a cap dels altres companys durant una setmana...

Però no sols el comte de Barcelona prenia disposicions favorables al comerç. També el comte Ermengol d'Urgell, prop de mig segle abans (1029), havia proclamat la perpètua llibertat de tràfec a la capital del seu estat pireneic. I al mateix temps feia cessió al capítol de la Catedral d'un terç dels beneficis del mercat local, beneficis que fins aleshores s'havia reservat en llur totalitat.

Aquestes sàvies disposicions afavoriren, naturalment, el desenvolupament del comerç català. Però llur aparició, ja en aquell segle XIe, ens prova, encara, una altra cosa: l'existència indubtable d'un tràfec suficientment actiu per a exigir aitals disposicions legals. Si aquestes, per una part, l'ajudaren a desenrotllar-se, prosperar i augmentar, per altra és ben segur que foren exigides per un comerç que necessitava lleis suficientment detallades que el protegissin i que estatuïssin sobre els varis casos litigiosos que aleshores es podrien presentar.

El comerç català havia nascut ja i assolit una relativa importància.

No sembla, però, que la seva força expansiva fos encara gran, pels motius exposats anteriorment. I la prova n'és que el tràfec exterior estava gairebé totalment entre mans d'estrangers.

Tractem de seguir, ara, els primers passos del comerç català i la intervenció d'aquests estrangers.

LA NAIXENÇA DEL COMERÇ CATALÀ: EL SEGLE XIe.— Els segles XIe i XIIe són els de la naixença del comerç català. La seva importància en aquesta època era ben reduïda i la seva força expansiva insignificant. Genovesos i pisans tenien entre llurs mans el comerç exterior. Bona part dels artífexs eren catalans de religió musulmana. Els cristians eren més aviat guerrers que traficants. De totes maneres, ja la importància del comerç exigia les disposicions legislatives dels *Usatges*.

Aquests ens testimonien la importància del tràfec dels estrangers a la Barcelona del segle XIe, car prescriuen que els afers d'aquests estrangers deuen ésser ràpidament despatxats.

Un ric mercader de la ciutat funda un hospital en 1009. És la primera menció d'un representant de la burgesia comercial barcelonina, d'aquella burgesia comercial que havia de fer més tard, la riquesa de la ciutat.

Ja aleshores era ben nodrit l'element judaic. Un segle més tard la seva importància ens vindrà confirmada per Benjamí de Tudela. Naturalment, els jueus eren, a més de metges, filòsofs, teòlegs, cosmògrafs i intellectuals de tota mena, comerciants i banquers.

El tràfec marítim era també garantit per la legislació. Els vaixells que entraven o sortien del port de Barcelona quedaven sota la protecció del comte en tota la costa compresa entre el cap de Creus i el de Salou, o sigui en tot el litoral que en aquell temps posseïa el comtat català. Qui faltés a aquesta disposició estava obligat a pagar el doble del mal comès.

Els comtes procuraven animar el comerç, ocupant-se'n ells mateixos. Així, posseïen vaixells comercials al port de Barcelona. En el pacte de divisió establert en 1080 entre Ramon Berenguer i el seu germà Berenguer s'estableix que aquells vaixells deuen constituir una propietat comú. Hom devia dividir totes les despeses i els guanys per meitat entre els dos. Així mateix les noves construccions i les adquisicions de navilis. És indubtable que aquests, a més de les finalitats bèl·liques de la lluita contra els peninsulars musulmans, eren utilitzats pel comerç. No oblidem, encara, que durant el període de què tractem els navilis mercantils no diferien dels de guerra.

Durant el segle XIe—al menys no en sabem res més que el que n'hem dit—sembla que els catalans no s'ocuparen de comerç exterior, el qual quedà en mans dels italians. No hi ha més que una excepció. Els honorables mercaders cristians de Barcelona ana-

ven a vendre llurs compatriotes de religió musulmana al mercat de Gènova. Aquest és el mes antic record que ens queda sobre el comerç d'exportació dels mercaders cristians de la nostra Península. Bé és veritat que aleshores Catalunya es considerava com un apèndix dels francs i que la seva finalitat era "fer host per anar a destruir Espanya", com diuen els *Usatges*. Els vertaders espanyols, els que posseïen el territori de l'antiga Hispània, eren els musulmans, i així veiem el rei Ibn Màrdenix de València, anomenat pels cristians *rei d'Espanya*. Eren, demés, els més civilitzats, refinats i cultes.

EL SEGLE XIIe.—Passem al segle següent. Fins a la tercera croada—com observa Schaube (1)—hom nota en escassos progressos comercials per part de Catalunya.

El comte Ramon Berenguer III, per tal de recompensar els ciutadans de Barcelona dels serveis que li havien prestat en el setge del castell de Fos, a Provença, els exentà de l'impost del quint que fins aleshores havia cobrat al port de Barcelona. Però ací es tractava principalment de vaixells destinats a la guerra i al cors. Als mercats es referia, en canvi, en 1132, quan assigna a l'església de Barcelona la desena part de totes les contribucions cobrades en aquell port sobre les mercaderies que hi arribaven o que venien en trànsit.

Benjamí de Tudela, que estigué a Barcelona en 1160, parla d'ella com d'una "ciutat petita i bella, situada a la vora de la mar, a la qual concorren, amb mercaderies, comerciants de tot arreu: de Grècia [o sigui de l'Imperi Bizantí], de Pisa, Gènova, Sicília, Alexandria d'Egipte, Terra Santa, Àfrica i de tots els seus voltants" (2). Tal era la Barcelona del segon terç del segle XIIe i tal l'activitat del seu comerç. El rabí Benjamí és bon testimoni de la importància que hi tenia el comerç exterior i l'afluència dels comerciants estrangers.

En realitat, els comerciants estrangers que posaven Barcelona en contacte amb el món mediterrani eren gairebé exclusivament pisans i genovesos.

LA MARINA I EL COMERÇ DE MALLORCA, ABANS I DESPRÉS DE LA CONQUISTA.—Ha passat una cosa curiosa amb

(1) Ob. cit., p. 657.

(2) V. la nostra *HISTÒRIA DELS DESCOBRIMENTS GEOGRÀFICS*, vol. II, pàg. 33.

la història de Mallorca (com amb la de les altres regions conquerides en les quals els indígenes eren de religió musulmana i no de la cristiana). La seva història, per a la generalitat, comença amb la conquesta. Com si una mena d'abisme pogués separar dues èpoques en l'evolució d'un nucli humà, de sobte, d'un dia a l'altre! Però no, no hi ha tal hiatus: són els mateixos homes amb altres etiquetes, heus ací tot. L'historiador simplista, aquell que no sàpiga elevar-se a la contemplació objectiva dels fets, estudiarà, subjectivament, el nucli que exclusivament l'interessa, que considerarà superior i únic digne d'esment. Una mena d'història de capelleta, *ad usum Delphini!* Però, científicament, aquesta posició és inferior, insuficient. Cal fer un treball de síntesi, encara que això dongui més feina a l'historiador. Sinó, és com si, per exemple, un metge conegués la terapèutica i volgués ignorar l'anatomia: científicament, un absurd.

La història de Mallorca comença generalment amb la conquesta. L'actitud habitual en casos com aquest, entre els historiadors peninsulars, és com si hi hagués substitució d'una massa humana, indigna d'esment, pels nous vinguts, herois admirables. No: com molt bé diu en un cas semblant E. F. Gautier (1), no hi pot haver d'aquestes *cloisons étanches*, o murs de separació, i quan hom les crea artificialment és en greu perjudici de la ciència històrica.

Parlant de la història de Catalunya, ha dit amb raó Rovira i Virgili: "En pocs pobles hi ha tantes coses inèdites, tantes coses que ningú no ha vist, tantes coses que encara s'han de descobrir i encetar, i que només esperen violadors benemèrits..." (2). Hom no pot aplicar millor que a la història mallorquina aquesta frase...

Hi ha tantes coses encara per fer entre nosaltres, peninsulars! De vegades, el que no fem, ha de fer-ho gent de fora. Per tal d'estudiar problemes històrics ben importants, elucidatius i interessants hem d'acudir sovint a obres d'erudits estrangers. Però no és això el mal, car benvinguts siguin aquests erudits, vinguin o no de fora. No: el més trist és que hi ha d'aquests estudis d'erudits estrangers que queden desconeguts i podria citar alguns casos concrets d'obres importants, primordials, gairebé ignorades o totalment ignorades per la majoria i, de vegades, per tots els historiadors d'ací... Però em limitaré a un exemple que entra dintre del tema d'aquest treball.

Estudiant les navegacions catalanes, vaig tenir, com era natural,

(1) LES SIECLES OBSCURS DU MAGHREB, Paris, 1927.

(2) LA GRAN PIETAT DE LA NOSTRA HISTÒRIA, *Revista de Catalunya*, desembre 1924.

d'investigar les dels mallorquins. No m'agradava la fàcil actitud d'estudiar, com tothom, exclusivament la història de Mallorca posterior a la conquesta, d'aquesta cèlebre conquesta que s'ha pres com un abisme separador, amb tot i no ésser més que un episodi en la continuïtat ininterrompuda de la història i de les activitats invariades dels mallorquins: els mateixos homes fent les mateixes coses, ço que no em serà gaire difícil de provar, si hi ha algun incrèdul que ho desitja.

¿Quins eren els remots orígens de la importància naval d'aquesta illa, de primordial influència en la Mediterrània del segle XIVe? Per a esbrinar-ho, naturalment, no m'havia d'aturar a la data fàtica i encantada de 1229... No: la cosa venia de més lluny.

UN IMPERI MALLORQUÍ A L'ÀFRICA SEPTENTRIONAL.— Hi havia un antecedent ben notable: una gesta dels mallorquins, fundadors d'un imperi al Nord de l'Àfrica, gesta tan important, al menys, com la dels Almogàvers a l'Orient.

Però l'habitual *parti pris* feia que ningú no s'ocupés d'aquesta, mentres tothom glorificava l'altra. I jo t'asseguro, lector, que com a saquejadors, incendiàries, assassins i violadors, potser hi guanyen els expedicionaris mallorquins, amb tot i ésser els Almogàvers uns *recordmen* d'allò més distingit... Però no ens devem indignar massa: aquestes són les glorioses característiques de les empreses militars, o piràtiques—la única diferència és en el nombre...—en aquells o en altres temps. I, per altra part, ambdues expedicions demostren una constància, i allò que s'anomena comunament heroisme, dignes de passar a la història...

Rubió i Lluch ha redactat aquella sèrie d'estudis tan erudits, que, juntament amb el llibre de Schlumberger, han fet plena llum en les atrevides aventures de catalans i aragonesos a l'Orient. ¿Qui no els coneix, aquests treballs del venerable historiador? Ningú que no sigui un ignorant, lògicament.

En canvi, ¿qui coneix la gesta dels mallorquins musulmans? Han d'ésser ben contats. Naturalment, en el criteri simplista habitual, bastava que fossin musulmans perquè ningú no s'hi interessés. Sols escapaven a aquesta monomania alguns erudits arabistes, que—entre els peninsulars—se n'ocuparen, incidentalment però: tal un Codera, un Pons Boïgues, o un Àlvar Campaner.

Doncs, justament, sobre aquesta gesta insular hi ha una obra fonamental, completíssima, llarga i erudita, d'extraordinari interès

per a la història de Mallorca, i, per tant, per a la de Catalunya: l'estudi d'Alfred Bel (1) professor a la medersa de Tlemcen.

I aci ve la cosa curiosa i verament simptomàtica i significativa. Em trobo, en una de les meves recerques a la Biblioteca de Catalunya, l'exemplar d'aquest llibre fonamental... verge, intacte i per obrir!! I no us imagineu que fos un recent vingut, no. El nombre de registre és el 29.136, és a dir, que és un dels llibres del fons antic de la Biblioteca, o sigui que té en ella els seus quinze anys de residència... sense que ningú l'hagi consultat!! I podria citar varis casos per l'estil d'altres obres que allà ha anat reunint la infatigable activitat de Jordi Rubió i Balaguer...

Les seves 251 planes són de la major importància per a la coneixença de la història mallorquina, i particularment per a la de la marina de la illa i de les relacions amb els cristians abans de la conquesta per Jaume I.

Però el tema és tan important que, a desgrat del meu desig de parlar-ne, no em cap el seu estudi en aquest article, ja massa llarg. Prometo, però, als lectors de LA NOSTRA TERRA, als qui no pot menys d'interessar la qüestió, d'ocupar-me'n més endavant, amb tot el deteniment que es mereix (2).

En fer-ho, diré demés quelcom sobre les relacions comercials que existiren entre Catalunya i les Balears abans que aquestes passessin a formar part, directament o indirectament (com Menorca), del reialme catalano-aragonès, i de la primera temptativa de conquesta, la temptativa pisano-catalana (1114).

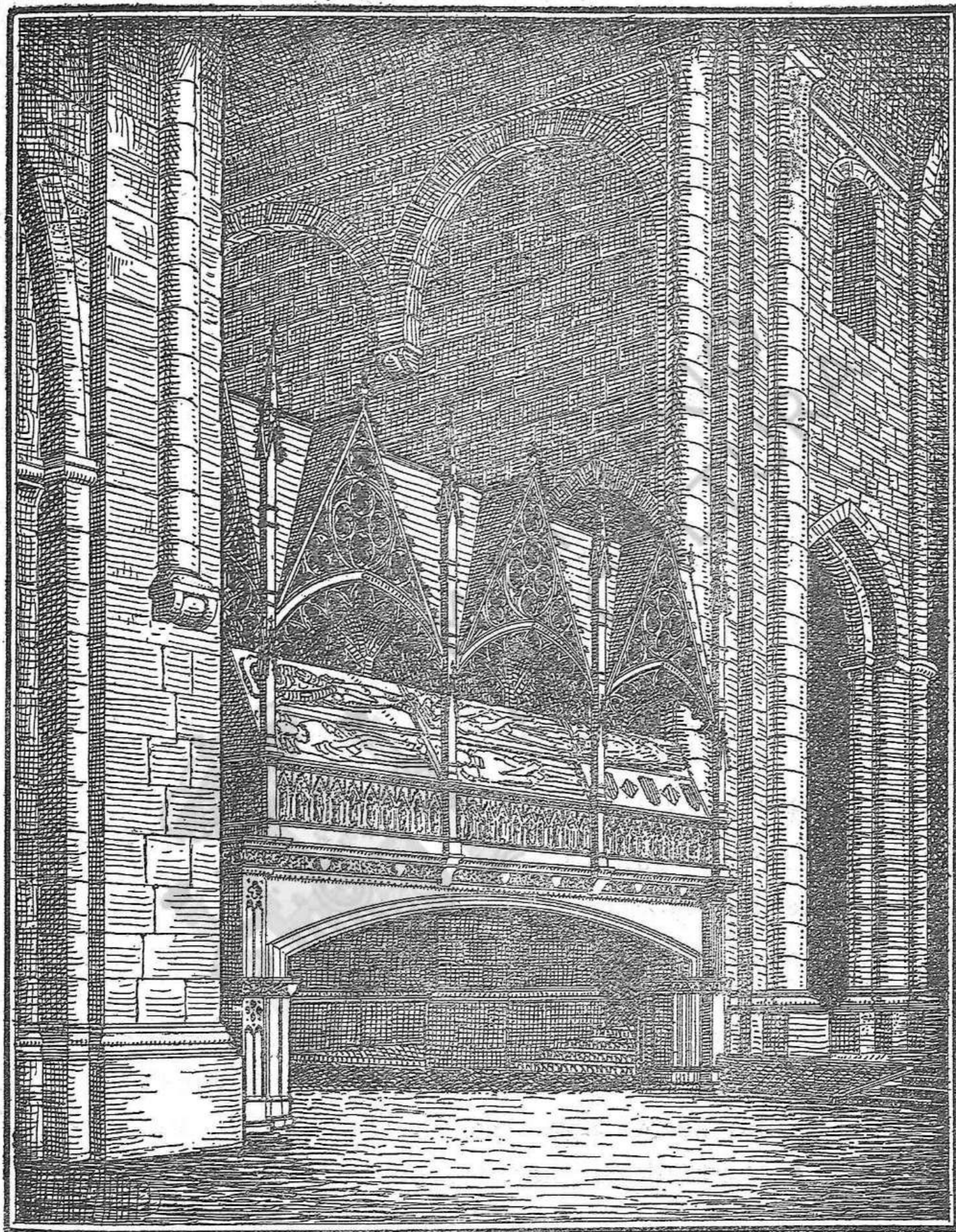
Amb això completaré, en el que a Mallorca es refereix, el que he dit avui, ben succintament, sobre els primers temps de la història del comerç i de la marina catalanes.

GONÇAL DE REPARAZ (FILL)

(1) LES BENOÛ GHANYA, DERNIERS REPRÉSENTANTS DE L'EMPIRE ALMORAVIDE ET LEUR LUTTE CONTRE L'EMPIRE ALMOHADE, Publications de l'École des lettres d'Alger, tome XXVII, Paris, E. Leroux, éd., 1903, 251 pàgs. in 4.º

(2) En dues paraules, els fets foren els següents. La família dels Ben Ghanya es proclamà independent a les Balears quan els almohades destruïren l'Imperi almoràvit (els Ben Ghanya eren almoràvits). Un dels Ben Ghanya, Ali ben Ixaq, preparà la lluita de les Balears contra els almohades. Ali, molt hàbilment, tingué la idea de traslladar a l'Àfrica el teatre de les hostilitats. Al front d'una esquadra mallorquina i amb un exèrcit de sols 4.000 homes, desembarca i pren Bugia (1184). Rebutjat després en alguns combats, s'apodera del Djerid (el Migdia de Tunísia) i s'hi estableix. Mort en 1188, el succeeix el seu germà Jàfia. Aquest continua rebent reforços mallorquins. Arriba un moment en què posseeixen els mallorquins un veritable imperi que s'estén de Trípoli fins a Bona, comprnent Tunis. Vénen després derrotats. Però Jàfia, incansable, lluitarà durant mig segle (fins a 1236, any de la seva mort), després ja de la caiguda de Mallorca.

PANTEONS REIALS A POBLET,
PRIMITIU ENTERRAMENT DE JAUME I. (RECONSTRUCCIÓ DE LL. DOMENECH I MONTANER).
DIBUIX D'ANTONI JIMÉNEZ

L'ALTRE TESTAMENT

A MARIA ANTÒNIA SALVÀ

ERA a València el Rei Jaume en son llit,
vell i retut, de son mal dolorit;
si era de dia, per ell era nit,
i el juliol com un temps gelebrit.

Poc dura el goig i la vida no gaire;
perds ton amic, oreneta xisclaire.
Ara ja el Rei, nét, nebot d'Imperaire,
dels gessamins és esmús a la flaire.

Ja de sos ulls tot se'n va i es confon;
res no remembra; devora li són
totes les ombres darreres del món;
alt es dreçà, cal que jegui pregon.

Què el crida encar? ¡Com ses ales gegantes
la mort fa enrera! Senyor, què t'espantes?
Ja a un forat blau dins ta fosca et decantes.
Ix del coval!: hi ha el reialme a tes plantes.

El món és jove de llum resplendent.
I una veu parla de Múrcia al Conflent:
—Si per als fills migpartires ta gent,
per a la terra fes nou testament.

—Ara, esperit, diu el rei, ara et dónes
a camps i serres, senderes i espones;
bé duraràs mal que errívoles ones
rompin espases i colguin corones.

Crec en Déu Pare i Fill i Esperit;
l'àngel em senti i en faci l'escrit;
més que no abans el meu seny és complit;
sigui aplegat el que jo he desjunyit.

Una, com meva, és ma nierada.
Pensí en la meva neixor més migrada;
ara, però, veig més gran ma fillada,
com Abraham, pare d'una estelada.

I a la fillada que es diu munió,
deixo indivís mon reialme millor:
deixo la parla, que al temps més felló
obri les ales i es torni cançó;

i la sang nostra, que és neta d'enveja,
d'urc i fretures, i sola ens rabeja,
car l'Empordà vers Mallorca passeja
i el Segre verd dins València bateja;

i us deixo encar el que més he volgut,
i que tothora tindrà la virtut
d'uní el fill savi i l'esmaperdut:
la recordança de ma joventut.

I això havent dit, el gran Rei defallia;
mes ans de caure en la nit d'on venia,
tant s'omplí els ulls d'immortal alegria,
que conegué que ara, cert, finaria.

L'àngel, però, que li era veí
amb ploma d'or cada mot escriví;
i el testament piadós escondí
dins el misteri dels cors a venir.

JOSEP CARNER

GLOSSA AL CONQUERIDOR

Si sempre ens commou el record de la nostra infantesa, l'entusiasme s'abriva en les dates memorables, que van assenyalant en la vida les fites glorioses de la nostra permanència. Sentim la grandesa del llinatge, la vibració de l'esperit, la fermesa de la voluntat. Som! L'ànima s'esponja d'idealitat, fit l'esguard en l'avenir.

Així, l'evocació del rei En Jaume, dins l'auria poetització popular, té la virtual emoció del redreçament, del *nosce te ipsum*.

La memòria immortal del rei En Jaume omple les centúries de la nostra estructuració col·lectiva, és el símbol benamat del gegantí esforç de superació en la gestació admirable d'una nova *ethnos*. Conqueridor hirsut i arriscat, sollevat per les passions i la victòria; així la crítica històrica l'ha mostrat. Però seria debades pretenir empal·lidir el nimbe de la seva popularitat, la seva glòria de nucleador de la raça.

Fills del seu llinatge, la gent catalana el veu i l'estima entre les boires del passat; així com els grecs parlaven de llurs herois, parla el nostre poble del seu gran rei En Jaume, amb la veneració i el respecte que ens imposa tot el que és gran, gegantí, extraordinari.

Fou tant íntima la conjunció de les reials aspiracions amb l'anhel popular que l'esperit s'hi va encarnar, i en el cel de la pàtria brillà un nou estel. Malgrat els set-cents anys comptats, el seu record perdura i es conserva amb tant d'amor encara que, sense temor a l'equívoc, podríem dir, que fins allà d'enllà on es manté viva la memòria del rei En Jaume, arriba la nacionalitat.

¡Gran és la fama de l'Alt rei En Jaume! La fortuna el mimà i la tradició li ha donat la companyonia d'homèriques gestes, devenint simbòlic forjador d'una cultura bressolada en les congestes pirenenques, plena de seny i fortitud davant l'Acròpolis d'Atenes.

Jaume I és el símbol d'una època floreixent, magnífica eclosió d'una espiritualitat creadora de cultura i riquesa.

La seva invicta espasa plantava les fites nacionals, mentre la reial protecció impulsava l'ensenyança, la indústria i el comerç, preparant la forta expansió vers l'orient i la fama universitària de Montpeller i de l'Estudi General de Lleida.

Més extraordinari encara que la naixença reial, fou l'aponcellar de la civilització catalana que assolí l'altura de les grans nacions, en plena febre de guerres i conquestes. Durant aquell segle gloriós, Catalunya intervé en tots els afers de l'Europa cristiana, i en terra de sarraïns l'apòstol de l'amor, Ramon Lull, arremolina la gentada.

Arreu on hi ha una activitat es troba un català ocupant lloc preeminent. A la Sorbona professen els homes representatius de la terra, davant públics selectes, i les seves doctrines són discutides, formen escola.

Fra Teodoric, dominic català, expositor i compilador dels coneixements sobre cirurgia i altres ciències mèdiques, fou professor a la Sorbona i considerat una eminència en alquímia i cirurgia.

El famós Arnau de Vilanova, metge de Pere el Gran, escrigué diverses elucubracions teològiques, nombrosos tractats de medicina, alquímia, astrologia i determinades prediccions fatídiques sobre la venguda de l'Anticrist. Visionari i pseudo-profeta, nodrit d'erudició hebràica i aràbiga i coneixedor intelligent de la medicina pràctica i de les ciències naturals, caigué en interdit pels seus errors dogmàtics; i, no obstant, pel seu mateix saber, gaudí de la protecció de reis i papes.

Ramon Martí, de l'ordre dominicana, notable pensador català i eminent orientalista, va consagrar el seu talent i la seva sòlida i extensa cultura a fer una excel·lent defensa del cristianisme.

El català de Mallorca, Ramon Lull, fou la més preclara sabiduria del segle, conreuà el saber humà en les múltiples disciplines. "Almogàver del pensament català" com l'anomenà Rubio i Lluch, fou un temperament fantasiós de rodamon, filòsof i apòstol, que considerava necessari la unitat de la ciència per tal d'obtenir la unitat de la fe religiosa, per la qual propugnà constantment i morí màrtir. Ramon Lull valora tota una cultura.

Ja en els primers anys del regnat de Jaume I començaren a funcionar les Corts com assemblees polítiques, i en les cèlebres Corts de Barcelona de 1228 es decidí democràticament la conquesta de Mallorca pel vot separat dels tres braços o cambres. Encara apar que ressoni a l'orella la veu austera i entusiasta de Pere el Grony, ciutadà de Barcelona, fent oferta al "Príncep dels coratges ciutadans"

de totes les naus i els llenys que seran trobats i fassin agradable servei.

Donà furs i privilegis a les terres conquerides. A Mallorca conservà usos i costums dels pobladors i, en materia penal, declarà aplicable els *Usatges* de Barcelona. És interessant de remarcar, diu F. Valls i Taberner, que el primer privilegi concedit per Jaume I, en 1231, als nous pobladors de Mallorca, és essencialment idèntic a les cartes de població de les grans ciutats catalanes (Agramunt, Tortosa i Lleida), ampliat solament amb noves disposicions.

Manà al bisbe Vidal de Canyelles de recopilar i fer l'ordenació de les normes consuetudinàries. Una junta de juristes sota el guiatge de Sant Ramon de Penyafort, il·lustre canonista que havia estat professor a Bolonya, revisaren l'obra jurídica, que més tard es promulgà, dotant així a Catalunya d'unes constitucions admirables, les més amples i tolerants del món, sense apartar-se per això de l'esperit del Dret romà, ni vulnerar els sentiments de justícia, ni el Dret natural.

I coronant la sàvia organització de les llibertats comunals instituí la *paheria* que ben tost esdevingué a Barcelona, en l'any 1265, el Consell de Cent, el símbol més alt de llibertat i democràcia, que havia de donar al món un exemple perdurable d'heroisme i fortitud.

A l'ombra benefactora dels privilegis i franqueses, de les democràtiques institucions, es desenvolupa la riquesa i la indústria ufanosa i en continuada creixença esdevé creadora d'activitats comercials, que solquen les mars fins als confins de la terra.

De les distintes indústries que anaven deserrrollant-se, la més important fou la de teixits de llana. Es manufacturaren draps, franelles, estamenyes i tota altra mena de teixits a Barcelona, Terrassa, Sabadell, Girona, Perpinyà i Lleida.

La riquesa metallífera, especialment a la vall d'Aran i d'Andorra, era lliurement explotada. Les fargues catalanes tingueren molta anomenada. Les vidrieres aconseguiren la importància necessària a la reglamentació. S'adobaven pells, es treballava els tints, s'escampaven les destil·leries i sorgien arreu les corporacions professionals, els gremis; i mitjançant privilegis reials, sota el patronatge de la Generalitat, es constituïren les *confraries* i *almoines* en què estaven agermanats els patrons i treballadors dels respectius oficis.

Jaume I, en 1243, fundà en virtut de reial ordenació, les drasanes de Barcelona, on es construïen les reials galeres per salva-

guardar el comerç de les falconades dels corsaris. Malgrat les guerres de conquesta, les grans dificultats i perills d'una època de constitució, no s'abandonen els interessos vitals del país i es conclouen tractats amb Gènova, amb el rei de Tunis, amb el soldà d'Egipte i d'altres monarques africans, on es consignen l'arranjament d'actes de pirateria i la recíproca llibertat comercial.

Colònies de catalans s'anaven establint en les més floreixents ciutats mediterrànies, fins a Constantinoble, Jerusalem, Xipre i Alexandria. Més tard, s'hi constituïren els Còsols amb jurisdicció damunt els membres de la colònia. Institució barcelonina, la ciutat nomenava els Còsols que foren a la vegada representants i defensors dels interessos colonials.

A Sevilla, ran de la seva conquesta per Ferran, el Sant, es formà tot un barri de catalans. S'establiren relacions amb l'Anglaterra i els agosarats nàuxers catalans s'arriscaren per les rutes infinites de la mar ignota.

Seguidament a la gloriosa conquesta de Mallorca, Jaume I concedia als industrials barcelonins el comerç lliure i franc amb la Catalunya insular, i, en 1232, el privilegi d'absoluta franquícia pel comerç amb els seus dominis de la península hispànica.

Entre els principals articles d'exportació i comerç amb l'Orient, es troba la ceràmica, armes, draps, safrà, mel i vins; i de llevant s'importa seda crua, tapisseria, brocats, aromes; matèries colorants, cuiros i pells de Tartària i Moscòvia, i drogues de la Índia, i esclaus sarraïns. El tràfec d'esclaus arribà d'ésser tant important, singularment a Mallorca, que bé pot explicar-nos el fet inversemblant dels trets esclaus, de les afinitats morals del nostre poble amb l'ànima eslava.

La importància i l'extensió de la navegació catalana fou tant considerable que, en el camí de la prosperitat, aconseguí el primer lloc entre les grans nacions, rival de Gènova i Venècia. La Mediterrània esdevé un llac català després de les grans conquestes de Jaume I, el major profit de les quals l'obtingué Barcelona per haver-li concedit la completa exempció d'impostos pel comerç en tots els reials dominis. Naus barceloneses freqüentaven Mallorca i recorrien tot el litoral mediterrani, des de Gibraltar a l'Egipte. L'activitat comercial i els habituals actes de pirateria, feren necessària l'ordenació de costums i de solucions de problemes de dret marítim, i el famós Codi del "Consolat de Mar" fou publicat a Barcelona. Meravellós monument jurídic amb tendència universal, regulador

del dret mercantil, ben prest s'adoptà en tots els ports de la mar llatina i més tard informà el comerç marítim de totes les nacions.

Fou aleshores que es decidí el pervindre de la nostra història, en el mateix bressol, en esdevenir Catalunya un poble de mariners, un poble de corsaris i d'aventurers, un gegant de la mar. Ramon Lull estudià les marees i suposà l'existència d'un nou continent. La Mediterrània canta les proeses de Roger de Llúria, Galceran Marquet, Mallol, Queralt i tota l'estela lluminosa de mariners que seguiren al còmit de galeres, Pere Martell, promotor de la conquesta de Mallorca. Es fa famosa l'escola cartogràfica mallorquina que donà un Abraham Cresques i les descobertes atlàntiques fins a la descoberta transcendental de l'Amèrica, duita a gloriós terme pel coratge i l'impuls aventurer d'una tradició ben nostra, vinculada en l'audaç mariner Joan Colom, Xristo-Ferens.

L'alba de la gloriosa naixença fou completa; l'ànima s'alçà vaporosa amb els primers sospirs de la terra. És a començaments del segle XIIIe que el català s'independitza del vell provençal, quan encara ressonen les trobes que canten els joglars.

L'esplendor de Provença atrau els trobadors catalans i en l'escola provençal es formen, i en llengua d'oc canten llurs amors i llurs planys. Poc a poc la llengua es matitza de catalanismes i esdevé un català aprovençalat que acaba essent un català pur en el segle XV. Altrament, la prosa s'avança i, sense la dependència de la poesia, ben prest apareix ufanosa i diferenciada del provençal d'una manera tan completa, que ja no tenim una comuna llengua d'oc, són dues germanes a partir-se l'antic reialme, i la llengua catalana de caient popular i pràctic va substituint el llatí en els documents oficials.

Així diu l'il·lustre polígraf Menéndez Pelayo, en "Ciencia española": "Lengua ciertamente grandiosa y magnífica, puesto que no le bastó servir de instrumento a los más ingénuos y pintorescos cronistas de la Edad Media, ni dar carne y vestidura al pensamiento espiritualista de aquel gran metafísico del amor que tanto escudriñó en las soledades del alma propia, ni le bastó siquiera dar leyes al mar y convertir a Barcelona en otra Rodas, sino que tuvo otra gloria mayor, bien malamente olvidada por sus panegiristas: la de haber sido la primera entre todas las lenguas vulgares que sirvió para la especulación filosófica, heredando en esta parte al latín de las escuelas mucho antes que el italiano, mucho antes que el castellano y muchísimo antes que el francés".

L'obra civilitzadora de la Catalunya de Jaume I fou gegantina, i n'afirmen l'excel·lència tot el que acabam de dir en aquesta mal girbada glossa d'un estat emotiu del nostre esperit, en recordar la gesta gloriosa de la conquesta de Mallorca. Som d'un mateix llinatge, som una vibració d'aquella gran espiritualitat, som una espurna de voluntat.

P. OLIVER I DOMENGE

Pregària a Nostra Dona de la Salut,

EN EL SETÈ CENTENARI DE LA CONQUISTA DE MALLORCA

FONT abundosa de Salut
per qui Mallorca és cristiana,
la vostra imatge ens encomana
la confiança i fortitud.

Mare de Déu, Reina del cel,
Estel brillant de nostra història,
Vós qui heu portat a la victòria
l'alt ideal d'un Rei fidel,

Vós qui a la mar heu posat fre
i a l'host reial dat coratgia,
bona i potent "Santa Maria"
que no demanqui nostra fe!

Sigui la Fe dels cristians
sempre arrelada en nostra terra;
regni, al damunt de tota guerra,
l'amor en Déu, que ens fa germans,

I aquell tan dolç parlar nostrat
amb què a tot'hora sou pregada,
davant la imatge venerada
de set centúries del passat.

MARIA ANTÒNIA SALVÀ

EFEMÈRIDES MALLORQUINES

DESEMBRE DE 1228

PRESCINDINT dels fets originaris que posaren en la voluntat del rei En Jaume la conquesta de Mallorca, hem d'acceptar que el fonament principal de tal empresa es bastí en les corts de Barcelona tengudes el desembre de l'any 1228. Efectivament: "El dia 21 van començar, en l'antic palau reial, les corts generals, que decidiren l'expedició a les illes i dictaren una constitució de pau i treva des del Cinca a Salses" (1).

Jaume I diu: "I aquell dia en què havíem convocat la nostra cort, fórem a Barcelona, nós, l'arquebisbe i els bisbes, i els rics-homes també. I quan, l'endemà, fou aplegada la cort, tots foren al nostre palau antic, el qual féu bastir el comte de Barcelona. I amb això, quan tots foren davant nostre, començarem el nostre parlament d'aquesta manera" (2). "Estants per orde tots segons l'orde de les dignitats o estaments,—diu Marsili—vench lo rey e sech en la cadira real, parlador segons que Deus li haurà donat, e las caras de tots se fican envés lo rey, e lurs oreyas son curosas persó que ojan per qual rahó sia feta tant noble e solempnial cort" (3).

El rei, en el preàmbul del seu parlament, parlà de l'esdeveniment del seu naixement i de la pertorbació existent a Catalunya i Aragó quan anà a regnar entre els nobles, que tenien "mala fama pel món per les coses que havien passat" (4). I desitjant que aquella mala fama fos esborrada, digué a les corts: "Per això, us preguem amb molta d'instància, per dues raons, la primera, per Déu, la

---

(1) Arxiu Municipal de Barcelona.—"Llibre verd".—Real Academia de la Historia.—"Cortes de Cataluña". Volum I.

(2) Jaume I.—"Crònica".

(3) Fr. Pere Marsili.—"Crònica".

(4) Jaume I.—"Crònica".

segona per la senyoria que nós havem sobre vosaltres, que ens doneu consell i ajuda en tres coses: la primera, que puguem posar en pau la nostra terra; la segona, que nós puguem servir Nostre Senyor en aquest viatge que volem fer al regne de Mallorca i les altres illes que li pertanyen, i la tercera, que prenguem consell de trobar manera perquè aquest fet puguem acomplir a honor de Déu" (1).

Aspàreg, arquebisbe de Tarragona, a prec dels nobles, digué que el negoci proposat era tan gran que precisava, abans de respondre, haver deliberació. En Guillem de Montcada, respongué pels nobles en termes semblants als de l'arquebisbe, i En Berenguer Girart, ciutadà de Barcelona, semblantment. L'arquebisbe resumí d'aquesta manera: "Axi's fassa; los prelats hajan deliberació per sí, e los nobles per sí, e'ls ciutadans per sí. E axi plach a tots lo conseyl del arcabisbe, e axi aquel dia fó partida e solta la cort" (2).

Les corts es reuniren tres dies després d'aquesta primera sessió, per respondre definitivament a les propostes fetes pel rei, però, segons la Crònica de Jaume I i també segons la de Marsili, hi hagué abans un consell secret entre els nobles i el rei, en el qual el comte d'Empúries digué: "Senyor, jo us diré això abans de la resposta que us han de donar els vostres nobles: si hi ha homes al món que tinguin mala fama, nós, en canvi, la tenim bona, és a dir, la solíem tenir bona; i vós sou vingut entre nosaltres com a nostre senyor natural, i cal que féu obres d'aquesta mena amb la nostra ajuda, per tal que recobrem el bon nom que havem perdut; i d'aquesta manera el recobrem, si vós, amb ajuda nostra, preneu un regne de sarraïns que estigui dins mar; i ens llevarem tota la mala fama que tenim, i serà el millor fet que els cristians hagin fet de cent anys ençà. I val més que nós morim i que recobrem el bon nom que solíem tenir, i la bonesa que solíem tenir el nostre llinatge i nós, que viure en aquesta mala fama en què estem. Per la qual cosa us dic que de totes passades s'hauria d'acomplir aquest fet, a mon parer". "I tots estigueren d'acord amb aquest parlament que digué el comte d'Empúries. I cadascú, en la mesura de les seves forces, digué bons parlaments endreçats a dur a compliment el fet". "I aquell vespre fou decidit que, al matí, hi hagués cort general, i que els nobles respondrien primer que tots, per tal que arrosse-

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Fr. Pere Marsili.—"Crònica",

guessin la clerecia i els ciutadans. I enviàrem a dir, pels rics-homes, a l'arquebisbe, als abats i a als bisbes, que fossin davant nós al matí, per a donar-nos la resposta" (1).

Diu Quadrado (2): "D'aquestes deliberacions per braços o estaments, i del plaç de tres dies que prengueren per contestar, no en parlen els nostres historiadors ni En Desclot, suposant atorgada la proposta des de la primera sessió. Els tràmits establerts en les corts aragoneses i la maduresa que requeria la importància de l'assumpte, fan més versemblant que la cosa passés segons refereix Marsili. La iniciativa presa en aquest negoci pel comte d'Empúries honra molt el seu caràcter, i les seves nobles paraules sols anaven bé en boca de qui en època tan agitada havia mantingut sense màcula la seva conducta. Segons el que diu Marsili, això no fou casual, sinó molt de propòsit, la precedència que es donà als nobles en atorgar la resposta, perquè arrossegessin darrera seu els altres estaments. Desclot, regint-se sens dubte per l'ordre jeràrquic i regular, posa abans els parlaments dels prelats i eclesiàstics".

Les precedents paraules de Quadrado es refereixen, com hem vist, a la Crònica de Marsili, però també podem aplicar-les a la del rei que, semblantment, fa menció d'aquest consell secret, com queda transcrit.

El matí següent, o sia el dia 23, un cop celebrades les misses matinals, es reuní la cort i el rei concedí la paraula a Guillem de Montcada perquè, com havien resolt en el consell secret, parlàs el primer. Així es féu i el resultat fou el previst, ja que darrera En Montcada tots els altres estaments prometeren a Jaume I l'ajuda per la conquesta de Mallorca.

Feren treves generals els nobles i el rei, per tal de dedicar totes les seves energies a la nova empresa i de tenir pau en els seus estats. "El dia en què va quedar definitivament acordada la conquesta de les illes—diu Rovira i Virgili (3)—, fou el 23 de desembre. D'aquesta data són les prometences de remuneració individual i de repartiment de terres a tots els que hi concorreguessin". Es comprometeren a cooperar-hi: el bisbe de Barcelona amb cent cavallers; Nunyo Sanç, amb altres cent i servents; el comte d'Empúries, amb setanta; el vescomte de Bearn, Ferrer de Sant Marti i G. de Cervelló, amb cent cavallers i servents; Ramon de Montcada i Ramon Berenguer

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquesta de Mallorca".

(3) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

d'Àger, amb cinquanta; Hug de Mataplana i G. de Pinós, també amb cinquanta, i altres senyors amb diferent nombre de guerrers (1). Marsili no distribueix igualment el nombre i qualitat de les aportacions, i per això hem preferit prendre-les de la documentació citada.

Pere Groyn, per la ciutat de Barcelona, oferí tots els vaixells, així naus com barques menors, que es trobessin al port. Altre tant oferiren els ciutadans de Tarragona i de Tortosa (2). Quadrado diu (3): "Imitaren l'exemple de les tres ciutades: Lleida, Girona, Manresa, Cervera, Tàrrrega, Vilafranca, Caldes, Montblanc, Prades, Apiera i alguna altra. Hi hagué ciutats de la Provença i del Llenguadoc que enviaren també auxiliis, especialment navals. Marsella obtingué en el repartiment la major porció després de Barcelona; es parla així mateix dels homes de Narbona i de la galera de Montpeller".

Alguns historiadors sembla que volen suposar que els aragonesos feren oposició al projecte de conquesta. Miret i Sans ho dubta. Tanmateix, és cert que els aragonesos, en general, s'abstingueren d'acudir a l'expedició. Els nobles d'Aragó que intervingueren en els preparatius i en la conquesta eren palatins. A notar que Jaume I, a les Corts de Barcelona, va comprometre's a alçar pel seu compte una host d'aragonesos. Però no consta que cap ciutat, ni vila d'Aragó, trametés gent seva per a l'expedició mallorquina. Lleida, que al principi també es ressaltava a cooperar-hi, al capdavant hi intervingué, i en el repartiment de la conquesta hi va tenir una part important (4).

"La cooperació en l'expedició tenia caràcter voluntari. Probablement, la clerecia manifestà el temor que el seu donatiu fos considerat com una obligació, i que, per tant, constituís un precedent. El fet és que Jaume signà un document on es feia constar el caràcter de liberalitat que el donatiu eclesiàstic tenia" (5).

Referint-se Quadrado a les condicions establertes entre el rei i els nobles, per la conquesta de Mallorca, diu (6): "Fou atorgada dita concòrdia a 23 de desembre de 1228, un dia abans de dissoldre's les Corts; i a 28 d'agost de l'any següent, poc abans de l'embarc, fou repetida a Tarragona, sens més afegitura que la d'algunes

(1) "Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón".—Volum VI.—Jaume I.—"Crònica"—Bernat Desclot.—"Crònica".

(2) Fr. Pere Marsili.—"Crònica".

(3) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquista de Mallorca".

(4) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(5) A. Lecoy de la Marche.—"Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque".—Volum I.

(6) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquista de Mallorca",

signatures". En canvi, Peray i March (1) diu: "Dies després fou redactada l'escriptura del repartiment de les terres insulars que fossin conquistades, la qual fou signada el dia 31 de desembre. El comte-rei, Nunyo Sanç, els vescomtes de Bearn i Cardona, el comte d'Empúries, G. d'Anglesola, Ramon de Montcada i el bisbe de Barcelona van ésser designats partidors i distribuïdors de les illes Balears".

L'acord de l'assemblea provocà l'entusiasme del poble de Barcelona. Vegem com el descriuen les Cròniques:

Marsili (2) diu: "E tot lo palau resplandex per gran do de goig, e la cort es solta de tot, e cascuns tórnansen a lurs lochs tots plens de novas, e tota la ciutat es plena de novas noveylas, e aquels qui no hi eran estats demanavan per los carrers que havia conclús la cort ni que havia ordonat o diffinit, e aquels qui venen n'ho poden perfeytament recomptar, mes per conclusions a tots cridan: A Malorcha! tant bon dia! a Malorcha! E demantinent la noble ciutat appar de atorgar al viatge, e tots los carrers son plens de totas cosas necessarias e de armas axi de defendre com de esvasir, e tots los carrers son plens de fembras a cusir senyeras, velas e diverses apareyaments axí d'homens com de cavals. E tota la platja pert repòs, e de grans crits los mariners son ocupats o plens; aqui obran de nou, là adoban las cosas antigas, aqui elegen de pus forts, là departexen los elets per officis. Més la menor edat no es desegual d'aquest goig, car los infants s'ajustan, e han vesteduras per escuts e canyas per lansas, e queren loch de guerretjar, e els uns s'esforsan de defendre Malorcha fentament, e'ls altres s'esforsan de combatre, e es dada victoria als crestians, aquels altres fortment vensuts: e axi la edat infantil, dementre joga, missatjera es e demostrativa del ver goig; e dementre axi fa infantilment, multiplica sospirs dels savis, com temen los usats diverses esdeveniments de batayla e los perils no vists, e d'aquen fan oració axi com los infants prefiguren en loch de pau ab lur enginy".

Diu Desclot (3): "Diu lo conte que quant los barons hagueren feyta resposta al rey que irian cascú ab lur poder a Mallorcas, si que'l rey ne fo molt alegre e pagat, axi los dix. Barons, dix lo rey, molt sò alegre e pagat de la bona resposta que feyta m'ha-

(1) Josep de Peray i March.—"Primer Congrès d'Historia de la Corona d'Aragó.—Volum I.

(2) Fr. Pere Marsili.—"Crònica".

(3) Bernat Desclot.—"Crònica".

vets, e conech be que de gran cor hi venits; e fa us ho fer gran honor e gran leyaltat que m'havets. E jo menaré CC cavallers d'Aragó molt bons e valents, gint armats, e de bons cavalls e de ricas armas, e D donzells qui seran bons a cavall e a peus, e servents bons e valents tants com mester n'hauré, e aportaré molts ginys e amenaré de bons ginyadors; e jo promet a Déu que sols que vida'm bast que abans un any seré passat a Mallorcas, e prech vos que emprenam lo terme, que cascú sia aparellat com abans pusca. Ab tant tuyt resposeren a una veu ab gran alegria que a santa Maria de Agost fossen ajustats a Tarragona. El rey tench ho per bo, e tuyt ensemps ab ell e tots los barons que havian feytas lurs promesas feren aportar un libre missal, e juraren devant lo rey que atendrian so que havian promés e ell atressí. E puys partí's lo parlament e anaren menjar, e quant vench a la nuyt, so fo la vespra de Nadal, lo rey anà a vetllar ab tota sa cavalleria e ab moltas d'altras gents a la sglesia de santa Creu de Barcelona ab molts brandons e ab moltas tortas de cera e ab grans lums, e ab gran alegria vetllaren aquí tota la nuyt, e ohiren la missa; e puys anaren se deportar, puys menjaren tuyt ab lo rey de totas festas, e bornaren e tiraren a taulat e amenaren molt gran alegria. E puys cascú pres comiat del rey, e tornaren sen en lurs terras per aparellar del feyt de Mallorcas".

Pel que queda transcrit es veu la part importantíssima que en l'afer de Mallorca hi prengué la ciutat de Barcelona, que no restà sense recompensa, segons pot veure's pel que diu Quadrado: "El zel que en aquesta ocasió desplegà la capital del principat, el recompensà el rei apenes presa la ciutat de Mallorca, concedint als barcelonins en 10 de gener de 1230 el franc i lliure comerç de les illes, segons document que inserta Capmany en el tom segon de les seves "Memòries sobre la marina de Barcelona" (1).

Després de tengudes les corts de Barcelona es començaren els preparatius pel viatge: "El rey feu venir en Ramon de Plegamans un rich hom de la ciutat de Barcelona, e dixli que fos procurador del feyt, e que fes fer galeras e taridas e lenys per portar cavalls e cavallers e vianda e civada e ginys; e aytantost com lo rey ho hach manat, en Ramon de Plegamans feu fer galeras e taridas e d'altres lenys, e feu fer bescuyt e ajustar farina e forment e civada e vi e carn e formatjes e porchs salats" (2).

(1) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquesta de Mallorca".

(2) Bernat Desclot.—"Crònica".

El setembre de l'any següent (1229), sortia dels ports de Salou, Tarragona i Cambrils l'armada catalana, conduint els exèrcits de Jaume I a la victòria, que incorporà Mallorca al regne de Catalunya i Aragó.

DESEMBRE DE 1229

Els exèrcits de Jaume I continuaven el setge de la Ciutat de Mallorca. Les mines que es feien per enderrocar trossos de muralla, seguien, amb més activitat que mai, la seva feina destructora i obtenen resultats satisfactoris; les màquines i enginys no paraven de llançar bales i còdols al recinte murat. Semblava que les energies dels cristians es multiplicassen, que el seu ardor bèl·lic augmentàs a mesura que s'acostava el dia de la victòria. "Déu volgué que els cristians—diu el rei (1)—s'enfortissin i els sarraïns s'anessin afeblint".

"El diumenge dia 2 de desembre de 1229 hi hagué un assalt, que fracassà per l'amatent defensa dels sarraïns. En la bretxa oberta—probablement cap a la banda de la porta de Santa Margarida, a la qual s'havia llançat els assetjadors—hi hagué una pugna sagnant" (2). "En diversos atacs a les muralles, fets des d'aquella banda, els catalans van estar a punt d'entrar a la ciutat. Tement la caiguda d'aquesta, una part dels habitants fugiren cap a l'interior de la illa" (3).

"L'historiador alarb Almakhzumí parla d'un altre assalt intentat el dia 23 de desembre, i que també va fracassar" (4).

Quatre dies abans de l'entrada a la ciutat,—diu la Crònica reial—s'aplegà consell general, i en aquell consell tothom jurà sobre els Sants Evagelis i la Creu: "que a l'entrar a Mallorca, quan fos envaïda, cap ric-hom, cavaller ni home de peu, tornés enrera, un cop s'hagués posat a caminar" (5), i que qui ho faria d'altra ma-

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Josep M.ª Quadrado.—"Islas Baleares".—A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(3) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(4) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(5) Jaume I.—"Crònica".

nera seria tengut per traïdor. El rei també volgué prendre part en aquest jurament, però els nobles no ho permeteren. Un d'ells aconsellà al conqueridor la conveniència de posar guardes a la ciutat, a fi de no permetre que els sarraïns del camp hi poguessin entrar, i que amb aquesta ajuda s'enfortís la defensa.

“I l'endemà els batlles que nós havíem enviat a les partides de Mallorca, per nom En Jaques i En Berenguer Durfort, vingueren d'allà, que no gosaven d'aturar-s'hi per por que els sarraïns no els fessin mal. I quan els veiérem venir, digueren els uns als altres: —Ara és millor el consell que no era de primer—. I decidírem establir tres guaites; una guaita era als ginys i a les cledes, l'altra davant de la porta de Barbelec, que està prop del castell que nós donàrem al Temple; la tercera davant de la porta de Portopí. I cada guaita era de cent cavall armats” (1). Probablement, no fou aliena a l'actitud dels sarraïns del camp la decisió dels nobles, de no acceptar les ofertes de rendició de la ciutat, que havia fet a don Jaume el rei de Mallorca poc abans. Aquell desig de venjança, clarament manifestat pels cristians, aquella crueltat davant la situació humiliada de l'enemic, que sols demanava conservar la vida a canvi de deixar els béns i la pàtria i els afectes més íntims del cor, exacerbaren, sens dubte, els sentiments dels seus germans de sang, que volgueren alçar-se contra el senyor a qui havien promés respectar.

Els darrers dies, abans de l'assalt, foren d'una agitació contínua al camp cristià, on es feien tots els preparatius i s'atenia als més petits detalls perquè l'empresa fos ben acabada. “I estiguérem en vetlla tres dies i tres nits” (2), diu el mateix rei, demostrant que no es descansava un sol moment en l'arranjament de totes les coses.

Arribà el 31 de desembre. “Assò fo en l'any de la encarnació tenent MCCXXVIII lo derrer jorn de dehembre matí la vespra d'any nou, e fo lo temps bell e clar” (3). “I quan vingué l'alba, fou decidit que oïssim les misses i que rebéssim el cos de Jesucrist. I oïdes les misses i rebut el cos de Jesucrist, diguérem que tothom s'armés, cadascú amb les armes que havia de portar” (4). “E puys, —diu Desclot—(5), anarense dinar de plors e de làgremas e d'altres

(1) Jaume I.—“Crònica”.

(2) Jaume I.—“Crònica”.

(3) Bernat Desclot.—“Crònica”.

(4) Jaume I.—“Crònica”.

(5) Bernat Desclot.—“Crònica”.

menjars, e perdonarense los uns als altres, e procehiren lurs armas". "I eixírem tots davant la vila, a la plaça que hi havia entre nosaltres i ells. I això s'esdevenia en aquella hora en què el dia ja es va fent clar. I nós ens acostàrem als homes de peu, que eren davant dels cavallers, i els diguérem:—Via barons! Comenceu a caminar en nom de Nostre Senyor Déu!—I a aquest mot ningú no es va moure, i prou l'havia sentit tothom, tant els cavallers com els altres. I quan nós veiérem que ells no es movien, ens vingué una gran angoixa, car ells no complien el nostre manament. I ens adreçàrem a la Mare de Déu, i diguérem:—Ah, Mare de Déu, Senyor! Nós vinguérem aquí per tal que el sacrifici del vostre Fill hi fos celebrat; pregueu-li que no rebem aquesta deshonra, jo i els que em serveixen a mi en nom vostre i del vostre car Fill!—I els cridàrem altra vegada:—Via, barons! En nom de Déu! Que els teniu por?—I ho vàrem dir tres vegades. I amb això, els nostres es posaren a caminar pas a pas" (1).

Jaume I no parla de l'incident que transcrivim de la Crònica de Desclot: "Ab tant un servent qui era de Barcelona anà desrenegar ab un panó que portava e muntà sen als murs, e V d'altres servents anaren li al dors e enderrocaren los sarrahins que eran en una torre: aquí posaren lo panó, e puys signavan ab las spsas a la host que sen pensassen de entrar, e cridaren *via dins! via dins! que tot es nostre*" (2). "I quan tots es posaren a caminar, els cavallers i els servents, i s'anaren acostant al vall on hi havia el pas, tota la host començà a cridar:—Santa Maria! Santa Maria!—I aquest mot no cessaven de dir-lo, que quan l'havien dit el tornaven a repetir, i així com més el deien, més alta era la cridòria. I el digueren ben bé trenta vegades, o més; i quan els cavalls armats començaren d'entrar, la cridòria cessà" (3).

"I quan fou obert el pas per on havien d'entrar els cavalls armats, ja hi havia allà dins ben bé cinc-cents homes de peu. I el rei de Mallorca, amb tota la gent dels sarraïns de la ciutat, ja hagueren vingut tots al pas; i escometeren de tal manera als de peu que hi havien entrat, que si no haguessin entrat els cavalls armats, tots haurien estat morts" (4).

"I segons que ens contaren els sarraïns, diu que primer veieren

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Bernat Desclot.—"Crònica".

(3) Jaume I.—"Crònica".

(4) Jaume I.—"Crònica".

entrar a cavall un cavaller blanc amb armes blanques; i la nostra creença és que fos Sant Jordi, car en històries trobem que en altres batalles de cristians i de sarraïns hom l'ha vist moltes vegades" (1). Referent a aquest passatge, diu Quadrado (2): "Quant a l'aparició de Sant Jordi, el rei en la seva Crònica sols la indica com piadosa conjectura, suggerida pel que referien els espantats sarraïns sobre el cavaller blanc d'armadura blanca, i pel record d'altres aparicions semblants del patró de la cavalleria. Entre els sermons atribuïts a Sant Vicents Ferrer n'hi ha un de dedicat a Sant Jordi *propter auxilium quod exhibuit christianis in captione nobilis civitatis Majoricarum*, sense afegir cap altre detall".

"I el primer que hi entrà, dels cavallers, fou Joan Martineç d'Eslava, que era de la nostra mainada, i després En Bernat de Gulp, i prop d'En Bernat de Gulp, un cavaller que anava amb Sire Guillaumes, que s'anomenava Soyrot (i aquest nom li havien posat per burla). I després d'aquests tres, Don Ferran Peris de Pina; i els altres no els recordem. Però cadascú d'ells entrava tan aviat com podia. I n'hi havia, en la host, cent, o més, que si haguessin pogut entrar primers, haurien fet ço que el primer va fer" (3).

"Amb tant, hagué vingut el rei de Mallorca cavalcant un cavall blanc, i ell es deia Xec Aboeie; i cridà als seus:—Roddo!—, que vol dir:—Atureu-vos!—. I dels cristians, dels de peu n'hi havia ben bé vint o trenta que tenien els escuts abraçats, i d'altres, dels servents, que estaven barrejats amb ells. I a l'altre cantó estaven els sarraïns amb les adargues; i els de l'una banda i de l'altra havien tret les espases i no gosaven escometre's. I quan entraren els cavallers amb els cavalls guarnits, els anaren a ferir. I tanta era la multitud de la gent dels sarraïns, que els pararen les llances, i els cavalls s'encabritaren, per tal com no podien passar a causa de l'espessor de les llances, talment que hagueren de donar la volta. I mentrestant, donada la volta, recularen una mica, i els cavalls anaren entrant fins que n'hi hagué de quaranta fins a cinquanta. I els cavallers i els homes de peu amb escut que hi eren, estaven tan a prop dels sarraïns, que gairebé s'escometien els uns als altres amb les espases, de tal manera que ningú no gosava treure el braç, per por que de l'altra banda alguna espasa anés a ferir-lo en la mà. I mentrestant, els cavallers ja foren ben bé de quaranta fins a cin-

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquesta de Mallorca".

(3) Jaume I.—"Crònica".

quanta, amb els cavalls armats, i cridaren tots a una veu:—Ajuda'ns, Santa Maria, Mare de Nostre Senyor!— I cridàrem:— Vergonya, cavallers!—I anàrem a escometre'ls, i els férem fugir” (1). “Roddo! roddo! posa en alarb la crònica reial. En ella estan consignats tots els detalls d'aquest xoc descrit amb tanta animació i amb senyes d'exactíssim. El cronista Muntaner afirma que es tengué en el carrer de Sant Miquel, i ho confirmen la tradició i la topografia” (2).

“I quan els sarraïns de la vila veieren que la ciutat era envaïda, n'eixiren, entre homes i dones, ben bé trenta mil, per dues portes, per la porta del Berbelet i per la porta de Portopí; i se n'anaren a la muntanya. I era tant l'haver i el guany que els cavallers i els homes de peu trobaven per la ciutat, que no prenién cura dels que se n'anaven. I el darrer sarraí que se n'anà d'aquell lloc fou el rei de Mallorca. I els altres sarraïns, quan veieren que els cavallers amb cavalls armats i els homes de peu havien desfet aquell lloc, s'anaren amagant per les cases, cadascú de la millor manera que podia. Però no aconseguiren d'amagar-se tan bé, que vint mil no deixessin de morir-hi a l'entrar; de tal manera que, quan nós fórem a la porta de l'Almudaina, en trobàrem ben bé tres cents de morts; que quan feien per manera de ficar-se a l'Almudaina, els altres tancaren la porta i els nostres, els cristians, vingueren i els mataren. I quan nós hi fórem no es defensaren, sinó que un sarraí que sabia el nostre llatí ens digué que els donéssim homes que els guardessin de morir, i que rendirien l'Almudaina” (3).

“Desclot fa pujar a cinquanta mil el nombre dels que moriren, afegint-hi, tal vegada per equivocació, a aquesta suma, els fugitius, i redueix a trenta mil el dels que foren reduïts a esclavatge. En Carbonell diu que entre morts i catius cap dels sarraïns fugí. Si no hi ha exageració en les xifres, la ciutat sarraïna degué contenir més de vuitanta mil ànimes, és a dir, doble nombre d'ara (1850); i així semblen confirmar-ho algunes dades deduïdes del llibre del repartiment. La pèrdua dels cristians en aquesta jornada és del tot desconeguda, puix no mereix prendre's en compte l'aventurada asserció de Desclot, que sols moriren a l'entrada cinc peons, els cadàvers dels quals es trobaren als fossos” (4). “Almakhzumí també

(1) Jaume I.—“Crònica”.

(2) Josep M.ª Quadrado.—“Historia de la Conquesta de Mallorca”.

(3) Jaume I.—“Crònica”.

(4) Josep M.ª Quadrado.—“Historia de la Conquesta de Mallorca”.

diu que els assaltants feren una gran matança, i que moriren, almenys, 24.000 habitants" (1).

"I mentre nós estàvem parlant d'això, vingueren dos homes de Tortosa, i ens digueren que volien parlar amb nós d'un afer que ens seria de gran profit. I nós ens retiràrem a una part i els escoltàrem; i digueren que si els fèiem una mercè que fos equitativa, ells ens donarien el rei de Mallorca. I nós els diguérem què en demanaven; i ells digueren que en volien unes dues mil lliures. I nós els diguérem que en demanaven massa, que puix era a la vila, nós al capdavant l'hauríem; però per tal que no prenguéssim mal, en donaríem mil lliures. I ells digueren que els estava bé. I deixàrem un ric-home al nostre lloc; i manàrem que ningú no combatés l'Almudaina fins que nós haguéssim tornat; i férem cridar a Don Nuno, i li diguérem que havíem trobat el rei de Mallorca, i que se'n vingués amb nós, i ell digué que li plavia molt. I hi vàrem anar, i ens dugueren a la casa on ell estava; i nós i Don Nuno descavalcàrem, armats tal com anàvem, i entràrem a la casa; i tres eixortiquins li estaven al davant amb ses atzagaies. I quan fórem prop d'ell, s'aixecà; i anava vestit amb la seva capa blanca, però duia vestit un gonió sota la capa, i al dessota duia vestit un guardacós de xapsir blanc. I li vàrem fer dir en aràbig, per un d'aquells dos homes de Tortosa, que li deixariem dos cavallers i homes nostres, i que, puix era en nostre poder, ja no tingués por de morir. I després hi deixàrem alguns nostres homes perquè no el toquessin" (2).

Marsili (3) fa la descripció d'aquest passatge de manera quasi idèntica de com ho fa el rei, i Quadrado, referint-se al primer, diu (4): "Aquesta interessant relació de la primera entrevista del rei vencedor amb el vençut, no sols és la més autèntica com consignada en la crònica reial, sinó la més digna també del noble caràcter de Jaume I. Desclot diu que els dos homes de Tortosa li presentaren el rei, el qual l'entregà al comte don Nunyo perquè se l'endugués a la seva posada; aquí el monarca va a cercar cortesament el seu captiu, respecta el seu dolor profund, encoratja la seva timidesa, protegeix la seva seguretat. El valent vell, havent-se retirat del combat el postrer, ja no pogué tancar-se a l'Almudaina,

(1) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(2) Jaume I.—"Crònica".

(3) Fra Pere Marsili.—"Crònica".

(4) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquesta de Mallorca".

ni tornar al seu palau; Desclot diu que fou trobat en un corral, Carbonell en un carrer sense sortida. Aquest i En Muntaner afirmen que el Conqueridor agafà el rei moro de la barba, fundant-se, tal vegada, en algun parloteig vulgar o en el jurament que al principi de la seva crònica posa Desclot en boca de don Jaume en saber la insolent resposta donada pel valí als seus ambaixadors; però si el monarca s'hagués cregut obligat per la seva paraula a venjança tan innoble, se n'hauria alabat en la seva crònica i no l'hauria passat en silenci. Dues coses, segons Desclot, exigí entre altres al seu presoner: que als defensors de l'Almudaina donés ordre de rendir-se, i que fes presentar els captius cristians, els quals besaren les mans al seu lliberador, i abraçats amb els seus compatricis oblidaren tot d'una les seves angoixes passades. Res diuen les antigues cròniques de la sort i fi que va cabre al desventurat Abu Yahie, encara que degué ésser conforme a la generositat de don Jaume i a la benèvola acollida que li dispensà; si el dolor i la tristesa no abreuwaren els seus dies en el captiveri". Però, diu Rovira i Virgili (1): "Abuiaia caigué presoner. Sotmès al turment, segons Almakhzumí, va morir a conseqüència de les tortures al cap de quaranta cinc dies del seu captiveri".

"I nós tornàrem a la porta de l'Almudaina, i els diguérem que ens donessin ostatge i que eixissin al mur vell, i que parlessin amb nós. I ens varen treure el fill del rei de Mallorca, que podia tenir fins a tretze anys; i digueren que aquesta era la penyora que ens donaven, i que ens obririen la porta, i que ens fixéssim en qui hi fèiem entrar. I hi vàrem fer entrar dos frares dominicans, per tal que guardessin les cambres del rei i el tresor, i deu cavallers amb ells, bons i assenyats, per manera que, amb els seus escuders, ajudessin a guardar i vigilar l'Almudaina; puix érem tot fadigat i volíem reposar, que el sol ja era post" (2).

Quadrado diu (3): "Era l'Almudaina una espècie d'*acròpolis* o ciutadella, segons indica el seu nom alarb, plantada en la part més alta de la ciutat i dominant el mar des del seu alt Mirador; als volts de la qual, sota el domini dels sarraïns o tal vegada en èpoques anteriors, la resta de la població anà estenent-se en semicercle fins arribar en el temps de la conquesta als mateixos límits que ara té (1850). El districte parroquial de la Seu conserva exactament

(1) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(2) Jaume I.—"Crònica".

(3) Josep M.ª Quadrado.—"Historia de la Conquesta de Mallorca".

el nom i el recinte de l'Almudaina, el mur de la qual, ja llavors anomenat *vell*, corria des del palau episcopal pel carrer d'En Morey, pel mig del quarter de les cases consistorials, per la costa de Sant Domènec i Torretes, tancant amb el palau reial. Els vestigis de les seves torres i els arcs de les seves portes han anat desapareixent lentament, i subsisteix encara amb el nom d'arc de l'Almudaina la seva porta oriental, que es digué de les Cadenes, segons certa acta de principis del XV, i el seu carrer immediat, de la Barbacana. Cap a la costa de la Seu hi havia una altra porta anomenada Ferrença o Ferrissa que donava entrada al palau, una altra que en el repartiment és dita dels Jueus, i una altra, prop de Cort, coneguda en el segle XIV amb el nom de Volta pintada. Al peu d'aquesta o de la que existeix, de les Cadenes, és probable que s'escaigués el sagnant succés referit pel cronista Marsili".

"El relat d'Almakhzumí concorda força amb les dades dels cronistes cristians. Només cal rectificar la data del 14 de Çafar, que ell dóna al dia de l'assalt general. La data veritable fou la del dia 12 de Çafar, que era efectivament dilluns i correspon al 31 de desembre, data que donen les cròniques cristianes" (1).

"La presa de Mallorca va tenir a tot Europa una extraordinària ressonància. La majoria dels crònics i memòries que escriuen els monestirs i altres comunitats, van consignar aquest esdeveniment" (2). Per nosaltres, els mallorquins, la presa de Mallorca pels exèrcits de Jaume I, és sens dubte el fet cabdal de la nostra Història, i la seva memòria avui feta present amb motiu de complir-se el seu setè centenari, ens ha de servir per exemple i estímul en l'esdevenidor.

HAN PASSAT SET-CENTS ANYS...

Han passat set-cents anys des de que el rei En Jaume entrà victoriós a la Ciutat de Mallorca. Han passat set-cents anys des de que els nostres pares prengueren possessió de les terres de la illa. I avui que es compleix el setè centenari d'aquella grandiosa

(1) J. M. Millàs - Vallicrosa.—"Els textos d'historiadors musulmans referents a la Reconquesta".

(2) J. Miret i Sans.—"Itinerari de Jaume I el Conqueridor".

gesta, volem nosaltres dedicar a honor de la seva memòria el present treball històric, que si bé no reuneix la condició d'ésser un estudi acabat d'investigació, és, no obstant, un assaig d'exposició fet amb tot amor i sinceritat.

En els capítols anteriors—que hem anat publicant cada mes, segons esqueia el pla que ens havíem proposat—, hem parlat de tots aquells fets principals de la vida del rei En Jaume, que tengueren relació directa o indirecta amb la nostra terra, i les fonts que ens han servit pel nostre objecte han estat, ultra les cròniques, les obres d'història considerades de més garantia i responsabilitat.

La història d'avui no és la història d'ahir. La història d'avui és essencialment analítica, cerca en els fets l'origen que els engendrà, es complau en separar de la veritable història el que és tradició, i per això el seu element més important és la investigació acurada de documents verges. Nosaltres hem hagut de limitar el camp del nostre estudi a la lectura de les obres publicades; no hem pogut pouar en els arxius,—com era el nostre desig—, cercant els documents originals, i és per això que deim que aquest treball és solament d'exposició. Però com que creim també que la història no ha d'ésser únicament apologetica, sinó crítica, hem volgut tractar-la amb tota la seva amplària, no defugint aquelles situacions que, pel seu caràcter, poden ésser objecte de censura, i que altres historiadors, amb un migrat sentit de parcialisme, han procurat decantar dels seus treballs. No ens ha guiat, però, cap instint de malvolença, sinó, purament i exclusivament, el desig d'ésser sincers amb els nostres lectors i amb la posteritat que algun dia ens jutjarà.

Algú ens ha demanat per què transcrivíem trossos de les cròniques, si no crèiem en el seu contingut històric. Aquesta pregunta ens ha deixat peu-plantats. Cap escriptor, amb una mica de sentit històric, l'hauria feta. Cap escriptor, coneixedor del nostre criteri i coneixedor de la mateixa història, se l'hauria pensada. Nosaltres no hem dit mai que no creguéssim amb les cròniques; el que podem haver dit, és que no creim absolutament amb tots els seus passatges i amb la seva discutible sinceritat.

Entre les cròniques cristianes del rei, de Marsili, de Montaner i de Desclot, enc que siguin elles escrites per homes del partit vencedor, podem trobar contradiccions, podem trobar en unes passatges que no hi ha a les altres, fets descrits de manera distinta, causes originàries dels fets també distintes. I si comparem aquestes cròniques

amb les musulmanes, amb les escrites pels homes del partit vençut, com és la d'Amakhzumí, aquestes diferències s'accentuen, es fan més evidents. I ens preguntem nosaltres: ¿Per què hem de donar fe a les cròniques cristianes i no a les musulmanes? Tan partidistes poden ésser les unes com les altres; amb el mateix grau de sinceritat poden ésser considerades escrites les dels vencedors com les dels vençuts.

La crònica de Jaume I, podia ésser considerada la més veritable, la que amb més probabilitats de certesa pogués servir-nos de document fidel, però topam, en canvi, amb el fet incontrovertible que fou inspirada per ell mateix, que fou actor directe i autor indirecte de l'obra, i així com es calla en ella aquelles coses que li podien ésser censurades per la posteritat,—de les quals en tenim notícia per altres documents fidedignes—, també és possible que certs passatges fossin descrits en forma que li augmentessin la seva honor i fama, en perjudici de la mateixa sinceritat.

Avui ja no creu ningú—ningú que estigui al corrent dels estudis d'història i especialment d'història literària—que Jaume I escrivís el *Llibre dels feyts*, o sigui la Crònica que porta el seu nom. El problema de l'elaboració de la Crònica no està encara resolt del tot (1). Aquests últims anys hom havia cregut que el seu autor era Jaume Sarroca (2). Però aquesta hipòtesi és avui rebutjada (3). Més aviat ens decantaríem, com Nicolau d'Olwer, a veure-hi la mà del trobador Bernat Vidal de Besalú, notari del comte-rei (4).

No podem estar-nos de transcriure l'opinió de Ferran Soldevila sobre la Crònica de Jaume I (5): “Diem a posta el cronista i no l'escriptor: d'una banda perquè el *Llibre de la Saviesa*, que un temps fou considerat com a seu, no li és atribuïble; d'una altra banda perquè, segons sembla, el rei Jaume no sabia d'escriure. Així ho afirma Miret i Sans, qui assegura no haver trobat la seva signatura autèntica en cap document. No cal dir que això no és cap obstacle per a considerar com a obra seva el *Llibre dels feyts*: si no el pogué escriure, pogué senzillament dictar-lo: l'estil de la crònica, gens treballat, admet perfectament una semblant hipòtesi”. “Sense pretendre donar, ni molt menys, a les nostres afirmacions cap valor

(1) A. Rovira i Virgili.—“Història Nacional de Catalunya”.—Volum IV.

(2) M. de Montoliu.—“Sobre la redacció de la Crònica de Jaume I”.—J. Miret i Sans.—“Itinerari de Jaume I el Conqueridor”.

(3) L. Nicolau d'Olwer.—“La Crònica del Conqueridor i els seus problemes”.

(4) A. Rovira i Virgili.—“Història Nacional de Catalunya”.—Volum IV.

(5) Ferran Soldevila.—“Jaume I”.

definitiva, exposarem el nostre criteri actual en aquesta forma. El *Llibre dels feyts* fou redactat en diverses etapes, més o menys des- triables. El rei hi tingué una intervenció directa, si no en tot ell, en gran part. Possiblement, en la redacció, ultra els records per- sonals del rei i d'altres personatges, foren utilitzades altres fonts, entre elles alguns poemes històrics relatius a diversos esdeveni- ments. Potser el joglar o joglars qui compongueren els poemes ho feren per indicació del rei". "La valor literària i històrica del *Llibre dels feyts* és molt alta. És una de les quatre grans cròniques cata- lanes. La forma autobiogràfica, qui constitueix una novetat im- pressionant dins la literatura medieval, li dona una sabor incon- fusible. El seu estil lent, molt simple, treballós a estones, arriba, per aquella simplicitat i aquella lentitud, a donar una bella im- pressió de solemnitat. Çà i lla, vestigis d'expressió èpica qui ens diuen que, àdhuc si no foren aprofitats en la crònica fragments de poemes, no eren desconeguts a l'autor certs recursos propis de la poe- sia dels joglars". L'obra de Ferran Soldevila sobre la personalitat de Jaume I és una de les més acabades i fetes amb més sinceritat.

Per tot el que hem dit, i per les suggestions que ens han encomanat les obres que sobre la conquesta de Mallorca portem llegides, hem arribat a la conclusió que les cròniques s'han de prendre en sentit abstracte, prescindint de certs detalls que, per la seva confusió i per les contradiccions observades entre els seus autors, no poden servir de veritable font històrica i podrien ésser causa d'inexactituds.

Però, no vol dir això, ho repetim, que neguem la seva auten- ticitat i àdhuc el seu valor històric de conjunt. Molt al contrari, considerem que les cròniques, són el nostre més bell monument literari medieval i la font d'on raja l'aigua més saludable pels assedegats de tradició i de coneixença del passat.

"Era Jaume I un home d'una gran robustesa i d'una forta salut, i conservà fins a la vellesa la vigoria física. Als 64 anys d'edat encara es preocupava dels fills que pogués tenir amb la seva última concubina, Sibilla de Saga. Són molt escasses les referències a malalties del rei que apareixen en el *Llibre dels feyts* o en els documents. En el prefaci de la *Crònica* en parlar-se dels benifets que Jaume I havia rebut de Déu, hi llegim: "e'ns donà en nostra vida salut a la nostra persona=" (1).

(1)—A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

Jaume I era molt devot i religiós: oïa missa cada matí i tenia una gran devoció a la Mare de Déu. Segurament li donà aquest caràcter l'educació rebuda de Simó de Montfort i dels templers del castell de Montçó. "D'altra banda, Jaume es dreçà en repetides ocasions contra l'Església i els seus prelats; fou excomunicat en l'any 1237 per injúries a l'arquebisbe de Saragossa, i després per haver fet tallar la llengua al bisbe de Girona, Berenguer de Castellbisbal" (1).

El Conqueridor no era un home de gran cultura. Sembla que no sabia de lletra, però, segons el papa Clement IV, que havia estat gran amic seu, tenia molt de talent natural i una gran experiència. "Hom pot explicar-se aquesta mancança d'instrucció per les circumstàncies de la infància del comte-rei i de la seva adolescència. Sortit del castell de Montçó als nou anys d'edat, després d'una estada de trenta mesos en la fortalesa, no va tenir temps d'aprendre de lletra aleshores, ni en degué tenir després, en mig de la continuada agitació de guerres, conquestes i afer diplomàtics i familiars" (2).

"Hi havia en Jaume I un innat sentit de lleialtat envers tothom i de fidelitat en el compliment dels pactes. Però aquestes virtuts seves sofriren eclipsis.—Un nom ens ve al pensament—remarca Soldevila—com un retret, com una negació: Teresa Gil de Vidaure—" (3). Com escriu Tourtoulon, els juraments fets per Jaume a aquesta dama, i potser a d'altres, foren relegats pel monarca entre el nombre de juraments d'amor (4).

No pot dir-se que Jaume I fos un gran polític. Ferran Soldevila, diu: "Collocat entre un Sant i un Savi, el Conqueridor va deixar que, l'un al N., l'altre al S., se li enduguessin importants territoris que li pertanyien, allà de dret, ací de fet. Collocat entre diversos afectes paternals, va dividir les terres catalanes" (5).

"Direm encara que Jaume I mostrà pronunciades tendències a una generositat i a una prodigalitat sovint antipolítiques. En els últims anys de la seva vida, hom pot trobar en la conducta del monarca símptomes d'incapacitat. En les dissensions de Jaume I i el seu fill Pere, la raó—sobretot la raó política—estava més aviat

(1)—A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(2)—Ibid. id.

(3)—Ibid. id.

(4)—Charles de Tourtoulon.—"Jacme I le Conquérant".—Tom II.

(5)—Ferran Soldevila.—"Jaume I"

de part del primogènit, i és interessant de fer notar que alguns dels més alts personatges d'aquell període, com Sant Ramon de Penyafort, es posaren al costat de l'infant" (1).

"La cosa que no pot negar-se és la magnitud i la transcendència de l'obra de Jaume I.—Tot i aquestes errors—escriu Soldevila—cal proclamar que la política del seu regnat aportà positius avantatges a Catalunya, no sols en l'aspecte de l'expansió territorial, sinó també en altres aspectes: política comercial, de relacions amb els països africans, de reducció de la noblesa feudal, d'estructuració d'institucions cabdals.—Afirma Soldevila que el Conqueridor va fer molt per Catalunya, però que es va trobar en situació de fer molt més. Això últim, al nostre entendre, és cert aplicat a la seva política peninsular, sobretot en el que pertoca a Múrcia i Granada; però creiem que no ho seria aplicat a la seva política al Migdia de la Gàl·lia. Si Jaume I s'hagués entossudit a annexar-se el Languedoc i la Provença o a establir-hi la seva sobirania, hauria vingut inevitablement un llarg període de guerra contra França, i això hauria pogut portar, no sols la desfeta militar en els camps de batalla, ans encara un enfonsament interior del reialme catalano-aragonès i de la nacionalitat catalana" (2).

Jaume I fou un gran guerrer, fou ell qui conquistà les Balears i València i fundà dos nous regnes catalans de sang, de parla i de costums. Conquistà, a més, el regne de Múrcia i el regalà, amb un gran desprendiment, però amb una manca absoluta de sentit polític, al rei de Castella. A Mallorca, ens donà lleis lliberals i sàvies, i es mostrà altament generós amb els seus súbdits, que amb les terres adquirides bastiren els nostres casals i ens deixaren els seus cognoms, la seva llengua i la seva empremta racial.

Entre els fets de Jaume I n'hi ha de bons i de dolents, però no sempre se li han d'atribuir tots a ell, puix la seva figura no pot estudiar-se prescindint de les persones o circumstàncies que el voltaven. Tingué bons consellers, com Sant Ramon de Penyafort, Vidal de Canyelles, Pere Albert, Assalit de Gudal, Arnau de Gurb, Jaume Sarroca i altres, però també a vegades es trobà sol, sense que ningú l'ajudàs com desitjava. Bona prova d'això n'és el que diu en la seva crònica, descrivint la nit que passà en el castell del Puig de València, abans de la presa d'aquesta ciutat: "E quant

(1) A. Rovira i Virgili.—"Història Nacional de Catalunya".—Volum IV.

(2) Ibid id.

vench entre mitja nuyt e alba, nós nos despertam e tornam en nostre pensament, e pensam nós que haviam a fer ab mala gent, car al mon no ha tant sobrer poble com son cavalers" (1).

No hi ha poeta, ni prosista de parla catalana que no hagi fet referència a Jaume I. Entre poemes i proses es destrien les dues personalitats del rei En Jaume: la personalitat històrica pura, i la personalitat tradicional, que és la més bella i la que viu i glateix entre el poble, que la venera i l'estima amb amor sagrat.

"*El rei En Jaume...* La familiar senzillesa d'aquest nom ho diu tot. D'infants aprenguérem a balbucejar-lo, i de vells, ungeix els nostres llavis amb la dolcesa làctea de la materna llengua. No és un rei, és el rei per antonomàsia; és l'hoste de totes les llars; i els herois coronats, creacions de la musa ingènua, prenen la seva fesomia. És el tipus de la reialesa, ungida pel crisma, que estén i perpetua el paternal senyoriu, en convivència íntima amb el seu poble" (2).

"Aquest rey en Jacme,—ens diu Desclot (3)—fo lo pus leyal hom del mon, que ell era major que altre hom un palm, e era molt ben format e complit de tots sos membres; que ell havia molt gran cara e vermella e flamenca, el nas lonch e ben dret, e gran boca e ben feyta, grans dents bellas e blancas que semblavan perlas, e els ulls neyres, e bells cabells rossos semblant de fil d'aur, e grans spatllas, e lonch cors e delgat, e'ls brassos grossos e ben feyts, e bellas mans e lonch dits, e las cuxas grossas per lur mesura, e los peus lonchs e ben feyts e gint calsants. E fo molt ardit e prous de sas armas, valent, e larch de donar, e agradable a tota gent, e molt misericordiós, e hach tot son cor e sa voluntat de guerretjar ab sarrahins".

Així veu i així sent el nostre poble el seu *Rei En Jaume*. I així és precís que el conservem per a ell, si volem que el caliu colgat en l'ànima popular no s'apagui del tot i es mustiin les roses de la tradició. El nostre poble beu tota la història en la font de la tradició, personificada en l'alta figura de Jaume I. Per ell no existeix altra cosa en el passat; el seu rei és el vencedor dels moros, el que establí en aquesta terra la nostra religió, la nostra raça, la nostra llengua, i, ¡ai del dia que l'amor del poble enterri per sem-

(1) Jaume I.—"Crònica".

(2) Joan Alcover.—"Jaume I".

(3) Bernat Desclot.—"Crònica".

pre tan noble figura popular, que és sustent de l'orgull del passat gloriós!

El nostre poble sent aquell rei En Jaume, un pam més alt que els altres, que passà la mar per matar els moros que infestaven les illes, i que els perseguia a cavall, per plans i serres, deixant ben marcades les seves petjades gegantines:

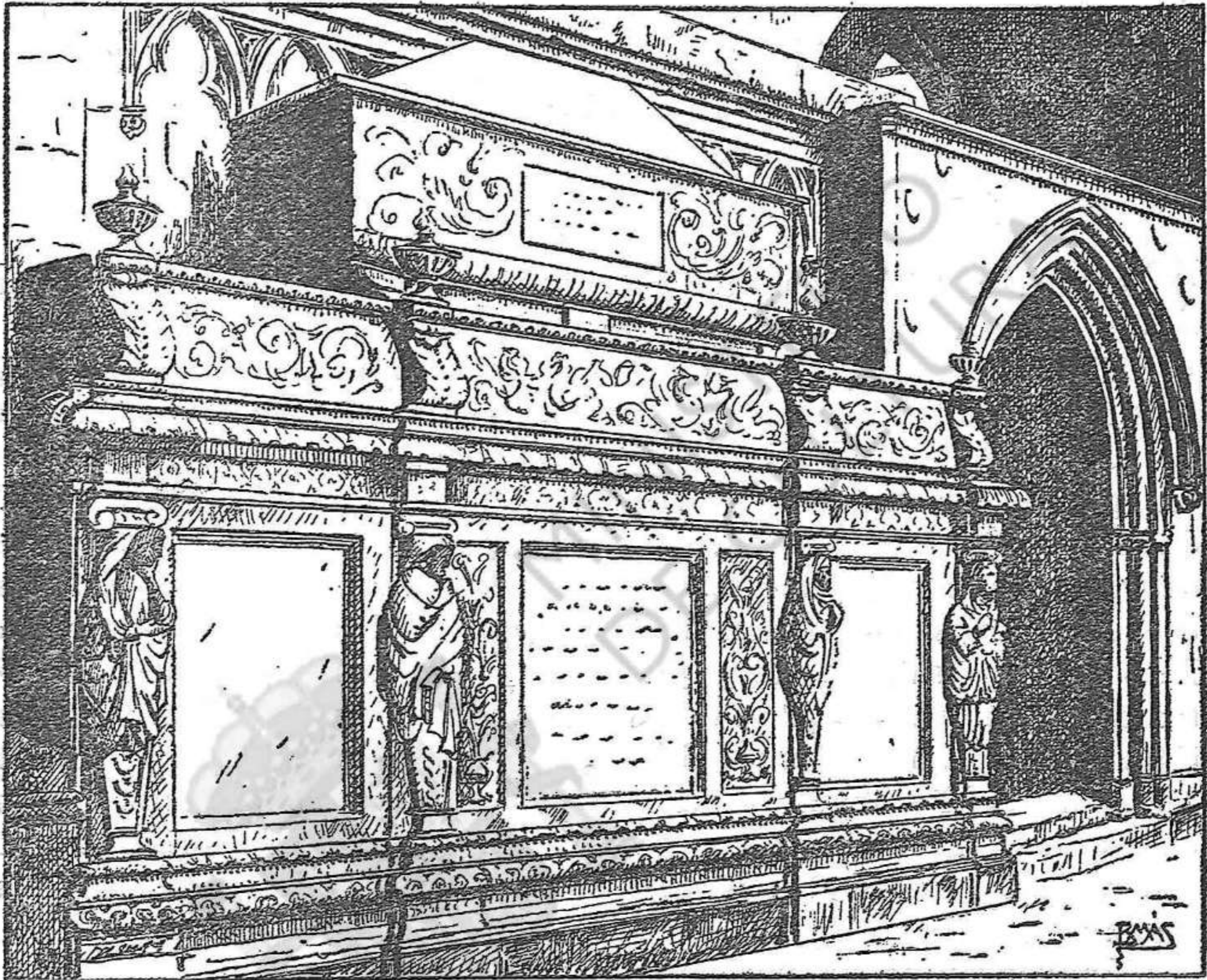
“Així el poble s'imagina
aquell cavall fabulós,
mostrant de sos peus la marca
com un segell de triomf.
I és que sobre el cor del poble
marcà petja de més fons
amb son gegant heroisme
En Jacme el Conqueridor” (1).

Hi ha dues figures de Jaume I: la figura científicament històrica i la figura popular. Desglosem una i altra. Sigui pels erudits la primera i pel nostre poble la segona. Però tenguem en compte que ambdues són d'una bella grandiositat, que signifiquen un dels períodes més resplandents del nostre passat.

RAMON DE MALLORCA

(1)—Miquel Costa i Llobera.—“El cavall del Rei En Jaume”.

SEPULTURA ACTUAL DEL REI EN JAUME
A LA CATEDRAL DE TARRAGONA. DIBUIX DE B. MAS

PELS PETITS... I PELS GRANS

ESTAU contents perquè teniu festes. Uns dies de repós sense anar a l'escola ¡que bé venen! ¿No és ver?

Hi ha hagut aquest darrer temps una acumulació de diversions, partits de futbol, curses de cavalls, concursos de patins, etc.; tot us ha agradat i us ha interessat força. Heu contemplat embadalits els globus de colorins, rodons, grossos i bells que fugien del davant vostre i es feien petits, petits a dins el cel fins a perdre'ls de vista; us han enlluernat el coets i les rodelles; us han ferit les orelles el trons eixordadors de les traques i dels castells de focs... Però ¿què passa a Ciutat? ¿Per què tanta remor de festes el setembre i ara altre cop? ¿Per què tantes lluminàries i tants de flocs i banderetes? ¿Són dies de fira?... Es celebra un centenari. El setè centenari de l'arribada a Mallorca d'una personalitat que formà època, d'un rei tan gran i tan bo que just és que malgrat que hagin passat tants d'anys es canti un himne triomfal a la seva vinguda.

Conversem-ne un poc, amigablement.

Vosaltres que anau a l'escola fa uns quants anys, i això que en teniu tan pocs, ja sabeu qualque cosa d'història. No hi ha res més interessant que conèixer allò que ha succeït abans de nosaltres, allò que han fet els nostres pares, els nostres avis... La història, enc que sigui la ciència del temps passat, és de les ciències més vives. ¿No és ver que basta que us diguin, i més si és un vell de florida barba i cara rugosa, "aquí ha passat això o allò..." perquè escolteu amb atenció i us paresqui que ho haveu vist, que ho haveu viscut? ¡Com us interessa i com us agrada! Afegiu-hi que sigui qualque cosa o qualque fet que us pertany... ¡Oh llavors!... ¡Quina llició més prest apresada!

Jo ara voldria un jove i no un vell, baldament siguin més respectables i saboroses les seves contarelles. Voldria un jove mestre

que amb la seva llengua muda i eloqüent i amb tot el seu fort poder de suggestió us fes viure aquella epopeia heròica de la nostra conquesta i pintàs amb colors vius, i cisellàs bellament els relleus de les principals figures, modelant artísticament una grandiosa gesta plàstica.

¡Quina visió cinematogràfica tan formidable, allisonadora i pràctica seria la reproducció d'aquelles belles pàgines de la nostra història! Seria una lliçó ben viva i que us parlaria al cor, despertaria en vosaltres el vertader amor a la terra que no es fomenta mai prou i que no poden fer brollar las fulles mortes dels epítoms històrics que es posen en les vostres mans. Coneixerieu la reina Maria de Montpeller, de qui diu el seu propi fill: "*Si dona bona hi havia, ela era*". Veurieu la presentació del reial infant, a mitjanit, a l'església de Santa Maria de les Taules. S'apagarien davant vosaltres, un a un, el ciris miraculosos que amb els noms dels dotze apòstols féu encendre la reina Maria; sols quedaria brillant i lluenta la flama roja del qui duia el nom de sant Jaume.

Admiraríeu la figura esvelta i atraient del jove rei que segons Ramon Desclot "fou lo més bell home del món" i que va saber fer-se pare i amic dels seus vasalls.

¡Quina sensació de bellesa i grandiositat oferiria veure novament la mar nostra "*blanca de veles*" en memòria d'aquell estol gegant i valent que arribà a Mallorca per semblar-hi i fer-hi fructificar la fe de Jesucrist i per arrelar-hi "*una raça detrurera i forta*" de la que hem d'estar orgullosos d'ésser fills!

La visió podria continuar... el desembarcament, les lluites, el setge, l'entrada victoriosa a la Ciutat... l'aixecament de la nostra Catedral... Tota la part plasmable de l'obra de pau civilitzadora i redemptora del gran Conqueridor la faria traslladar a la pantalla. Sembraria velles, però sanes llavors en terres verges.

Us faria escoltar al mateix temps cançons de la terra, poesies nostres, parlaments populars que poguessiu entendre, en la mateixa llengua en què hem après de resar i hem manifestat els primers i els millors sentiments del nostre cor, perquè no us fos externa; tot això com homenatge degut a l'Alt En Jaume que s'alegraria "en veure que encara conservam la llengua que ell ens posà sobre la boca i que si les ventades històriques han romput el bri d'herba que retenia el niu dins la branca nadiua, els esbarts qui en sortiren, ja que no tenen la mateixa ploma, conserven encara el crit llibert i estrident" com diu Llorenç Riber.

L'entusiasme que sentiríeu i els aplaudiments que us arrencaria la somniada pel·lícula serien quelcom més nobles i enlairats que els que estèrilment feis vibrar pels films, en general inútils o malsans que us envenenen l'ànima.

¡No oblidem els petits en data tan important!

ANTÒNIA TORRENS DE POMAR

Les determinants gòtiques de la Catedral de Mallorca

UN dels somnis que més delectació poètica m'ha produït és considerar Mallorca com formant part ja de la antiga Catalunya romànica dels segles XI i XII i imaginar-me els nostres paisatges muntanyencs, i àdhuc els de la plana, glorificats amb autèntiques esglesietes i torres romàniques, i, espargits, ací i allà, plàcidament, alguns monestirs d'austeritat pre-gòtica, fogars tan acostats a l'evangeli i formes arquitectòniques que semblen talment precursoras del franciscanisme.

No és demanar poc per Mallorca quatre generacions més d'ascendència cristiana i en l'orde civil una naixença menys sorollosa.

No obstant, cabia dins les possibilitats històriques que això fos un fet i ho fou en realitat amb l'èxit de l'expedició de Ramon Berenguer III, ajudat de pisans i provençals.

Els primers processos d'integració de la terra catalana es realitzen a l'entorn de nuclis, l'irradiació política dels quals tenia potència sobrada per disoldre el règim musulmic de Mallorca, perquè aquesta illa queia dins una zona d'extensió prou curta per poder ésser dominada, enc que el camí per arribar-hi fos el marítim.

El comte Wifred II porta ja els límits dels seus dominis més enllà del Llobregat. El seu germà, el comte Sunyer, edifica un castell damunt les runes de la ciutat d'Olèrdola. Borrell II els avança fins al castell de Montmell, al Penadès. A la mort de Ramon Berenguer I (1076) la frontera del migdia és establerta pel riu Gaià, i segueix després la ratlla que marquen els castells de Conesa, Granyena, Cervera, Cubells, Segura i Camarassa fins al Segre, i es donen en

el seu testament per conquerides—sense ésser-ho, com un desig que aviat serà realitzat—les ciutats de Tarragona i Tortosa fins a l'Ebre.

Sembla, políticament, que era durant aquest temps, en què la terra catalana s'estenia meridionalment i lateralment, que calia pensar en Mallorca, que no podia gravitar cap a altra banda, es miri d'on es miri, donada l'evident i sistemàtica debilitació del poder moresc en tot el nostre sector mediterrani.

Tarragona no es conquereix d'una manera definitiva fins a 1128, en temps de Ramon Berenguer III, i Tortosa i l'Ebre no ho foren fins a l'any 1148, en temps de Ramon Berenguer IV.

No tan sols la lògica abona que aquest interregne era el propi per anexionar Mallorca a la civilització catalana, sinó que els mateixos fets històrics ho confirmen, ja que en 1114-15, com esdeveniment madur de la madura política comtal catalana, es forja l'expedició a les Balears i València feta solidàriament amb pisans i provençals, expedició que de cap manera cal titllar de fracassada, ans bé sembla opinió de molts d'historiadors que més que fracàs hi hagué abandó de tals terres per sorgir noves perspectives d'expansió nòrdica.

En efecte, les terceres núpcies de Ramon Berenguer III amb Dolça, l'hereva del comtat de Provença, posaren en una sola mà el poder de tota la costa mediterrània des de Niça a l'Ebre, i és comprensible que passàs a secundària la retenció i la política de capteniment envers Mallorca i fins de València. De secundària passà a negligible i la sens dubte raquítica estructura moresca experimentà, amb tal abandó, un reviscolament que hauria estat fatal a no ésser que un segle després havia d'infantar la terra catalana la invencible figura de Jaume I.

És indubtable que, de consolidar-se la gesta de Ramon Berenguer III (1), s'hauria anat empeltant paulatinament en terra mallorquina l'arquitectura romànica, que floria ja a Catalunya assaonadament i bella.

El nom de Catalunya (Catalaunia) apareix en aquest temps per primera vegada, en esmentar-se en els poemes que canten la intervenció bèl·lica pisana. És ara, al temps de la trituració feudal, quan van aglomerant-se els comtats al voltant del de Barcelona, i s'integra Catalunya en una gran unitat, que presenta també aquesta

(1) Cal atribuir a Berenguer III i no als pisans la iniciativa i la glòria de l'expedició baleàrica, car precisament el Papa Pasqual II dirigí al comte en 1116 la Butlla tot admetent els nous estats sota la protecció de la Seu Apostòlica. Vegi's: Villanueva, tom XXI. Pàg. 35.

una gran unitat artística d'una força expansiva pariona i connatural de la política.

Si els moments històrics poguessen reproduir-se jo votaria idealment perquè el segle XII hagués estat per Mallorca el bressol de la nostra civilització cristiana, menys agitat que el segle XIII, de rels, aquell, més pures i simples.

Mallorca, per la seva situació geogràfica, entenc jo, que hauria de representar dins l'estructura de la terra catalana una vèrtebra anterior a l'anexió aragonesa motivada per les noces de Berenguer IV amb Petronella, i anterior a l'anexió del comtat del Rosselló, assolida per Alfons el Cast.

La fecunda vida internacional que vivia Catalunya durant aquesta època hauria donat fruits insuperables en interferir artísticament damunt Mallorca i s'hauria produït, de segur, un caient singular de l'arquitectura romànica, tant més interessant com més fresques hagués trobades les sedimentacions artístiques de les escoles aràbigues.

Prova d'aquesta vida d'intercanvi internacional és el testament d'Alfons el Cast que disposa deixes importants, no sols als santuaris dels seus extensos dominis, sinó als grans santuaris de tota l'Europa: a Sant Pere i Sant Pau de Roma, a Santa Maria de Rocamadur, a Sant Tomàs de Cantàuria (Cantorbery), a Sant Jaume de Galícia, a Sant Nicolau de Bari i a Sant Àngel de Monte Gargano.

En el tercer quart del segle XII, Barcelona tenia ja comerç amb Grècia, Pisa, Gènova, Sicília, Alexandria, Egipte, Palestina, Àfrica, i totes les seves costes, com s'acredita en les relacions de viatge escrites pel famós jueu Benjamí de Tudela.

És evident que aquestes relacions comercials, i les polítiques i religioses amb els regnes fronterers: la França de Lluís VI i Lluís VII creadors de les esplendoroses ciutats episcopals; l'imperi germànic; l'imperi cristià i musulmà d'orient posat en contacte amb l'occidental per l'epopeia de les croades; la fundació del regne normand mediterrani per la penetració al Sur d'Itàlia i conquesta per aquests de Sicília (1); és evident, repetesc, que promogueren grans relacions artístiques, principalment arquitectòniques i escultòriques, que havien de donar lloc a insospitades floracions del geni català.

Per damunt de tot, originen aquestes relacions l'establiment a Catalunya de les ordes religioses, militars i civils, no sols les es-

(1) Vegi's: Camile Enhart: Influence exterieure de l'Art Normand au moyen Age.

teses a causa dels esforços per la conquesta de la Terra Santa: Hospitalers, Templers i canonges del Sant Sepulcre, sinó també les altres ordes monàstiques, mares de les escoles constructives medievals.

Quan Catalunya s'anava expandint més i més cap al Nord, més s'obrien i s'eixamplaven els camins per on havien d'entrar els nous mètodes ogivals que tot just despuntaven.

El casament de Pere II el Catòlic amb Maria de Montpeller fa que una part de la terra llenguadociana quedi supeditada al ceptre aragonès, si bé més tard la guerra dels albigesos, que féu trontollar l'Europa, portà el triomf de la França del Nord sobre la civilització del Migdia i aquesta formidable investida obligà a aquell jovincell presoner de Montçó, ja que no a abatre el seu esperit de conquesta, que això era impossible, a revirar-lo altra volta cap a la Mediterrània, cap a Itàlia, cap a Grècia.

Jaume I representa, doncs, dins la història un redreçament moral de Catalunya després de la derrota de Muret, limitant serenament la frontera nòrdica, però no tancant-la a les innúmeres influències artístiques que el triomf de la França septentrional havia d'inocular a la civilització del Migdia, travessant el Pireneu.

Fins a Jaume I l'arquitectura catalana era producte de l'evolució del romànic primitiu, de tan remot origen asiàtic. No he d'intentar ni el més petit anàlisi sobre l'*opus* romànic català, perquè he de remetre el lector al gegantesc llibre de Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday "L'Arquitectura Romànica a Catalunya", on queden exhaustivament estudiades la gènesi, la maduresa i l'agonia de l'art romànic en terra catalana, junt amb les monografies de tots els edificis concebuts en tal estil.

El que ens interessa de debó és penetrar una mica dins els aires que artísticament es respiraven a la primera meitat del segle XIII a Catalunya per deduir quelcom sobre el vertader origen de la nostra Seu, temple inquietant no sols per la seva grandària material, que excedeix fora mida a tots els temples medievals catalans, sinó per la seva singularitat estructural, desavinent de totes les esglésies medievals d'Europa.

Amb Jaume I s'activen tots els factors que promovien la construcció de temples.

El factor essencial: la seva ardència religiosa.

Altres factors: la penetració de noves escoles constructives amb la fundació d'ordes monàstiques i militars; les empreses marítimes que determinaven una activitat febril de totes les arts navals que

poblava tota la costa, des de l'Ebre a Colliure, d'obrers aptes així mateix per les construccions fonamentades; els setges, que feien que el rei cridàs arquitectes per edificar i reformar fortaleses i—factor suprem—el daler eficaç de pau social que imprimia el nostre rei en les ciutats tot just conquerides, fent compilacions legals admirablement ponderades, atorgant llibertats ciutadanes, posant en pla igual els diversos estaments racials, substituint la primitiva economia rural per una Economia d'Estat embrionari que permetia obres més grans i de major riquesa, creant un medi on era natural l'agremiació dels oficis i on era possible la formació d'homes amb valor i saber personal per a administrar i dirigir aquestes obres, que deixen ja, en general, d'ésser anònimes.

Cal afirmar primer de tot que la religiositat del nostre rei l'empenyia més aviat a establir el culte a Nostra Dona Sancta Maria abans que a demolir les mesquides de les quals s'apoderava. Quan la morisma demanava al rei que els cedís les mesquides per fer les seves pregàries, els contestava que ell justament les necessitava per invocar allà mateix la Verge,—i d'aquí el costum de començar les esglésies per l'absis—: «E quan vench que nos aguessem la Església manam hi fer altar de nostra dona Sancta Maria, car en totes les viles que grans fossen que Deu nos havia donades a goanyar de Sarrajns haviem edificada església de nostra dona Sancta Maria. E perçò car aquesta era la major vila e la pus honrada de tota la Andalusia levada Sivillia volguem honrar lo nom de la Mare de Deu quey fos ella honrada per tots temps» (1).

I costum encara més probable era implantar el culte catòlic en les mateixes mesquides purificades. De la transformació d'una mesquida en església a Múrcia dóna un exemple ben clar el següent fragment de la Crònica reial (2): «E nos dixem los que així con tenia de la mesquita aquela prop del alcacer, que fos dels chrestians tro a la porta de la ost on nos erem, e aquella mesquita que enclois dins la nostra partida. E ells dixerem que no era així empres, que les lurs cartes deyen que ells haguessen lurs mesquites, e que les tenguessen així com les tenien en temps de sarrains. E nos dixem los que en aquesta manera era empres, sino que ells nou entenien; car les mesquites voliem que ells les tenguessen, mas que ferien los chrestians sino haviem església en que entrassen? e que la

(1) Disposició del rei donada a València.

(2) Edició M. Aguiló, pàg. 448.

esglesia sia a la porta del alcacer, e chom vist lo sabaçala cant jo dormire prop de la testa? açò si be ho entenets no es cosa convenient: e uosaltres havets be .X. mesquites en la vila ffets uostra oració en aqueles e lexats nos aquesta. E ells dixeren que s'acordarien”.

Jo opin que a la ciutat de Mallorques degué passar això darrer ja que, per les raons que apuntaré després, no crec que en la data de 1230 estàs prou madura la tècnica gòtica a Catalunya per envestir un absis d'una elegància i d'una monumentalitat tan enorme com la de la nostra Seu. I menys crec que la nostra catedral sia producte d'una espontània concepció lombarda, concepció anticipada a tot l'art gòtic català, com algú ha volgut sostenir amb gratuïta audàcia (1).

Insistirem també sobre aquesta tesi enlluernadora perquè és degut precisament a haver estat dòcil a aquesta opinió que m'ha fet tornar i deliberar sobre d'ella.

Comptem amb què el fet bèl·lic de la conquesta de Mallorca no és per ell mateix cap motiu per alterar les normes tradicionals en l'erecció d'un temple, ni l'haver fet el rei un vot especial en els moments durs de l'expedició és un motiu perquè desdenyés els mestres catalans per cridar-ne un de lombard per projectar la Seu mallorquina.

Comptem també amb què ni un mestre lombard, ni un mestre català, en la data de 1230, ni tan sols un mestre de la Provença o del Llenguadoc, i fins diria que ni un mestre francès, estava en prous condicions per «projectar» o simplement «imaginar» la Seu de Mallorca.

Si l'autor de la Catedral de Mallorca fos un deixeble o el mateix autor de l'església de Traù a la Dalmàcia (presentada com a tipus més agermanat a la Seu) no tendríem ara—cau pel seu pes—una catedral formalment gòtica, sinó d'estil romànic o abizantinat, o, si tan es vol concedir, «d'estil lombard», encara que millor seria emprar la frase «d'escola lombarda» perquè dir «estil lombard» és, en boca d'un arquitecte, dir massa.

No cal negar la influència secular de les escoles lombardes a Catalunya. El P. Villanueva (2) transcriví del *Cartoral* de la Seu d'Urgell el contracte d'obres entre els canonges i l'*operarius* (3) i

(1) Vegi's Juan Rubió i Bellver: La Catedral de Mallorca. Conferencia—edició castellana, 1912, pàg. 9 i següents.

(2) Volum IX, ap. XXIX.

(3) Així s'anomenava l'administrador general de les obres,

arquitecte *Raimundus Lambardus*, de qui es fa constar la seva condició d'estranger sense especificar que fos del Nord d'Itàlia, però hi cap, evidentment, tal probabilitat.

Aquest contracte és de l'any 1175 i l'arquitecte es limità a "seguir" les obres començades sense introduir noves estructuracions. A la Seu d'Urgell els campanars resten, encar ara, aproximadament a l'altura que assenyala el contracte: una filada sobre les voltes (1).

En el segle XII i començaments del XIII hi havia a Catalunya, principalment a Lleida (2), una convergència dels corrents artístics sortits dels focus d'art més avançats d'Europa i una fusió similar a la bizantino-aràbig-normanda de Sicília, però amb elements més nombrosos i que donà com a fruit una singularíssima escola local, arquitectònic-escultòrica; es el romànic tradicional català de rel lombarda unit als grans procediments de construcció borgonyons i provençals i a les tècniques escultòriques llenguadocianes, italo-provençals i aràbigues. Coneixem els edificis sortits d'aquestes escoles, coneixem, més o menys, el radi d'extensió que s'obriren els famosos *magistri comacini* (3), però no sabem que cap derivació d'elles o d'ells puguin servir d'antecedent a la nostra catedral, francament, impregnadament gòtica.

És, a més, en aquest temps que canvien els centres d'influència; la d'Itàlia desapareix totalment per donar un intens predomini a la provençal.

Si l'estil i tots els detalls constructius de la catedral mallorquina no delatessin palesament la data en què es començà, suraria per damunt de tot la prova documental. El mateix P. Villanueva acredita que la fàbrica de la catedral de Mallorca fou començada per Jaume II i així ho fa constar el seu fill Felip de Mallorca, tresorer de la catedral de Sant Martí a Tours, oncle, tutor i procurador del rei Jaume III en carta escrita en 1.er de març de 1327 des de Perpinyà al seu lloctinent Arnau de Cardellac (4).

(1) Puig i Cadafalch, obra citada, volum III, pàg. 51.

(2) Bergós: La catedral de Lleida.—Editorial Barcino.

(3) En la *Crònica* de Jaume I es parla d'un mestre de Ligúria (port de mar) que vingué a Mallorca a València i a Burriana a ajudar-lo en les obres del setge "E ueuc nos. j. maestre Dalbengnena (d'Albenga) qui havia nom Nicholoso qui feu lo trabuquet nostre de Mayolorques, e di, nos: Micer nons cal estar aquí si nos uoulets per pendre aquest locch, que nos lo podets hauer sius uolets a. XV. jorns. E demanam-li nos, en qual manera. E el di: Dats me fusta, que molta na aquí de ledo e duns arbres e daltres, e fer nos he jo .j. castell de fust daci a .viij. jorns, e fer lem anar la, així com uos sabets que faem a Maylorques anar los trabuquets". Edició citada, pàg. 205.

No fa menció, però, la crònica de cap arquitecte estranger encara que això no implica que no n'hi pogués haver, cridat o no pel rei.

(4) Villanueva: *Viaje Literario a las Iglesias de España*, tom XXI, pàg. 102.

Com a data probable del començament de la fàbrica catedralícia devem donar, doncs, la de l'últim terç o l'últim quart del segle XIII. Jaume II, nomenat hereu de Mallorca en 1256, ratificat en 1262, no vingué a residir a la illa fins al 1268. És de suposar que no iniciés la gran obra fins després de celebrada la concòrdia, esdevinguda l'any 1278 (1), amb el rei Pere III d'Aragó, el seu germà.

Vegem ara, a grans trets, com s'havia anat infiltrant l'art gòtic a Catalunya durant el regnat de Jaume I.

Havem assenyalat com a causa evident de l'evolució arquitectònica la implantació de noves ordes religioses.

L'orde mercedària es fundà l'any 1218 a Barcelona i a la qual precediren les ordes militars de Sant Jordi d'Alfama i Sant Joan de Jerusalem; i foren gairebé coetànies les de Carmelitans, Premostatencs, Frares Mendicants, la de Fra menors (franciscans), les del Temple (monjos - guerrers retirats del món dins de llurs capelles - fortaleses) i la famosa orde de Predicadors o dominicana.

Molt anterior era, però, l'orde que havia d'exercir a Catalunya una més extraordinària influència: la del Císter. La primera fundació de la península fou a Zamora en 1131. En 1150 hi tenien ja els cistercencs més de deu monestirs. A Catalunya la més antiga fundació fou la de Poblet per Ramon Berenguer IV que féu donació de gran extensió de terres als monjos de Font-freda l'any 1149. A aquest monestir segueix el de Santes Creus on es començaren les obres en 1160.

Prengué tanta volada aquesta orde a Europa que en 1152 es vegé obligat el capítol general a acordar no fer noves fundacions, ja que el nombre de monestirs arribava a tres-cents trenta, sense comptar els de dones.

Les idees artístiques (2) dels seus fundadors s'estenien en gran uniformitat des de l'Escandinàvia fins a Itàlia i Espanya, i presen-

(1) Quadrado, Islas Baleares, pàg. 141, nota (a).

(2) La pintura i l'escultura foren prohibides en les esglésies i dependències monàstiques perquè distreien de la meditació i eren impròpies de la disciplina religiosa. Les creus solament podien ésser de fusta pintada, les lletres monocromes. Eren prohibits els paviments decorats i els mosaics. Les vidrieres devien ésser blanques, sense creus ni pintures. Les esglésies no podien tenir torres, símbol de força terrenal, ni podien posseir grans campanes.

En el Migdia de França l'opinió agitada per l'heretgia albigea, considerava els antics claustres romànics com a refugi de luxe i en feia càrrec a les ordes religioses.

L'orde dels Mendicants, els frares menors i els Predicadors o dominicans també clamaren amb la paraula i l'exemple contra la sumptuositat romànica, convertida en quelcom herètic. Sant Domingo de Guzmán anà personalment al Llenguadoc a contrarrestar els estralls de l'heretgia albigea.

Les constitucions i capítols dominicans exigien també la sobrietat més absoluta en els convents. Les línies arquitectòniques eren la única bellesa tolerada en llurs edificis.

taven el fenomen extraordinari de florir com a planta exòtica independentment del clima del lloc on els nous monestirs s'establien, sobretot les esglésies, que obeïen de primer antuvi a tipus definits independentment dels mètodes locals (1).

El nostre rei afavoria totes les ordes religioses i no tenia mida en la seva generositat: en fundar-se l'orde de la Mercè els cedeix una part del seu palau que s'estenia des de la plaça del Rei, a Barcelona, fins a l'Hospital de Santa Creu i Santa Eulàlia en la baixada de la Canonja, prop del Palau episcopal d'aquella època unit com estava amb un arc a la primitiva catedral.

No parlem dels continuats privilegis i donacions que féu a Poblet i a Sant Martí Sarroca, famós per l'elegància de la seva escultura, considerat com a transsumpte dels esplendors tolosans, per no anomenar-ne d'altres.

L'esperit religiós del rei, tan lligat al seu esperit de pàtria, omple tot el segle XIII de la nostra història.

Sant Pere Nolasc anomena la capella del Palau reial "oratorium nostrum Eulaliæ virginis et martiris in Palatio regio".

A Jaume I, apart d'afavorir, com hem dit, totes les ordes religioses, se'l veu sempre rodejat de frares, principalment dominicans. Per tot allà on va ofereix solars als templers, estableix dotacions per tot arreu i hi ha historiador de l'invicte monarca que li atribueix la fundació, en el seu regne i en els tres que conquerí, de més de dues mil esglésies.

El mateix papa Clement IV (Guy Foulques) fa una semblança del gran rei: "Rei il·lustre que combat des de la seva adolescència, que té en la seva mà la salvació de la fe, que estèn al lluny la glòria del seu poble, que com un lleó bramulant a l'aguait de la seva presa persegueix als impius i cerca els enemics de la fe i doblega llurs fronts sota el seu ceptre i aixeca sens treva esglésies i protegeix les ordes religioses, civils i militars".

L'arquitectura gòtica—reprenguem el tema—no neix a Catalunya d'un cop; "s'assaja cobrint amb voltes ogivals edificis enterament romànics, i aquest fet que comença, com diu Enlhart, en el primer

---

(1) Viollet-le-Duc havia atribuït també a la gran congregació benedictina de Cluny el desenvolupament d'un estil propi; però no és així, com ha provat M. Anthyme Saint Paul, ja que la major part d'esglésies monacals subjectes als grans-centres cluniacens poc o res tenen que veure amb els plans de les esglésies mares.

A Espanya tengué més influència la branca benedictina originària de Cluny que no la del Císter. Si es recorre el catàleg de bisbes de l'Espanya del segle XII s'hi notarà que gairebé totes les Seus foren ocupades per monjos de Cluny.

quart i més sovint en el segon quart del segle XII, es prolonga en altres països durant tot el segle XIII. Tractarem d'esbrinar en primer lloc el moment d'aquesta aparició en la nostra arquitectura. És evident que el nostre país no podia separar-se de la regla general, i la volta gòtica havia de començar també cobrint edificis d'aspecte completament romànic. Aquest fenomen es verifica a Catalunya durant el segle XIII. Primerament, cap a 1200, aparegué la volta gòtica en les naus laterals de Santes Creus, portades, a l'igual que a Itàlia per l'orde del Císter; mes llurs conseqüències foren poques en el conjunt de l'edifici. Després apareix cap a 1225 a l'església de Poblet, el conjunt de la qual és encara romànic. L'any 1203 es posa la primera pedra de la catedral de Lleida; en ella i en la de Tarragona, coetània, ja la volta és prevista en el pla, subjectant-se a ella la disposició dels pilans; mes el conjunt, sobre tot a l'exterior, resta del vell estil. La vinguda definitiva de l'art gòtic trigà encara prop d'uns quaranta anys amb la construcció de l'església de Santa Caterina de Barcelona, deguda a l'orde dominicana" (1).

L'orde dominicana començà—com hem indicat—pel Migdia de França i en les seves obres s'aprofita de la variant gòtica que es congriava en aquelles terres, resultant d'una mena de connubi entre les estructures romàniques tradicionals i els nous invents dels constructors del Nord. El més antic convent fou el de Tolosa (1216) i segueixen després Limoges (1219), Montpeller i Narbona (1220), Baiona i Le Puy (1221), Avinyó (1225) i Cahors (1226) (2).

Els dominicans s'establiren a Barcelona en 1219, a Lleida en 1227 i a Tarragona i Girona fins molt després en 1253, a la Seu d'Urgell en 1273, etc. (3).

En 1223 la ciutat de Barcelona cedeix un redol més de cases per construir-hi el convent de Santa Caterina que adoptà ja, de tot d'una, sense vacil·lacions, una forma gòtica definitiva, independent de tot lligam tradicional (4). És molt versemblant el que afirmen alguns comentaristes que les primeres esglésies dominicanes foren traçades seguint les disposicions d'Albert el Magne (1193-1280) dictades en el seu tractat *Albertí* o de l'Octògon.

(1) J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera, J. Goday: obra citada, vol. III. Pàgs. 506-7.

(2) C. Douais: *Essai sur l'organisation des études dans l'ordre des frères Prêcheurs*.

(3) Barraquer: *Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. II, pàg. 7 i següents.

(4) Pot veure's la perspectiva isomètrica d'aquest temple i un dibuix del claustre, degut a Parcerissa, en l'obra citada de J. Puig i Cadafalch, Vol. III figs. 701 i 702. D'aquest temple, avui no en queda cap vestigi.

En 1252 aquest temple s'alçava ja fins al rasament dels arcs i no bastant pel seu acabament les almoines, concedí Jaume I facultat al Consell Municipal d'imposar un dret a les mercaderies que es descarreguessin al port de la ciutat aplicable a les despeses de l'obra; una nova donació féu en 1262. El claustre es construí immediatament amb els medis que, per la fàbrica del convent donà Berenguer de Montcada i estava en obra aquest claustre en 1277 i a principis del segle XIV tot ja era acabat. L'església era d'una nau coberta amb voltes ogivals i el seu absis era de set costats; la nau tenia a la vegada set capelles per banda en tota la seva llargada (1) i en conjunt presentava una forma arribada a la seva plenitud, que ens vengué importada en la seva totalitat i que serà la que plasmarà les formes de la nostra arquitectura ogival (2).

En 1232 fou començada l'església de Sant Francesc de Barcelona, també gòtica, avui destruïda (3), famosa per iniciar-se allà el gòtic naturalisme escultòric.

Aquestes monjoies, úniques monjoies, coetànies de Jaume I, són les que assenyalen la vertadera naixença del gòtic català. Els constructors catalans, prenent peu d'aquestes noves formes, degueren començar el lent procés del que en podríem dir mediterraneïtzació del gòtic, i no aconhortant-se amb les mostres importades devien ells mateixos traslladar-se almenys al Migdia de França on naixia el tipus admirable de la "catedral", ja que aquelles terres no eren l'estranger per cap català i el viatjar en aquell temps era cosa corrent.

Dic que devia ésser un procés lent tanmateix, perquè per tot el segle XIII es seguí cultivant l'art romànic, principalment a la Catalunya occidental, on, a mida que augmentava la riquesa general del país, augmentava també l'esplendor romànic i malgrat la violenta lletra de Sant Benet escrita contra les sumptuositats de l'es-cultura, arribava aquesta, amb el portal d'Agramunt, que tot just es finia en 1283, a una exuberància impressionant (4).

És també una evident equivocació creure que pel temps de la conquesta de Mallorca per Jaume I tots els problemes mecànics i constructius de l'art gòtic estaven ja resolts (5). La catedral de

(1) Casademunt: Monografia de l'església de Santa Caterina de Barcelona, pàgs. 10 i 55.

(2) Pi i Arimón: Barcelona antigua y moderna, Vol. I, pàgs. 562 i següents.

(3) Puig i Cadafalch: obra citada, Vol. III pàgs. 508-10.

(4) Vegi's l'article de Puig i Cadafalch: "L'Església Franciscana a Catalunya" inserit en el volum «Franciscalia», editat darrerament per la revista "Estudis Franciscans".

(5) Rubió i Bellver: conferència i edició citades, pàg. 6.

Beauvais començada en 1227—després de la d'Amiens i abans que la de Colònia (que s'inspira sobre les dues)—es va veure que estava concebuda amb temerària ardidesa, tant que trobant-se tan dèbils i tan separats els pilars i contraforts, s'enfonzà tot el sistema de voltes en 1284 i fins al segle següent no es pogué posar remei, penós per cert, al desastre, intercalant nous pilars entre els antics, a fi de sostenir les noves voltes a l'ingent altura de les derruïdes (prop de 47 metres fins a la clau) (1).

Puig i Cadafalch en el seu aciençat estudi: "El Problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya" (2) afirma que la catedral catalana deriva del grup francès de Clermont-Ferrand, Limoges i Narbona, aixecades per un mateix arquitecte, segons opinió de Viollet-le-Duc (3).

Tot això exposat fins ara m'aferma—sense voler, és clar, restar el mèrit de la iniciativa a Jaume I—en el criteri de considerar la catedral de Mallorca com a obra començada dins el darrer terç del segle XIII, i això en el supòsit que el projecte fos concebut en una sola nau.

Que Jaume I presentàs a la Seu Apostòlica com a candidat a bisbe de Mallorca a *Bernardus*, Abat del Monestir de Benedictins de Sant Feliu de Guíxols (4), en 5 d'abril de 1232 (data també de l'escriptura de dotació de la nostra Catedral), no vol dir que aquesta catedral estàs començada com a tal edifici. Vol dir, simplement, que regulà les rendes i vitalitzà el culte, que bé podia ésser, com hem apuntat abans, en l'antiga mesquida purificada. També molts documents parlen de l'"església" de Santa Eulàlia quan d'aquesta no hi havia més que el solar rònc. El mateix rei Jaume I inicià en 1246 la construcció de la Llonja de Mar, donant en censal el solar a Ferrer de Granada i tots sabem que la Llonja no es començà a edificar fins quasi dos segles després, en 1426, pels Defensors de la Mercaderia.

Mallorca arribà a una maduresa històrica impressionant en virtut, és clar, de l'empenta èpica de Jaume I, però hi arribà amb els seus passos comptats i no l'any 1230, un any després del setge de la capital.

(1) Edme Arcambeau: *Les Cathedrales de France*, tom I, pàg. 69.

(2) Vegi's el volum «Miscel·lània Prat de la Riba» editat a Barcelona.

(3) El prototipus és la de Clermont Ferrand. Per tenir una idea de la data de la iniciativa d'aquesta catedral citarem que l'ocasió en què s'encarregà el projecte a Joan Des-Champs pel bisbe de Clermont Huc de la Tour fou en assistir aquest a la inauguració de la Santa Capella del Palau, esdevinguda en 1248.

(4) L'abat Bernardus no arribà a ésser Bisbe de Mallorca.

Quant al monument arquitectònic de la catedral de Mallorca, després d'un més directe i calmos estudi del mateix, quasi he arribat a persuadir-me que no és un monument producte d'una concepció única. Atribuïnt-li encara un origen dels finals del XIII, ni així crec possible que hi hagués ningú (fos del país, fos català o fos estranger) que imaginàs per Mallorca una catedral de tres naus, que no apareixen a Catalunya fins quasi al segon terç del segle XIV.

No voldria que s'entengués que tracti ara d'ofegar una audàcia amb una altra audàcia, ni tracti tampoc de defensar una idea meva més allà d'on sia defensable. Atenguem-nos als fets i no fassem més conjectures que les extremadament lògiques. En primer terme, crec poder conjecturar—descartada la hipòtesi lombarda—que si s'hagués concebuda la nostra catedral d'un cop, amb la idea d'assignar-li tres naus, s'hauria construït una catedral amb girola, sistemàtica que fou en les primeres catedrals gòtiques de tres i de cinc naus i rigorosament sistemàtica també després dins el gòtic català.

En segon lloc les mides de l'absis de la Catedral de Mallorca (una amplària de més de quinze metres) inclinen a creure que no es tracta d'altra cosa més que d'un absis corresponent a una església d'una sola nau, que era el tipus català de mitjan i finals del segle XIII. El fet d'existir l'anomenada capella de la Trinitat, que pot considerar-se com una tribuna reial o coral o com un absis elevat, ajuda a pensar que la que avui anomenam absis o presbiteri era en el pensament del primer constructor de la Seu, els primers trams de la vertadera i única nau del temple. La catedral de Mallorca no seria en aquest cas l'únic temple construït amb absis o presbiteri elevat. Dins les més preclares construccions dominicanes record ara el presbiteri de Sant Tomàs extramurs d'Àvila, un dels temples que m'han fet una impressió més gran de finor i perfecció gòtica. No ha d'estranyar tampoc que tracti d'entreveure rels dominicanes en la primera volada arquitectònica de la nostra catedral. ¿Qui no sap que el primer bisbe efectiu de Mallorca fou Ramon de Torrella (1238-1266) tengut per frare dominicà? (1) Cal suposar almenys que si durant aquest pontificat no es començà la Seu, degué, amb seguretat, influir en la gestació del projecte.

(1) Diago en la seva «Historia de la Provincia de Aragón, orden de Predicadores» en el catàleg de bisbes fills de l'orde no compta a Ramon de Torrella, però són molts els documents en què consten estretes relacions del bisbe amb l'orde de Predicadors i principalment amb el Convent de Sant Domingo, de ciutat.

Villanueva, tom XXII, pàg. 113 insisteix, però, en recordar el costum que tenia Jaume I de nomenar bisbes de les esglésies que conqueria a frares dominicans.

L'argument principal, però, és la falta d'unitat que es nota entre el primer cos estructural format per la capella de la Trinitat i el gran absis, i el segon cos format per l'organisme de les tres naus. Obeeix aquest a una concepció discrepant, no afinada de to, no articulada enc que forçadament supeditada al primer cos. La forma massissa i la disposició i les mides dels contraforts espatllers de de l'absis delaten una certa rusticitat primitiva que bé podria fer-los emparentar amb qualque obra de fortificació (1), que desacorda no sols dels mètodes emprats posteriorment, sinó que no fan endevinar tampoc l'elegància interna i plenitud gòtica del propi absis.

Jo només he vist l'absis de la catedral de St. -Étienne de la vellíssima ciutat de Cahors (al Noroest d'Albi, el teatre de la heretgia medieval) que en el seu aspecte exterior pugui comparar-se constructivament amb el nostre especialíssim absis.

Una raó per la qual la capella major podia ésser, no sols absis, sinó també nau pels fidels, és l'existència de dues capelles laterals obertes primitivament al culte públic, que corresponen avui una al portal que entra a la gaia habilitada per sacristia i l'altra al pas artificios que comunica amb la capella de *Corpus-Christi* (2). És ben probable que entràs en el primer projecte, doncs, la intenció de seguir posant una capella baixa entre cada sistema toral d'aquesta suposada nau única.

El simbolisme que la nostra Seu fou concebuda com representant l'enllaç de les esglésies militant i triomfant per medi del presbiteri o lloc del sacrifici, és un simbolisme bellíssim, però estic segur que és un simbolisme fet *a posteriori*.

¿Què serà, doncs, la capella de la Trinitat? Villanueva (3) que a més d'historiador tenia intuïció d'arqueòleg opina que serví de tribuna pels reis. Parla també Villanueva de la primera memòria d'orgue de la catedral, document dels voltants de 1330, en el qual consta que tal orgue es col·locà a la "Capella alta".

(1) Villanueva, tom XXI, pàgs. 105-6, diu que en 1303 residia a Mallorca un arquitecte que havia nom Ponç o Ponce, capaç de dirigir la fàbrica de la catedral, segons consta dels seriosos encàrrecs que li foren confiats. Un d'ells fou la construcció de les muralles de Ciutadella a Menorca. Existeix en l'arxiu reial una carta del rei al seu lloctinent en aquest regne Dalmaci de Garriga, datada a Perpinyà a 1.er de juliol del mateix any. En altra carta de dos anys més tard, en 2 d'abril de 1305 deia al mateix el següent: «Item audivimus turrin nostram Maioricarum, ubi stat angelus ictu fulgens (és aquest Angel, tan mal restaurat darrerament, que hi ha encara a la torre de la Almudaina) fuisse percussam et aliquid deformatam. Volumus quod celeriter, sicut magister Poncius et alii viderit faciendum, celeriter restauretur». Hi havia, doncs, —afegeix Villanueva— altres arquitectes a la illa.

(2) Capelles de Sant Gabriel i de Santa Eulàlia.

(3) Obra i tom citats, pàg. 115.

¿Podria haver-se utilitzat la capella de la Trinitat com a tribuna de cantors o com a cor?

La càtedra de pedra marbre que presideix l'actual cor no és tampoc de l'època del començament de la Seu, sinó de mitjan segle XIV (1).

Me sap greu no tenir temps d'illustrar aquest article amb els plans reproduït, tal com jo m'imagin que devia ésser, el projecte primitiu de la nostra Séu, marcant les dues etapes constructives. Primera: concepció de la catedral d'una nau; segona: la transformació en una catedral de tres naus. Contentem-nos, ara, amb explicar en la forma menys arbitrària possible els motius d'aquesta transformació.

Ho faré en breus paraules.

Cal conèixer molt poc la història de Mallorca per resistir-se a creure que la "idea de grandiositat" no fou pròpia del regnat de Jaume I, sinó que fou la característica que informà en tot moment, el regnat de Jaume II (1).

El fet de l'emulació arquitectònica, i de tota mena, que hi havia entre els convents de Sant Domingo i de Sant Francesc fou, sens dubte, el motiu pel qual ambdues ordes projectaren amb tanta grandiositat llurs respectives esglésies.

Posà la primera pedra del Convent de Sant Francesc el rei Jaume II de Mallorca el gener el 1281; originàriament, el temple es projectà per anar cobert d'enteixinat de fusta, amb vigues a dues vessants recolzades sobre els arcs de pedra, seguint la tradició oriental tramesa pels musulmans, tan extesa a Mallorca en oratoris primitius. Més tard el bisbe franciscà Fr. Pere Cima (1377-1390) féu reemplaçar la sotilada per la volta pètraa existent.

El famós investigador del gòtic a Espanya G. Edmond Street ens proporciona les dades de la construcció del grandios temple de Sant

(1) El difunt canonge Mn. Mateu Rotger i Capllonch en el seu follet «Restauración de la Catedral de Mallorca», 1907, rectifica documentalment els judicis de Villanueva sobre la data d'aquesta càtedra. Dedueix que fou feta i inaugurada en 1346, junt amb un nou altar, pel bisbe Berenguer Balle vingut d'Elna en 1382. Vegi's: pàgs. 15 i 16.

Piferrer, Quadrado i Villanueva opinen que el cor estava antigament a la «capella alta». Com que hi ha documents que testimonien que hi hagué ja en el primer terç del segle XIV (en 1330) una mutació del cor per emplaçar-lo al «cap nou» (absis nou) no podia estar abans més que a la «capella alta» o en la nau formada per l'antiga mesquida. Mn. M. Rotger opina molt enraonadament que abans el cor estava situat al mig del que era mesquida. Vegi's: follet citat, pàgs. 21, 22 i 23.

(1) Per demostrar l'esperit de grandiositat, de «sòbria grandiositat», que animava a Jaume II basta fer menció del castell-residència de Bellver, construït per Pere Salvà.

Domingo: ens diu que fou projectat i construït per l'arquitecte Jaume Fabre (1) des de 1296 fins a 1339.

La nau del temple de Sant Domingo excedia en amplària a la de Sant Francesc en prop de dos metres i molt més en elevació de voltes. Era realment un temple meravellós, la imperdonable destrucció del qual és l'acte vandàlic més esgarrifós que s'ha perpetrat a Mallorca.

El fet de construir-se a Mallorca, a inicis del segle XIV, temples d'una nau més espaiosos i aparentment més brillants que la mateixa catedral; el fet, també capdal, de començar-se a construir a Mallorca un simple temple parroquial de tres naus (Santa Eulàlia) amb els novíssims mètodes, presumesc que devia decidir el rei a "convertir" ràpidament—amb aquella rapidesa amb què obren sempre els que tenen el poder, que solen desconèixer per altra banda les dificultats internes dels problemes—aquella petita catedral en una "vertadera catedral" de tres naus, i degué "obligar" als mestres d'aquell temps a esforç tan formidable: un dels majors esforços que registraria la història de l'arquitectura, si el que dic fos ver enlloc d'ésser una simple hipòtesi.

Explicat així el procés de la construcció de la nostra catedral és la única manera de "justificar" les relativament monstruoses mides de les tres naus; el que seria fàcil de demostrar, ara, amb una planta i una secció transversal de la Seu a la vista, que aquestes naus no podien ésser "més" petites. Efectivament, el suposat mestre innovador de la catedral havia abans de tot, de "proporcionar", segons els cànons imperants llavors, les naus i absis laterals, en amplària i altura (ja que era impossible la girola) a l'absis central que se li donava com a peu forçat. Automàticament els eixos de les fileres de pilars o columnes venien a coincidir amb els eixos verticals dels antics contraforts exteriors i quedava així determinada l'amplària de la nau central (prop de devuit metres) que mig segle abans no crec que pogués ésser assignada de primera intenció.

L'altura dels absis laterals determinaren també quasi automàticament l'altura de les naus laterals, i aquesta li deduí (amb independència de la que tenia ja l'arc que convertiren en triomfal) l'altura de la nau central.

---

(1) En 1317 fou cridat a Barcelona per encarregar-lo de la direcció de les obres d'aquella catedral, que fou començada en 1298. Caldria identificar si aquest Jaume Fabre és el mateix constructor *Faberanus*, al qual s'atribueixen obres importantíssimes de Narbona. No he tengut lleguda per esbrinar-ho.

És un prodigi d'adaptació, el mèrit tècnic del qual supera, si així es pot dir, el mèrit inversemblant que tendria una concepció global.

Els grans *oculi* de damunt les tres embocadures dels absis, solució copiada de la disposició prístina de l'embocadura de la capella de la Trinitat, és realment un caire genial (quasi obligat, però, per la mecànica gòtica) que fa que realment no semblin "afegides" les naus altes als absis. Això, mirat des de l'interior. A l'exterior ja és altra cosa: té l'exterior de la nostra Seu tot l'aspecte d'estar constituïda per estructures "afegides" i li manca aquella secreta connexió que tenen tots els monuments creats per un sol autor.

Això, més que res, crec que fa atendible la hipòtesi expresada; i la consider tan versemblant que fins trob estrany que no s'haja ocorregut abans a altres que hagen mirat la Seu amb ulls inquisidors, o que, per la seva professió, estiguin avesats a comparar monuments de l'època medieval, època en què l'originalitat s'esdevenia només en els casos imposats i mai no era una actitud personal, mancada de precedents i mantenguda, com passa devegades avui, a expenses del respecte degut a lleis indeclinables.

Un monument mai no és estudiat prou, ni mai abastament respectat.

La Seu de Mallorca no tanca el cicle de les catedrals catalanes. Consider que l'esforç realitzat a Mallorca "culmina" en perfeccionament, normalitat de proporció i alta bellesa en Santa Maria de la Mar (1) de Barcelona, on sembla que l'autor (el mateix de les naus mallorquines o un mer deixeble, de cap manera un "dibuixant d'arquitectura") (2) ha volgut corregir les excels anomalies de la nostra catedral: ha restringit les mides generals, ha posat girola, ha afinat les motlures, ha humiliat les capelles; tot això, és clar en detriment de la "grandiositat nua" que és el segell que singularitza la nostra Seu, entre tots els grandiosos monuments de l'Europa medieval.

GUILLEM FORTEZA

(1) La primera pedra es posà l'any 1328.

(2) Vegi's Rubió i Bellver, conferència i edició ciades pàgs. 6, 7, 8 i 9.

RAN DEL VAS

EL temple i els carrers bullen de festa;
Mallorca rememora la Conquesta;
fins al nostre recê en pervé l'esclat...
Pel porticó entr'obert,—la llum moria,—
acomplit el treball de cada dia,
hem guaitat consirosos la Ciutat.

El pit demanava aire; al lluny brillava
per dins l'incert crepuscle la mar blava,
i el pensament és fuit a l'horitzó...
I, volant de ponent vers el ribatge,
ha refet a l'inversa aquell viatge,
segles enllà, del Rei Conqueridor.

Al terme apareixia Tarragona;
la catedral... Ens ha envaït una ona
d'entranyables records amb un calfred.
En l'ombra de les naus el cor sorgia,
i adossat a ses pedres s'erigia
l'humil sepulcre regi de Poblet.

Un llor, una corona i una palma...
Déu sia amb la teva ombra, Rei En Jaume!
Arribam de Mallorca; a l'ull del sol,
hi hem escampat l'esguard i tu no hi eres.
Venim al lloc de pau, sense banderes,
a conversâ una estona amb tu tot sol.

Aquí, a la dolça llum dels vells retaules,
on no sonen musiques ni paraules,
i un hom sent palpitar l'eternitat,
venim a dir-te avui un mot de vida:
En l'illa que ta destra ha conquerida
la flama de la sang no s'ha apagat.

Duim al cor l'esperança amb la tristesa;
que, si són lluny els dies de grandesa,
Mallorca, oh Rei En Jaume, et porta llei.
La teva ombra gegant encara hi vaga.
Qui et parla són els teus, són ta nissaga,
i tu ets encara el Rei, el nostre Rei!

Dins cada llar humil de pagesia
ton nom és venerat; la poesia
de l'heroica llegenda hi viu per tu.
Damunt de cada cim resta senyada
de ton corcer la fulgurant petjada,
i el que ignora ta glòria es diu ningú.

Si del sol de l'albada llevantina
ta rossa cabellera s'illumina,
el nostre ensomni encara et fa més bell.
Ens sentim immortals ran de ta fossa,
i la nostra esperança s'arredossa
sota l'alat dragó de ton capell.

Les catalanes gents, les agarenes,
ha temps que han fet la pau dins nostres venes.
Dins el camp dels vells odis dorm l'oblit.
Mes, al girant incert de nostra història,
confiam al teu braç l'altra victòria:
la victòria incruent de l'esperit.

Cabdill de nostra raça! En aquesta hora,
sie'ns amb ta virtut ben a la vora,

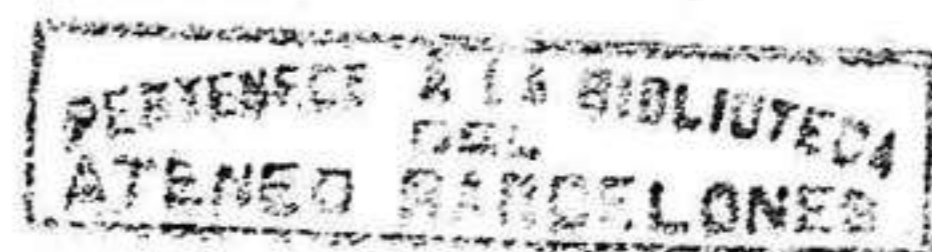
estreny tots els teus fills amb fort lligam.
Som uns, l'amor que et duim ho fa visible,
i penyora del vincle indestructible
és la mateixa llengua en què et parlam.

És ta mateixa llengua benvolguda,
símbol del que en nosaltres no es transmuda,
qui ens serva l'esperit com un tresor...
Callem! L'aire del temple, els arcs, les lloses,
amb llur silenci august diran mil coses
que nosaltres i tu tenim al cor.

MIQUEL FERRÀ

LA UNIÓ SAGRADA

QUAN el Rei Jaume es decidí a emprendre la conquesta de Mallorca, no es limità a organitzar un exèrcit, sinó que, procedint ja d'una manera semblant a la dels nostres temps, va instaurar a Catalunya, *de Sinca entró a Salças*, una que avui en diríem, unió sagrada.

En els seus dies, aquesta mena d'unions, no eren polítiques, com en els presents, sinó socials, i, per aconseguir-la, va promulgar, a Barcelona, una "Pau i treva", que, amb data de 1228, figura entre les aplegades al volum Ier, llibre desè, tit. XI, de les Constitucions de Catalunya.

Aquesta "Pau i treva" és notable pel seu contingut, i comença, com era costum en la legislació catalana de quan encara no estaven organitzades les Corts, fent constar que és atorgada amb la cooperació dels Bisbes i Nobles Homes que nominativament esmenta i d'*altres cavallers e ciutadans e prohomens de Vilas*, els que en la fraseologia castellana són anomenats típicament amb el nom de *villanos*.

El text estatueix la protecció dels cementiris i de les esglésies, posa sota una defensió especial del poder públic, les vídues i els orfes, fixant penes severes per a qui *alguna injuria los faça*; els ciutadans *burgesos e tots altres homes* de les viles reials, els *vilans e vilanes* dels llocs infeudats, *tots animals arecs, e instruments arecs, colomers* (en aquell temps, institucions gairebé industrials foranes molt diferents dels actuals) *pallars, abellars, olivars e molins, els instruments de laurar*, i, en general, els de treball del camp.

Ordena també, que els *rustics ne lur companyia*, no puguin ésser detinguts per deutes; que les *vias publicas, camins, stradas*, siguin lliures i franques per als caminants, i que si algú *en propi cors, o en lurs cosas alguna injuria, o molestia lus faça*, incorreran en *pena de lesa Majestat*.

L'organització conté vint-i-sis capítols inspirats en aquest esperit.

Comparant aquest estatut, amb les lleis i organització social contemporànies d'altres terres, queda posat de relleu l'avenç de les catalanes, que, en tantes coses, s'avancen d'uns quants segles a les generals d'Europa.

Heus aquí com Mallorca va influir Catalunya, des d'abans i tot de la conquesta, i va establir-hi, a base d'una unió sagrada, relacions que com més es relliguin majors beneficis mutuels els poden assegurar.

F. MASPONS I ANGLASELL

Entre les dues conquestes: 1115 - 1229

EL resultat més important de l'efímera conquesta de Mallorca en 1115 és que amb ella Catalunya inaugura el seu rol de potència marítima, que durant quatre segles anirà en augment. L'inaugura, però, a l'hora que la política de la Mediterrània occidental, enterbolida per la rivalitat entre Gènova i Pisa, era més plena de dificultats i esculls.

Gènova ambicionava el monopoli de la navegació d'altura a la Mediterrània occidental. Recordem un fet carecterístic. L'any 1109 la Senyoria exigí a Bertran, comte de Tolosa, la promesa de refusar l'entrada a la ciutat de Sant-Gilles, que llavors li pertanyia, a qualsevol mercader, provinent de la via de mar que no fos genovès. Això tendia a reduir les ciutats marítimes de ponent a un estat de subordinació completa vers Gènova en quant el comerç i la navegació, i a crear a favor d'ella una preponderància marítima semblant a la que Venècia havia conquerit a l'Adriàtica, però en condicions encara més favorables. Per això, gelosa de la importància política, cada dia creixent, de la burgesia de Provença i Lenguadoc, s'alia amb els senyors per ajudar-los a reprimir les revoltes comunals. Així, en 1143, sostenint Guillem VI contra els burgesos de Montpeller, obté el control d'aquest port: autoritza només la sortida de naus de peregrins o les montpelines que naveguin cap a l'Espanya sarraïna en direcció a llevant, consent només el cabotatge fins a Gènova. La vigència del tractat és per cinc anys, però en 1155 en trobem un de més dur encara, que redueix el comerç de Montpeller al cabotatge vers Espanya i vers Gènova. Un tractat de 1166 prohibeix als narbonesos d'expedir més d'un vaixell de peregrins (i encara, no provençals). Poc després, la victòria del nostre comte-rei Anfós I damunt Ramon V de Tolosa en la lluita pel domini de Provença, va impedir que arribessin a execució els tractats de 1174 i 1176, en els quals Gènova es cobrava la seva ajuda al tolosà reservant-se el domini de Marsella i el control de tots els altres ports

provençals. A Catalunya, però, contra les ambicions de Gènova els comtes i la burgesia fan un front únic: és que llurs interessos són estretament solidaris, perquè els comtes són també uns mercaders que tenen llurs naus pròpies.

La política marítima dels nostres en el segle XII ha d'ésser, doncs, una política de balanceig: Berenguer III, Berenguer IV, Anfós I i Pere I la menen amb constància que mai no defalleix, preparant d'una manera lenta i segura el triomf mediterrani de Jaume el Conqueridor. Política complicada, gairebé tortuosa, perquè així les circumstàncies ho exigeixen. Els cal desallotjar els sarraïns de llurs fortes posicions costeres; els cal per a realitzar-ho, l'ajut de Gènova; però els cal, ensems, deseixir-se de l'hegemonia genovesa, sense que puguin combatre-la cara a cara. Afavoreixen, doncs, l'expansió de Pisa a l'Occident, perquè això és una minva per Gènova; s'oposen a Pisa si aquesta s'alçura massa; cerquen a introduir Sicília a la Mediterrània occidental; fan els possibles per engunyar la rivalitat entre Gènova i Pisa. I encara es projecta damunt aquesta política—a través de la qüestió de Provença—el complicat problema de les relacions dels nostres comtes amb l'Imperi.

Des de la gesta de 1115, doncs, Catalunya pesa ja—al principi d'una manera modesta, és cert—com un factor internacional de la política mediterrània. Gènova, en guerra amb Pisa per causa de Còrsega, vol assegurar-se la neutralitat amistosa de Ramon Berenguer III; per això el 28 de novembre de 1127 el cònsol Caffaro i Ansaldo Crispini arriben a un tractat de comerç amb el comte, que és, de fet, la renúncia a les ambicions de monopoli: Gènova reconeix al comte el seu domini damunt tota la costa que va de Niça a les Goles de l'Ebre; les naus genoveses, si volen ancorar entre aquests dos punts, pagaran 10 morabatins a St. Feliu de Guíxols o a Barcelona, i si entre ells prenen i transporten mercaders o mercaderies no genovesos, pagaran la taxa dels montpellerins, arbitrants els dubtes dos experts; es pacta la seguretat recíproca a persones, mercaderies i naus (àdhuc encallades) de cada part en els dominis de l'altra, qualsevol perjudici essent esmenat dins els 40 dies de conegut; el comte, però, no garanteix la plena seguretat de les naus genoveses que naveguin per alta mar i no paguin el dret dels 10 morabatins.

El poder marítim de Catalunya ha crescut ràpidament. Quan Alfons VII de Castella vol prendre Almeria, tant com l'ajut de Gènova necessita el de Barcelona. Aquesta expedició acosta geno-

vesos i catalans i torna a posar la qüestió, sempre latent, de Mallorca.

En efecte, l'any 1146 els genovesos, abans de participar a l'empresa d'Almeria, es guarden les espatlles amb un tractat amb Ramon Berenguer IV oferint-li d'ajudar-lo a la conquesta de Tortosa. El tractat preliminar, però, a més de Tortosa preveu la conquesta de Mallorca (1): el comte ja s'avença a concedir-ne la capital i el terme amb el terç de les rendes, així com les de Menorca i Eivissa, al dàpifer Guillem Ramon de Montcada, amb escriptura del 3 d'agost (2); i els genovesos, tot fent camí d'Almeria desembarquen, manats per Caffaro, a Menorca, devasten quatre dies la illa i destrueixen Ciutadella (3). Això alarma els pisans, qui fan saber a Gènova que l'ocupació de les Balears seria un *casus belli*; ensems s'adrecen al comte per tal que no permeti que la independència de les illes sigui violada. I volen conciliar-se'l amb una resposta satisfactòria a la reclamació del comte per certes violències sofertes per súbdits seus de part dels pisans,—tot i sostenir Pisa que els provocadors foren els catalans (4).

El tractat definitiu, però, entre el comte i Gènova per la conquesta de Tortosa ja no parla de Mallorca; i veiem que en 1147, en renovar els genovesos l'expedició contra Almeria usen per un cert temps com a base naval, sense protesta, el port de Mahó: potser que podent donar fermances d'haver refusat el desig conqueridor del comte de Barcelona, havien arribat a signar un tractat amb el senyor de les illes (5), que llavors era Mohammed I (1133-1152).

Presa Almeria, el 17 d'octubre de 1147, i havent hivernat a Barcelona, a la fi de juny de 1148 els genovesos, acompanyats dels Templers i de molts croats, marxen amb els catalans a la presa de Tortosa. El cartell es ret el 30 de desembre. Dos dies després, 1.er de gener de 1149, catalans i genovesos signen un tractat de recíproca exempció dels impostos que fins llavors era costum de pagar. Demés, Gènova obtengué una terça part del port de Tortosa, en possessió completament lliure, salvada l'alta sobirania del comte (6).

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó.—Perg. sense data de Ramon Berenguer IV, n. 6, 10.—PIFERRER doc. 6.—*Lib. Jur.*, I, n. 124 i 127.—*Imperiale*, p. 402.—*Colección*, IV, n. 141, 144, p. 337.—NAVARRETE, *Disertación*, p. 151, 153.—LANGER, p. 28, n. 2.

(2) Arxiu C. A. pergamins Ramon Berenguer IV, n. 189; publicat per PIFERRER, doc. 5, p. 113.

(3) *Ann. Genov.* I, p. 33.—LANGER, p. 24.

(4) *Colección*, IV, p. 471.—Ha fixat la data del document SCHAUBE, p. 392.

(5) SCHAUBE, p. 393.

(6) *Liber Jur.*, I, n. 145.—*Imperiale*, nota 30 a p. 410.

L'especial situació que els tractats creaven a Tortosa, havia necessàriament de favorir les dissensions de Catalunya amb Gènova, i, de retop, l'acostament d'aquella amb Pisa.

Ramon Berenguer IV persistia, com és natural, en la idea de conquerir Mallorca, i com que el fet de tenir els genovesos instal·lats a Tortosa l'incitava a afeblir-los, s'adreça a Pisa. Altrament, l'oposició que Pisa havia fet l'any 1146 a la intervenció dels genovesos a Mallorca, sembla adir-se amb els propòsits del comte. Ell per l'estiu de 1151 cerca d'influir damunt el comú de Pisa per mitjà del seu amic Bariso, jutge d'Arborea—a qui més tard casarà amb una neboda seva, Agallarsa de Bas—i per mitjà de llur arquebisbe i àdhuc del sant pare Eugeni III, que s'esqueia d'ésser pisà. La butlla papal de croada és del 24 de juny de 1152 (1).

Els pisans, però, no volen marxar, per tal com llur situació a la illa és privilegiada. Ara que tampoc, naturalment, no gosen donar una negativa. Llur política, ben avinguda amb l'*statu quo* és la de no fer ni deixar fer.

Entre Catalunya i Gènova el desacord és més gran cada dia. Aquesta s'adona que no pot mantenir la seva posició a Tortosa sense unes despeses desproporcionades a la utilitat que en treu, i pel novembre de 1153 Enrico Grercio en nom de la Senyoria signa un tractat amb el comte de Barcelona, venent-li el terç genovès per 16.640 morabatins, pagadors en dos terminis el primer semestre de l'any següent. Són conservades als genovesos les propietats particulars i a la catedral de Gènova la illa que tenia a l'Ebre; d'altra banda, el comte promet el donatiu anual d'un *pallium*, valor d'una lliura d'or barcelonina (2). Així Gènova fou desallotjada de Tortosa encara abans que d'Almeria: és prou significatiu el fet que els annals de Caffaro res no esmentin d'aquesta pèrdua (3).

El comte, pagat el primer termini i rebuda possessió de la part genovesa de Tortosa, ja no paga l'altra meitat. Això duu una tirantor de relacions que s'evidencia en el fet comentat per Schaube, que tot i l'acontatge legal d'exempció de drets, entre 1155 i 1164 no apareguin viatges de naus genoveses a Catalunya: es veu que eviten el nostre litoral (4). Per contra, la bona amistat del comte de Barcelona amb els pisans es demostrada amb eloqüència pel document

(1) *Colección*, n. 128, n. 151.—LANGER 44, nota 3.

(2) *Colección IV*, n. 78, p. 251.

(3) Schaube, p. 663.

(4) SCHAUBE, p. 663.

de 31 d'octubre de 1156, on el jutge d'Arborea constitueix l'escreix de la seva muller Agallarsa de Bas, neboda de Ramon Berenguer IV: entre els deu testimonis oficials delegats per aquest (*legati et procuratori domini Raymundi*), al costat d'un de català, un de marsellès i un de genovès, n'hi ha set de pisans (1).

El preàmbul del privilegi de l'emperador Frederic I Barbarroja als pisans (1155) demostra que ells després de la croada de 1113-1115 pretenien una mena de protectorat damunt les Balears (2). Si ells refusen d'ajudar el comte a la conquesta, una cosa semblant fan els genovesos a l'emperador. Cert és que el tractat de 9 de juny de 1162 entre Barbarroja i la Senyoria promet l'ajut d'aquesta a una eventual croada contra els senyors de València i de Mallorca; tamma-teix, posen per aquesta la dilatòria que caduquin els tractats de pau i amistat existents entre Gènova i aquell reialme sarraí (3). Com que els tractats tenen encara una vigència de vuit anys, la dilatòria equival, de fet, a una negativa.

És que en el fons, Gènova i Pisa, les dues rivals, estan tàcitament d'acord a no deixar prendre peu a Mallorca a un tercer,— més i tot si aquest és el comtat de Barcelona, que ja ha esdevingut poderós en la política i està en camí d'esdevenir-ho en el comerç. Gènova i Pisa s'interessen només pel domini *comercial* de Mallorca i aquest domini cap expedició armada no els el donaria tan segur com poden donar-los-el uns tractats d'establiment exigits, amb diplomàcies, dels febles reietons de les illes.

Rivals en els tractes com ho són en les armes, Gènova i Pisa es lliuren a una mena de cursa diplomàtica prop dels emirs balears. Ignorem quins foren els primers tractats, però és indubtable que Gènova n'havia signat un vers l'any 1160, i tot seguit, en 1161 sabem que un ambaixador pisà arriba a Mallorca en una nau comanada per Ardecasa. Gènova devia renovar per altres deu anys el seu tractat (1171-1180), i en 1173 el pisà Teperto Dodone en conclou un de favorable a la seva ciutat, també per deu anys; l'any 1181 el genovès Roadano de Mauro renova el tractat i el mateix fa en 1184 Leigerio Gualandi, pisà. Aquests dos tractats són substancialment iguals: cada una de les parts garanteix en els seus territoris la seguretat dels súbdits de l'altra; en cas de naufragi s'ofe-

(1) Colección, IV, p. 270.—Cod. Sard, I, p. 220.—MIRET I SANS. *Los Vescomtes de Bas en la illa de Sardenya*, Barcelona 1901.

(2) SCHEFFER - BAICHORST, p. 404.

(3) *Const. et Acta*, I, p. 296.

reixen ajut recíproc, renunciant al dret de platja; només qui fos trobat en nau enemiga serà tractat com enemic. Signa aquests tractats bessons Abu-Ibrahim-Isaak, senyor de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El tractat amb Pisa acabava la seva vigència a la fi de l'any 1194, i no he trobat dades que fos renovat. Per contra, molt abans que finís el tractat amb Gènova, per l'agost de 1188, l'ambaixador de la Senyoria, Nicola Lecanozze fill de Filippo de Lamberto, obté del nou rei Abu-Mohammed-Aldallah un privilegi per *vint anys* (finia, doncs, en 1208) que ja no és un tractat de pau i de comerç, sinó de veritable establiment d'una colònia de mercaders genovesos, comportant: un alfòndic allà on volguéssin, una església, un forn, l'ús del bany un dia a la setmana i l'exempció duanera d'on fos que vinguessin (1). Perquè aquesta pressa? Perquè aquest llarg termini? Si m'és permesa una hipòtesi, jo ho relacionaria amb el fet que, aquell mateix any, per la sobtada pau signada amb Pisa, a causa de la guerra contra Saladí, Gènova hagué de renunciar a les limitacions que pel tractat de 1175 havia exigit a Pisa (2). Li convenia, doncs, a l'hora de retornar-li la llibertat, de posar-la, com un fet ja consumat, davant el seu predomini comercial a Mallorca.

Mentrestant les relacions de Catalunya amb les repúbliques italianes, són condicionades per la qüestió de Provença. A la tardor de 1166 el comte Ramon Berenguer III de Provença mor al setge de Niça: el seu hereu és el nostre comte-rei Anfós I, qui ja regnava d'ençà de 1162. Ramon V de Tolosa, però, que es casa amb la vídua del provençal, se li oposa (3). El més poderós enemic del domini català a Provença és l'Imperi en la persona de Frederic Barbarroja i per això, essent Pisa un dels seus valedors, el comte-rei signa el dia 7 de maig de 1167 un tractat d'aliança amb Gènova prometent de no donar més hospitalitat als pisans en tota la costa dels seus dominis, és a dir, de Niça a Tortosa; només els admetrà al port de Barcelona, i encara no per comerç, sinó pel transport de peregrins. A canvi d'això, Gènova li donarà naus i tropa contra Ramon V. Tot i que Anfós I apresca immediatament dues naus de pisans que hi havia a Barcelona i en lliura als genovesos la

(1) Pels tractats genovesos: MAX LEATRIE, *Docum.* p. 110; *Ann. Genov.* II 38.—Pels tractats pisans: *Ann. Pis.* SS. XIX. p. 246, 265; AMARI, p. 230, 270; AMARI, *I diplomi arabi dal R. Arch. Fiorent.* (1863) p. 274, n. XVII. MAX LEATRIE, *Suppl.*, *docum.* p. 367, 373; BONAINI, *Suppl.*, p. 91; CODERA, *Decad.*, p. 178.

(2) SCHAUBE, p. 664.

(3) VALLS - SOLDEVILA, I, 165.

meitat de la càrrega, sembla que, de fet, el tractat resta incomplet (1).

Si en el projecte de Frederic I, l'any 1162, de conquerir Mallorca i València es fa difícil de no veure-hi una marca d'hostilitat contra la política dels Berenguers, en la confirmació que l'any 1169 el papa Alexandre III fa de la jurisdicció del bisbe de Barcelona damunt els cristians de Mallorca i Menorca (2)—jurisdicció que no arrencava d'altre títol que del beneplàcit d'un rei sarraí—hi ha certament un gest deliberat del papa contra l'emperador i contra Pisa i un triomf de la nostra diplomàcia.

La treva que, per mitjà d'Enric II d'Anglaterra, és pactada entre Anfós I i el comte de Tolosa fa infructuosos l'acostament d'aquest amb Gènova i els tractats en què per darrera vegada la Senyoria volia imposar el seu monopoli comercial (3). Ho intenta, migradament, per un altre cantó amb el tractat que l'any 1175 Pisa, vençuda, es veia obligada a signar, acceptant de limitar per 10 anys el seu comerç amb Provença i Catalunya fins al cap de Salou, al cabotatge.

El reconeixement papal (1169) de la jurisdicció de la seu de Barcelona damunt els cristians de Mallorca és un testimoni de com els catalans no deixen pas de banda llur somni de conquesta. Una cosa, però, era ben clara, que ni amb Pisa ni amb Gènova no cal comptar, per a dur-la a terme, i encara més, que els pactes de pau i amistat que el rei de Mallorca té amb aquelles repúbliques encoratgen la seva audàcia.

Isaak acull en el seu regne als enemics d'Anfós I, com aquell Berenguer de Tarragona que en 1171, de Mallorca estant, li escriu en termes insolents (4); ell no escoltarà les proposicions de treva que en febrer de 1176 Robert d'Aguiló, un altre escàpol, ofereix al comte-rei de tractejar-hi (5); en fi, l'any 1178, dóna diverses i sangonoses falconades a les nostres costes. És el cop contra Toló, d'on s'emmena presoners a Mallorca molts personatges, entre ells Huc Jaufrè vescomte de Marsella (6); és el cop contra l'Empordà, del qual tenim notícia pel cronicó i per l'obituari d'Ullà. "Anno ab Incar-

(1) *Lib. Jur.*—I, n. 253; *Ann. Genov.*, p. 205; SCHAUBE, p. 664.

(2) VILLANUEVA, XXI, p. 38.

(3) HEID, p. 202; SCHAUBE, p. 664.

(4) *Marca*, col. 1351; DOZY, *Recherches* (3.ª), II, p. 369; CAMPANER, 142.

(5) A. C. A. perg. Anfós I n. 218 publicat per PIFERRER. doc. 8.

(6) CODERA, *Decadencia*, p. 177, 331; *Ann. S. Victoris*, SS. XXIII p. 3.

natione Domini MCLXXVIII, VI Kal Julii—diu el cronicó—Deo permitente, capta fuit a paganis ecclesia S. Mariæ de Uliano et omnibus bonis suis penitus spoliata: cuius ecclesiæ canonici alii gladio ibidem perempti alii Maioricas traducti fuerunt”. L’obituari, sota aquesta mateixa data del 26 juny, anota: “obitus duorum fratrum, scilicet Guillermi de Lemona presbiteri et Berengarii de Palegreto subdiachoni, qui simul in hac ecclesiæ a Sarracenis, proh dolor!, fuerunt occisi anno MCLXXVIII”; i encara uns dies després: “VI nonas julii eodem die memoria vel obitus duorum fratrum Bernardi de Pulijano, presbiteri, et Guillermi de Curtada, quos hinc duxerunt Sarraceni captivos et sauciatos, et mortui sunt in mari”.

Era, doncs, arribada l’hora de cercar ajut per una altra banda, i així el comte-rei aquell mateix any entra en relacions, per a dur a terme l’expedició contra les Balears, amb Guillem II *el Bo*, rei de Sicília [1166-1189] (1). La política exterior dels normands de Sicília havia estat sempre girada envers l’Orient i envers l’Àfrica: no els havia de desplaure aquesta avinentesa d’intervenir a la Mediterrània occidental (2). Sabem que l’any 1181 una forta armada siciliana, destinada a la conquesta de Mallorca, hiverna a la ribera de Gènova (*apud Vadim*) (3). No en sabem, però, res més. El canvi de dinastia, que entronitza a Sicília la casa imperial, havia de capgirar les coses: l’any 1195, Enric VI emperador d’Alemanya i rei de Sicília declara als genovesos que els hauria ajudat en una guerra de conquesta contra el comte-rei Anfós I (4).

Sota la data de 1185 el cronicó de St. Víctor de Marsella escriu: “Christiani ceperunt palatium civitatis Majoricarum et fuerunt liberati a captivitate”. No pot deixar-nos indiferent aquest fet perquè el seu protagonista fou un català: un renegat, Alí Ben Reverter, fill del vescomte Reverter Udalart i germà del darrer vescomte de Barcelona Berenguer Reverter. Alí havia anat a Mallorca a acceptar l’homenatge de Mohàmmèd, en nom de l’emir almohade Iussuf-ben-Abdelmúmen i empresonat amb el rei pels del partit almora-vidista, fa un alçament de lliberts, que reposa a Mohàmmèd. Aquest, però, a darrera hora no vol reconèixer la sobirania de l’almohade,

(1) PIFERRER, p. 25.

(2) Abans d’aquesta data només podem notar que un acte de pirateria: el 10 de setembre de 1159 arriba davant el port d’El-Mehdia, procedent d’Eivissa, un estol sicilià, compost de 150 galeres i molts transports, que duu captiva tota la població de la illa.—ABEN-AL-ALHIR *Kamel et-terwarikh*, en l’ap. V a l’*Historie des Bereberes* d’IBN KHALDUN, II, 592; CAMPANER, 145.

(3) AMARI, *Musulm.*, III, p. 518.

(4) SCHAUBE, p. 665.

que ja era Jacub al-Mansur, i sollicita l'ajuda del comte de Barcelona, demanant-li mercenaris (1). Potser està lligat amb aquest fet el que trobem consignat, com a únic testimoni, en el cronicó de John Brompton sota l'any 1190. Diu: "Insula vero de Majorek CCC pannos sericos et insula de Euviz CC regi Aragoniæ de tributo quolibet anno reddit". És cert, però, aquest fet? Ens és permès de dubtar-ne (2).

Arribem, però, al regnat de Pere I, qui no desmentirà en l'afer de Mallorca, la tradició del pare, de l'avi i del besavi. Desenganyat de les aliances, no negocia l'ajut de cap potència: demana només subsidis al sant pare, com afer de croada—i aquest és certament un dels mòbils del seu viatge a Roma pel novembre de 1204 prop d'Innocent III—; dels altres cerca, únicament, que no el destorbin. Per això el 3 de setembre de 1198 és signada una pau entre l'ambaixador català Ramon Freixe i el podestà genovès Alberto de Mandello, com a liquidació de totes les qüestions pendents. En efecte, es restauren (en les clàusules no caducades) els tractats de 1146 i 1147; Gènova renuncia el deute de Ramon Berenguer IV, i es declaren compensats els danys recíprocs (3). Aquest tractat feu possible que el rei Pere I, en el seu viatge a Roma, fos magníficament rebut a Gènova (4). També del cantó de Sicília i de l'Imperi foren cercades fermances d'amistat: no és altra la significació del matrimoni de Constança, germana de Pere i vídua d'Emeric d'Hongria, amb el jove Frederic II, pel mes d'agost de 1209 (5). Dos greus esdeveniments, però: la invasió almohade, que revifa el perill islàmic, i la croada francesa que amenaça d'engolir els estats del migdia, feudataris de Pere, li impedeixen de formalitzar els seus projectes contra Mallorca. Cau a Muret el 13 de setembre de 1213, i els tèrbols anys de la minoritat del seu fill tampoc no es presten a una empresa de tanta envergadura.

Hem vist com el tractat de 1197 tenia els aires d'una pau definitiva entre Gènova i Catalunya. Tammateix, aquesta amistat oficial recobreix la rivalitat—la hostilitat—real, manifestada en pirateries i falconades constants. Per la pasqua de 1213 la nau *San Blasio*, de retorn de Sicília, naufraga prop de Colliure: és apresada amb la mercaderia i són empresonats els tripulants; les reclamacions del

(1) DOZY, *Recherches*, II, 437-441; AL-MAKKARÍ, II, ap. D p. LXII i IBN KHALDUN, II, p. 88-89; CAMPANER, 146-152; CARRERAS CANDI, *Relaciones*, p. 31.

(2) *Historiæ Anglicanæ Scriptores* (London 1652), I, col. 1178; CAMPANER, 178.

(3) *Ann. Genov.*, II p. 59; *Liber Jur.*, I, n. 421.

(4) *Ann. Genov.*, II, p. 94.

(5) L. NICOLAU D'OLWER, *El pont de la mar blava*, p. 106.

cònsol Oberto de Volta obtenen només la llibertat d'aquests. Pirates catalans havien apresat una nau del genovès Guiglielmo Rubeo, prop de Ventimiglia; d'altres havien fet prou perjudici a Guiglielmo de Caffaro, i el govern l'autoritza a prendre represàlies sobre catalans fins a 2.000 lliures genoveses. El comte Huc IV d'Empúries, malgrat el privilegi concedit als genovesos en 1219, pren part l'any 1224 en l'armament de dues naus provençals contra Gènova (1). I no cal dir, que si les nostres cròniques fossin tan explícites com les genoveses, sabríem l'altra part: les pirateries d'ells contra nosaltres.

Partint, doncs, d'aquets dos fets innegables: d'una banda aquesta hostilitat i d'altra la situació preponderant, que ja hem vist, de Gènova a Mallorca hom s'explica bé—donant la raó a Desclot—que l'audàcia dels pirates mallorquins fos encoratjada, de sota mà, per la Senyoria. I així arribem als esdeveniments de l'any 1227, la presa de tres naus catalanes—una que anava de Barcelona a Ceuta, una altra de Bugia a Barcelona i una tercera de Sevilla a Barcelona, ricament carregades (2)—per les quals el rei mallorquí no vol donar cap satisfacció als ambaixadors catalans (3).

Mals consellers va tenir; les seves paraules mal considerades van servir de pretext a l'expedició i la conquesta de la qual celebrem enguany el setè centenari. De pretext només, perquè el fet era inevitable: feia més d'un segle que la conquesta de Mallorca era un dels objectius de la política catalana i havia arribat el moment que Catalunya tenia ja prou força per emprendre-ho tota sola.

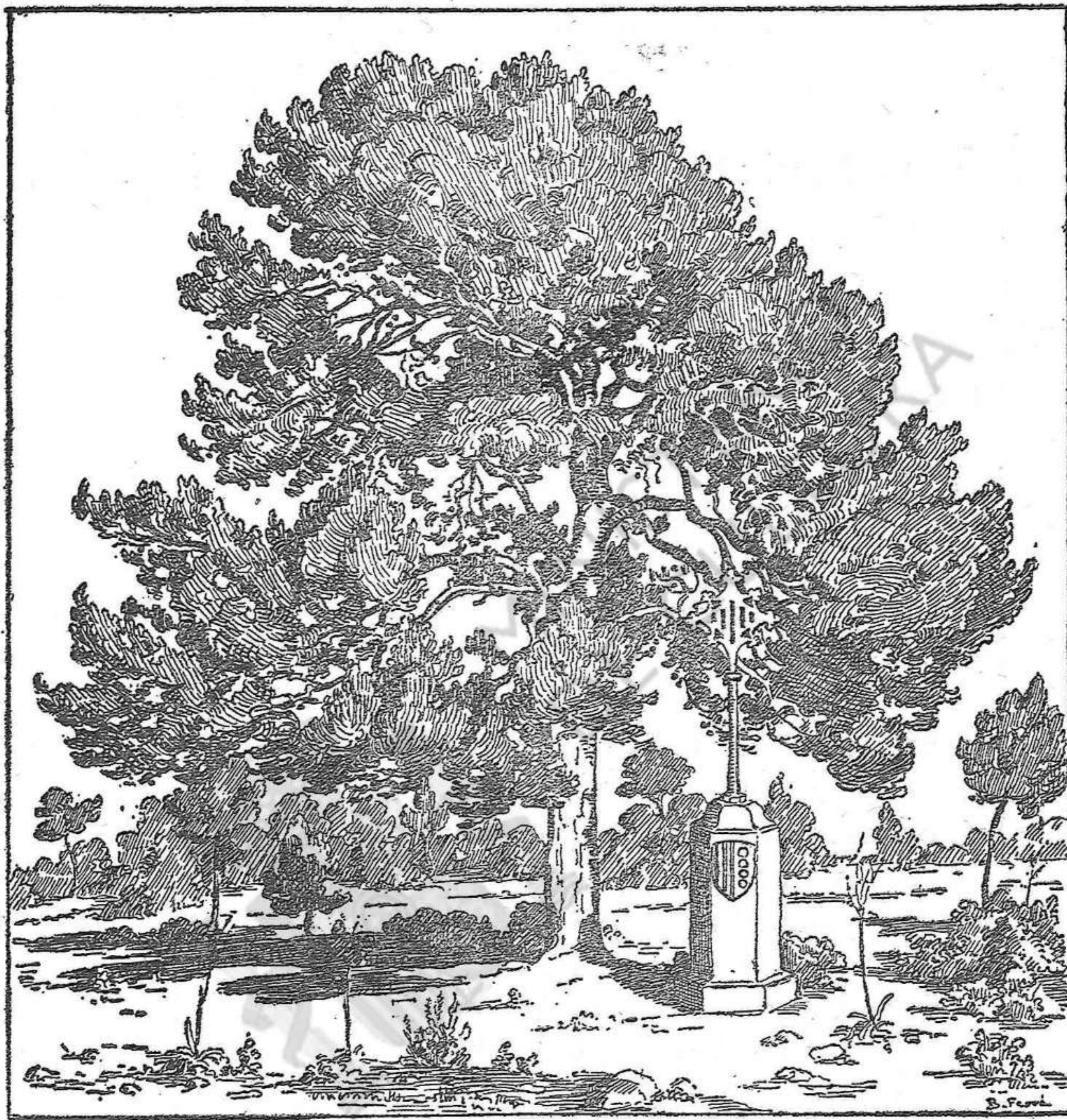
L. NICOLAU D'OLWER

(6) SCHAUBE, p. 666.

(7) CAPMANY, I, n. 2, p. 80, 87.

(8) La versió aràbiga d'Al-Makhzumí és concordant, salvat de donar el fet com la represàlia d'un atac català. CAMPANER, 179.

EL PI DELS MONTCADES
A L'OMBRA DEL QUAL CELEBRÀ MISSA MOSSÈN JACINTE VERDAGUER,
AQUELL DIA DE MAIG DE 1887,
EN QUÈ UN ESTOL DE PATRICIS CATALANS, ROSSELLONESOS I MALLORQUINS
HI PLANTÀ LA CREU DE FERRO QUE FITA PIADOSAMENT LA PATRIÒTICA TRADICIÓ.
DIBUIX DE BARTOMEU FERRÀ

BRINDIS DE TARDOR

Tardor, tardor ubèrrima,
tu que els bons fruits madures de mes terres,
    semblant d'una mà pròvida,
i de l'altra arrencant mortes desferres;
    que cóves tots els gèrmens
vitals, la larva i l'ou, la flô i la brossa,
    i revives els vèrmens
dins l'entranya mateixa de la fossa;
    que la vinassa tèrbola
remous al fons de les grans bótes plenes,
    i amb màgica abundància
les odres velles de vi nou emplenes!
Per què així per ma pàtria,
o nova primavera impetuosa,
    no vesses també, pròdiga,
el vi dels forts, de què és tan freturosa?
Ella jeu, tota mòrbida,
a dins torpors letals d'on ja no es lleva,
    enervada amb els bàlsams
de son buit paradís, estèril Eva.
Sol de tardor, fecunda-la
del bull vital que dins la terra arbores,
    i dins sa febre mostra-li
la resplendor del foc d'altres aurores!
Desperta la sang ínclita
—aigua avui estancada i adormida—
    i sa fortor atàvica

hi fermenti de nou amb plena vida:
la virior gimnèsica
que amb ses fones vencé les hosts romanes,
la redemptora fúria
de les Vespres de sang sicilianes,
la que les ribes àtiques
estrenyia amb gelós abraç de ferre
i les costes ligúriques
sembrà de sal i sangonent desferra...
O gestes sens memòria,
tan prest vostra virtut s'ha esbravaïda?
Tantes llavors de glòria
mai més regrellaran a nova vida?

Alcem-ne en vot la pàtera,
amics, d'un vi novell tota curulla,
que encengui noves ànsies
i sobre els fronts llambregi i canti i bulla;
desperti les potències
i rescalfi l'entranya condormida
de tes fibres més íntimes,
terra pel Rei En Jaume redimida!

Ara fa set centúries
que d'esclavatge fóres rescatada...

Són morts tots els Empúries,
són morts el barons ínclits de Montcada.

Llur agonia estrènua
ploren encara els pins ferits de llança
amb llàgrimes balsàmiques,
i sembla que sospirin d'enyorança.

Veig encar llur boscúria
i els llocs sants del combat i el nom que en resta
sobre l'humana incúria,
per testimoni etern de la gran gesta.

Però no veig la glòria
de cavallers ni d'armes que hi onegi,
i l'espasa fulmínia
del Rei ardit no veig qui la manegi...

On són avui, o pàtria,
tos herois? A on és ta esmussa llança?

Com combatràs la fúria
de la lluita futura que s'atansa?...

Amunt! és hora, o pàtria,
alça't a la claror d'una alba nova,
arbora tos vells ímpetus
i prepara't pel jorn de la gran prova.

Lluny de tu aquesta Arcàdia,
lluny ses èglogues mortes! O poetes,
fiblem-la amb furors jàmriques,
trempem-la al foc de rítmiques sagetes!

Amunt! redreça't, fèrvida,
d'aquesta son de mort d'on no es desperta,
repren la teva història,
via, desperta ja, ferre, desperta!

GUILLEM COLOM

El Rei En Jaume I, el Conqueridor

Fragment del retaule (primera meitat del segle XV) procedent de l'altar major de Santes Creus i existent en l'actualitat en el Museu Diocesà de Tarragona.

MINISTERIO
DE CULTURA

Una reminiscència musulmana en la rondallística mallorquina

DINS les rondalles populars mallorquines apareix sovint una curiosa fórmula d'encantament que fins ara no ha merescut, que jo sàpiga, la deguda atenció dels nostres folk-loristes. Es tracta, com veurem després, d'una reminiscència netament musulmana, i possiblement d'una mostra de la influència de certes pràctiques d'esperit musulmà en la psicologia mallorquina dels primers segles de la Conquesta.

Aquesta fórmula màgica, que precedeix sempre a l'enunciació del prodigi que amb ella es vol obrar, és segons l'he sentida de boca del poble, la següent: *Per la fat i fat que la mia mare m'ha comanat, i un punt més, que lo que ara diré sia ver i veritat.*

Altres interessants fórmules d'encantament es troben dins la nostra rondallística, com la de *Val Déu i àliga* (el resultat de la qual és sempre una metamòrfosi) i la curiosíssima, probablement corrupció d'uns mots aràbics, de *Mar i món, obri (o tanca) bitzoc* (que correspon a la castellana de *Sésamo ábrete* i té la virtut d'obrir o tancar un lloc secret). L'abast de la fórmula que comentam és major i més general, i amb ella es pot obrar qualsevol prodigi.

Tal com s'han interpretat i escrit fins ara els primers mots d'aquesta fórmula, el seu sentit és obscur. La presència de l'article femení *la* davant els mots *fat i fat* sembla, a primera vista, una anomalia, i és tal volta per aquesta raó que en alguns textos de les rondalles (Vegi's, entre altres, dins les "Rondaies Mallorquines" de Mn. Antoni M.ª Alcover, la d'"El Castell d'iràs i no tornaràs") apareix suprimit aquest article, quedant reduïda la fórmula a *Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat, etc.*, o convertits els mots decidament en masculins, després d'introduir-s'hi els adjectius *bo i mal*: *Pel bon fat i pel mal fat que la mia mare m'ha comanat, etc.*, però amb aquestes modificacions la claretat de l'expressió no hi guanya

gaire, enc que es doni al verb *comanar* el sentit d'*encomanar* o *contagiar*, i al mot *fat* la significació de *sort* o *destí*.

¿Com és possible, doncs, que s'anteposi l'article femení *la* a dos mots masculins per l'aspecte, repetits inútilment?

L'explicació és senzilla. No es tracta de dos mots masculins, sinó d'un sol mot femení: *la Fatifat*. I la *Fatifat* (*Al-Fâtihat*, amb la conversió de la *h* en *f*) és el nom de la primera *sûra* o capítol de l'Alcorà que comença amb les paraules *Bism illâhi 'rrahmân irrahîm* (En nom d'Allah clement i misericordiós).

La conversió de la *h* en *f* en els mots d'origen aràbic és normal en el nostre idioma, com es pot veure pels següents exemples: *albufera* (d'*al-buhêra*), *cadaf* (de *qadah*), *rafal* (de *rahal*), *tafona* (de *tahôna*), etc.

Modificada com cal l'ortografia dels dos mots obscurs, el sentit de la fórmula apareix claríssim: *Per la Fatifat* (això és, per la virtut de la primera *sûra* de l'Alcorà anomenada *Al-Fâtihat*) *que la mia mare m'ha comanat* (que la meua mare m'ha *encomanat* o *ensenyat secretament*, com es fa amb certes oracions de preteses virtuts curatives), *i un punt més* (que jo he après pel meu compte), *que lo que ara diré sia ver i veritat...*

Els musulmans atribueixen una gran virtut a les *sûres* de l'Alcorà, i d'una manera especial a la dita *Al-Fâtihat*, que és la primera de totes. Segons Ibn Abbâs (citada a l'obra de màgia *Xems el-Ma'âriç el-Kubra*, d'Ahmed ben Alí el-Bûni, que dedica tot un capítol a l'estudi dels secrets i propietats màgiques d'aquesta *sûra*) "tota cosa té un fonament: el fonament de l'Alcorà és *Al-Fâtihat*, i el d'*Al-Fâtihat*, les paraules amb les quals comença".

És curiós veure de quina manera l'oració fonamental de la religió musulmana ha seguit invocant-se, a través dels segles, dins les nostres rondalles populars.

JAUME BUSQUETS I MULET

CATALUNYA - MALLORCA

SOSTENEN els geòlegs que un istme unia antigament Catalunya amb les Balears, i que les aigües van cobrir-lo, i van deixar, en mig de la mar—trossos del terrer pairal—les illes i illetes baleariques.

Sostenen els historiadors que el nom de Catalunya apareix per primera vegada en el poema pisà del segle XIII, *Liber Maiolichinus de Gestis Pisarorum illustribus*, on es descriu i celebra la conquesta d'Eivissa i Mallorca pels estols i exèrcits de catalans i pisans.

En aquets dos fets tan diferents, geològic l'un, històric l'altre, podem veure com un símbol d'allò que Catalunya és per a les Balears i d'allò que les Balears són per a Catalunya: la terra de les illes, desprendiment de la terra catalana; el nom de Catalunya sorgint a la vida històrica en prendre ella contacte amb les illes.

Els pobladors catalans que Jaume I va deixar a Mallorca i els que després van anar-s'hi establir van dur-hi la sang i l'idioma de Catalunya. I és un altre esdeveniment que pren categoria de símbol, el fet que el més gran dels escriptors medievals en llengua catalana, Ramon Llull, sigui nat de pares catalans acabats d'establir a Mallorca, ran de la conquesta; com si la sang catalana no esperés sinó el contacte amb la terra mallorquina per fer brollar l'esperit genial més autèntic que hagi produït.

L'aire de família dels herois de Mallorca i Catalunya és, per altra banda, tan viu, que si els documents no ens diguessin si són nats a la illa o al continent, no sabríem quina pàtria donar-los. Formen ben bé una sola nació de navegants ardits, de conqueridors audaços, l'esperit d'aventura se'ls enduu, i ells duen amb ells, arreu, llur catalanitat essencial, amb totes les excel·lències i totes les falles que comporta. I, si calgués, escollir dues altes figures que en aquest aspecte l'encarnessin, potser no vacil·lariem a assenyalar dos alts prínceps de la nissaga reial catalana: Frederic de Sicília i Ferran de Mallorca. Triomfant l'un i rei de Trinàcria, vençut

l'altre i caigut a Clarença, a la Morea, tots dos constitueixen com els cimals de tota aquella massa d'aventurers esforçats que anaven estenent el domini de la triple dinastia catalana en un tems en què, com diu Artur Farinelli, "la Fortuna somreia a la nostra nissaga i en les ments menys escalfades podia llampegar la idea d'un imperi català universal."

Però, així com la mar va separar, en edats remotíssimes, la terra de Catalunya de la de les Balears, un temps vingué en què, per vicissituds històriques, semblà com si l'esperit d'ambdues anés també a ésser-ne separat per sempre més. És un fet que sovint els pobles es desuneixen en l'hora en què la unió els és més necessària. Però és també un fet que hi ha desunions que van tan contra la naturalesa de la vida que són gairebé incompatibles amb ella. Per això, mentre Catalunya i Mallorca van menar una existència espiritual tan precària que gairebé ni semblava vida, pogueren sentir-se distanciades com si no fossin d'un sol esperit. Però tan aviat com les primeres esgarrifances de renaixença van produir-se, la unitat espiritual es féu manifesta, i fou sentida, i ho és encara, i esperem que ho serà ja sempre més, pels millors d'una i altra banda.

Per això el centenari de la conquesta, que per a alguns no és sinó un pretext de superficials commemoracions, és per a d'altres el recordatori íntim d'un imperatiu de solidaritat, ordenada per l'origen comú, per l'idioma únic i pel noble desig d'elevant-lo a una realitat gloriosa.

FERRAN SOLDEVILA

Notes sobre Pere Martell, i altres personatges del temps de Jaume I

ENTRE els aspectes a estudiar de la conquesta de Mallorca i del regnat de Jaume I en general, hi ha el de les biografies dels personatges que tingueren una intervenció rellevant en aquella, així com en altres grans empreses i en els fets de major significació del període de govern del Conqueridor.

Hi ha figures ben curioses d'aquell temps que mereixerien un estudi particular; fins ara la magnitud de la personalitat del sobirà les ha deixades massa en la penombra. D'algunes no seria difícil trobar documents que permetessin delinear alguns trets característics de la seva vida. Això seria interessant, naturalment, no sols respecte dels personatges més representatius del temps de Jaume I, sinó també dels d'altres regnats. En aquest punt, l'època de Jaume II, per exemple, resultaria pròdiga en figures de veritable relleu. El Prof. Finke m'ha dit, més d'una vegada, l'interès que podria presentar un bon estudi biogràfic de Bernat d'Aversó el gran polític del regnat de Jaume II, de Catalunya-Aragó.

En la Crònica de Jaume I la iniciativa de la conquesta de Mallorca va enllaçada amb el nom d'un mariner barceloní: Pere Martell. ¿Què més sabem, a part del que en diu l'esmentada Crònica, d'aquest personatge? Documentalment no ha estat pas encara estudiada aquesta figura històrica; malgrat que és ben possible que en arxius catalans i mallorquins puguin trobar-se tal vegada algunes notícies respecte d'ell. La Crònica de Jaume I ens diu que Pere Martell era ciutadà de Barcelona, que entenia molt en les coses de mar i era còmit de galeres i que coneixia Mallorca, abans de la conquesta, perquè hi havia estat una o dues vegades. El que es pot deduir directament de la indicació de la Crònica és que Pere Martell, donat que era còmit de galeres, havia navegat no com a mariner mercant, sinó en vaixells armats per al cors. De l'examen del "Con-

solat de Mar” es dedueix que en la navegació mercantil d'aquell temps no existia el còmit; aquest apareix en les ordinations en fet d'armada marítima.

Gent important a la ciutat de Barcelona en temps de Jaume I foren les famílies dels Gruny, dels Durfort, dels Marquet, dels Montjuich i d'altres. Examinant l'itinerari d'aquest rei, redactat pel Sr. Miret i Sans, trobem Pere Gruny que fa de testimoni en documents reials dels anys 1222 i 1225; i sabem, per altre document de 1226, que posseïa uns forns vora la mar. També devia ésser ell, potser, el propietari d'una pescateria situada junt a l'església de Santa Maria de la Mar; el qual era ja difunt en 1258. Seria, tal vegada, el pare de Guillem Gruny, batlle reial de Barcelona en 1260, i de Jaume Gruny, síndic d'aquesta ciutat en 1258; tots dos personatges de singular relleu en la vida barcelonesa del segle XIII. A Guillem Gruny en 1263 li fou encomanat d'anar a Tunis a fallar una qüestió existent llavors entre els catalans allí establerts. Jaume Gruny exercí aiximateix un gran paper en la història local barcelonesa. Sabem, per un diploma del 15 de gener de 1258 que durant l'any precedent hi havia hagut un avalot popular a Barcelona, en el qual fou mort violentament Bernat Marquet i cremada la seva casa. Accedint als precés dels síndics de la ciutat A. de Sanahuja, B. Burguet i Jaume Gruny absolgué Jaume I dels respectius càstigs alguns dels culpables d'aquest delicte, en sanció del qual, per tal com els ciutadans dels tres estaments locals havien estat negligents en no defensar el dit Marquet, havia també imposat al conjunt d'ells una multa pecuniària. Del mateix dia 15 de gener de 1258 és el document amb el qual Jaume I establí el sistema de govern municipal de Barcelona que fou l'origen del Consell de Cent. ¿Tingué relació aquesta important concessió reial amb l'avalot abans esmentat? És el més probable. Així l'Estatut municipal de gener de 1258 seria, versemblantment, no pas una concessió espontània i graciosa del monarca, sinó el resultat d'una crisi, l'esclat de la qual s'acabava de produir tumultuosament l'any abans. Sospitava quelcom d'això Pella i Forgas, en el seu estudi sobre l'establiment per Jaume I del Consell de Cent. “Les disposicions dictades per l'organització del Consell municipal de Barcelona—deia En Pella—no són veritables gràcies ni favors, encara que s'anomenin privilegis, sinó actes de govern, corregint i redreçant institucions, i això fet per força de la necessitat, no com una concessió liberalíssima dels monarques.” A conseqüència de les riqueses, comerç i tràfec resultants de les conquestes de Mallorca i de València

principalment, i amb la simultània immigració de gent de Catalunya i d'arreu cap a Barcelona, aquesta urbs—segueix indicant Pella i Forgas—deixava d'ésser la ciutat petita i tranquil·la; tingué un període de creixença i fou remoguda i empesa per la nova gent activa i enriquida, per la classe popular dels industrials i comerciants desitjosa d'intervenir en el govern propi, el qual estaria fins llavors més aviat vinculat en les famílies dels prohoms d'arrelament més tradicional. D'aquí que la gent de la riba de la mar intenten—segons interpretació de Pella—fer un govern apart, i fins el rei els concedeix, [també pel mateix mes de gener de 1258], que puguin elegir un prohom major com a cap de tots els prohoms de la ribera, que tinguin facultat per decidir lliurament sobre els afers d'administració i defensa de la costa i de les coses de mar i que la jurisdicció d'aquesta comunitat, amb tal que no representés perjudici per a la sobirania reial, quedi exempta de la intervenció del veguer i del batlle. Però, veus aquí que aquest cap o major de la ribera fou precisament, en aquell primer any de la seva institució, En Jaume Gruny; ell apareix en qualitat de tal i així mateix com a principal redactor de les importants ordinacions marítimes que per l'agost d'aquell any aprovà Jaume I a instància dels prohoms de la ribera barcelonesa en el document de promulgació d'aquestes. Així Jaume Gruny té, doncs, una remarcable significació en la història del nostre dret marítim que tanta altura va assolir en l'Edat mitjana. Després en diversos documents, fins a finals del regnat de Jaume I, figura Jaume Gruny entre les persones del sèquit reial; i hom pot endevinar que era un dels qui gaudien de la confiança del Conqueridor.

Les personalitats significades de l'entornatge reial tenen, com es pot veure per aquestes notes breus i incompletes relatives a algunes d'elles, un interès històric particular, digne d'ésser subratllat per mitjà d'estudis especials que podrien il·lustrar més concretament les fonts narratives de l'època i els servirien, en molts passatges, de comentari adequat.

F. VALLS TABERNER

ALMA GLORIA

ESPURNES mortes de clarors passades,
flòvies llunyanes de remota neu,
com nuvolades esfilagarsades
anys, segles, passen sota els ulls de Déu.

Passen i els vol agavellar debades
l'humà record, qui és una bolva lleu
sobre l'anâ i venir de les onades
del nostre mar, o Rei! que fou el teu.

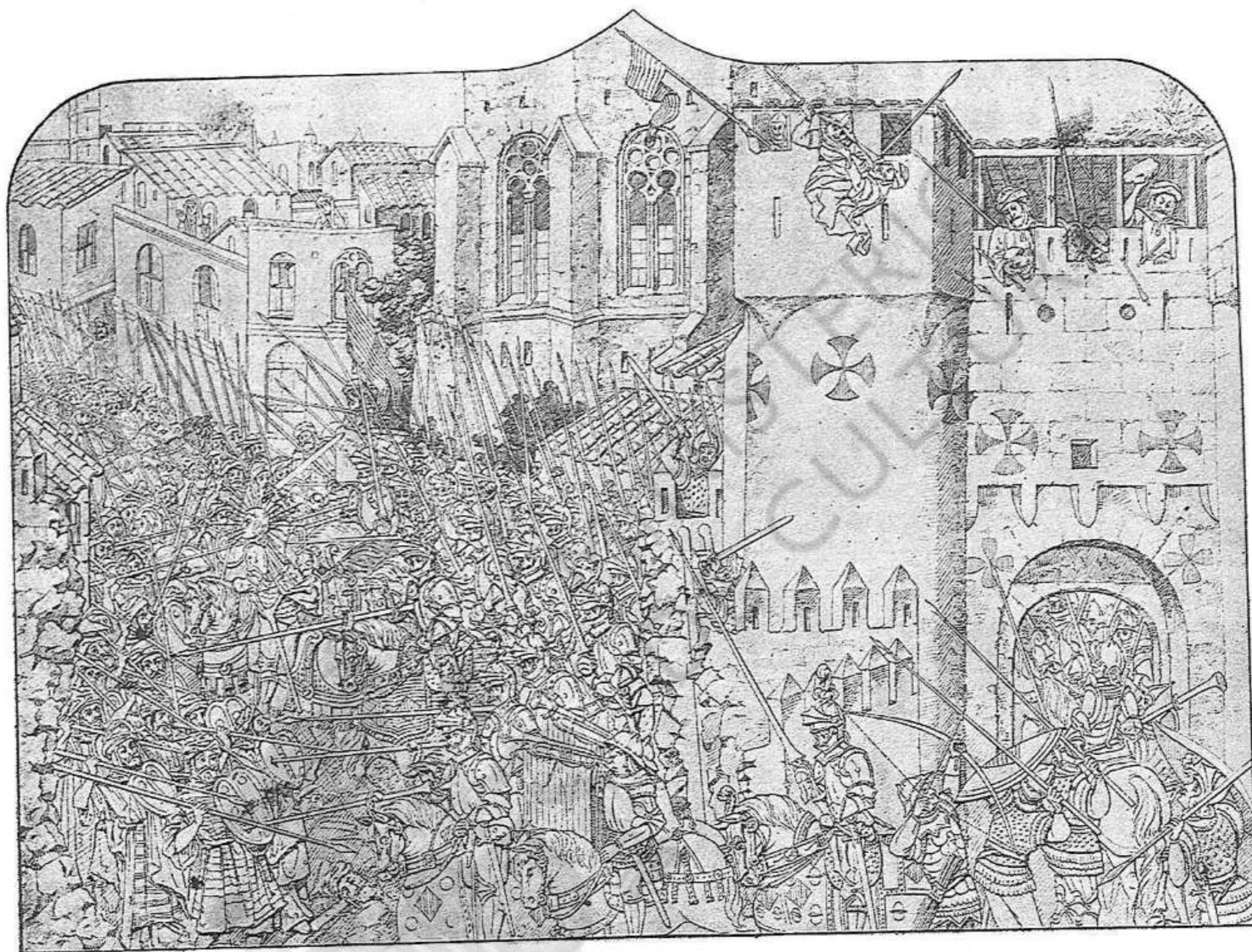
Els prous són morts i el llorerar marcit.
Mes, ignorada, en pregonals d'oblit,
a dins el fi silenci de les baumes,

en solitud l'estalagmita creix...

Així, a desgrat del temps, perdura el bleix
de glòria del teu nom, honor dels Jaumes!

JOAN PONS I MARQUÈS

Entrada de les hosts de Jaume I a Ciutat,
per Bab Alcofol, més tard porta de l'Esvaidor i de Santa Margarida.

Fragment de retaule de primeries del segle XVI, procedent de l'Oratori de Sant Antoni de Pàdua, en
el Museu de la Societat Arqueològica Luliana.

MINISTERIO
DE CULTURA

EL cronista cavaller Bernat Desclot ens ha deixat del nostre Rei En Jaume, una semblança física de gran escola, digna de Plutarc. Diu:

«Aquest rei d'Aragó En Jaume fou lo pus bell hom del mon; que era major que altre hom un palm; e era molt bé format e complit de tots sos membres; que ell havia molt gran cara e vermella e flamenca e lo nas llong e molt dret e gran boca e ben feta e grans dents e molt blanques, que semblaven perles e los ulls negres e los cabells rossos, semblant a fil d'or; e grans espatles e llong cos e delgat e los braços grossos e ben fets e les cames llongues e dretes e grosses per llurs mesures e los peus llongs e ben fets e gentilment calçats. E fou molt ardit e pros de ses armes; e fo valent e llarg e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac (hagué) tot son cor e sa voluntat de guerrejar ab sarrains.»

Aquest gran rei tan alt com era fou aquell qui arribat de fresc a la primeria de setembre de l'any 1229, pogué mesclar l'or jove dels seus cabells amb l'or dels pins de Santa Ponça. Els pobles volen homes grans en llur bressol i si no ho són estats els en fan. Els fundadors de pobles i els grans benefactors de la humanitat sempre han tingut força de gegants i estatura àrdua. Hèrcules infant, ja en el seu bres, ofega monstres. I Samsó jove esqueixa boques de lleó. Carlemany, que segons la semblança que en feu Eginard, cronista seu i amic seu, era d'estatura mitjana, ha estat magnificat i altificat per la llegenda. També la seva ampla testa, colgada de neu, depassa la testa de qualsevol altre home nat. Una vella cançó de gesta titolada *La cançó del peregrinatge de Carlemany* acosta el majestuós emperador i el monarca més poderós i graciós en portar diadema i espasa, que era, aleshores, Huc, emperador de Grècia i Constantinoble. Ells es passegen un al costat de l'altre solemnes, i estic per dir que, processionals, alta en el cap la feixuga corona d'or. Doncs bé; aquell home mitjà, segons el veié Eginard, quan

és vist amb els ulls del poeta èpic, és més gran que el seu reial companyó, d'un peu i quatre polzades:

Charlemaines fut graindre plein piet et quatre polz.

El nostre gran Rei En Jaume és d'aquella raça d'homes que toquen els estels amb el front. Tot allò que va estar en contacte amb ell, té una singular grandesa. El penó que ell alçava i l'espasa que ell brandava haurien trencat els braços d'Hèrcules, avessats a la clava. El seu cavall és per l'estil d'aquells de l'Illiada, immensos, blancs i que amb el vent corrien. Com si fossen terra molla, petjava les roques dures. Ells dos junts eren com el foc que anàs a cavall de la ventada. Per un grup escultòric que representàs aquesta sublim conjunció, Verdaguer demanava per peanya un turó de Montserrat.

LLORENÇ RIBER

Jaume I el Conqueridor i el Legislador

EL XIIIe segle es caracteritza per l'esclator juvenívola de les nacions novelles qui s'alçaven puixants sobre les runes del primer mileni, a l'occident europeu. L'esfondrament de l'imperi romà, l'allau de las invasions bàrbares, el trontoll de l'islamisme, tres moments seculars d'unitat violenta, s'eren esvanits—s'esvania encara el darrer—per gastament natural fins a l'atomització característica del feudalisme. Per reacció instintiva les individualitats geogràfiques es destriaven en unitats lingüístiques, bé evolutivament, bé revolutiva, amb aglutinants històrics engendrants per la geografia mateixa i esparsos dins la successió del temps.

Grans ideals i fortes passions i nobles inquietuds, motors potentíssims de la joventut, agiten poderosament aquell segle i l'empenyen—*suaviter et fortiter*—camí enllà, per les vies senyades per la Providència.

Les collectivitats, com els individus, ve un moment, en assolir la plenitud, que sofreixen la necessitat biològica de tot el seu desplegament virtual, amb l'afany imperatiu i categòric de posseir-se plenament, i aquest daler collectiu, funció i producte d'idees i sentiments i volers, té la seva expressió explosiva en els grans homes, on convergeixen i es concentren totes les forces i energies del pensament i de la sensibilitat i de la voluntat colectiva. Ells són, segons frase de Carlyle, com el llamp del cel qui encèn i converteix en flama tots els seus coetanis, qui l'esperen com a matèria combustible; ells són la vida interna del seu poble en acció, la roda qui mou, impulsada pel motor latent.

La conquesta de Mallorca per l'alt En Jaume, rei d'Aragó i comte de Barcelona, creim que no fou altra cosa. Fer-la nèixer de motius econòmics o motius de dignitat ofesa, seria empètir-la i condemnar-la a l'eixorquia, com la dels pisans i catalans d'un segle abans. Motius així podrien ésser-ne causa ocasional; però l'essència motora, aquella qui congria la virtut necessària per al reeiximent

franc i complet i gairebé fatal (1), neixia d'un fons més íntim i de rels qui prenien la vida en l'entranya mateixa de la substància nacional. El moment biològic demanava, com un postulat de vida, l'expandiment territorial íntegre, tota la possessió tancada dins els termenals definits per la geografia dins l'espai, i entrelligats per substratums etnogràfics, ni que fossen esborradissos, dins el temps.

Per això creim que la conquesta de Mallorca i la de València pels catalans i aragonesos, com la de Granada i de tot l'emirat de Còrdova pels castellans i lleonesos, dins l'ordre de la Providència, eren fets que havien d'esdevenir fatalment, perquè era llei de vida la creixença nacional respectiva, oxigenada de religió, fins a acomplir el seu desenvolupament complet.

Però la glòria de la realització, pel que fa a nosaltres, és tota personal del rei En Jaume. Ell fou l'heroi èpic, símbol representatiu d'aquella virtut d'embranchada incoercible, quasi progenitora, que una hora o altra glateix dins tota vida sana i robusta quan li arriba el temps i la saó de plenitud; ell fou la mà qui reunia totes les energies nacionals i les feia convergir a la formació territorial de la Catalunya gran, històricament i geogràficament completa, i n'acomplí la unitat moral (2).

Aquesta unitat és la que cohesionava i vivifica i fa les individualitats unes, fortes, plenes de potència latent o expansiva qui es nodreix de sí mateixa i té capacitat de rompre tots els vincles constrenyidors, com una soca viva paredada qui esberla argamassa i pedres en arribar l'hora de la superació. És tot el contrari de la unitat fictícia, qui associa, de part de fora, elements heterogenis, com un cercle de ferro, dogues de fusta vària, qui paieixen o re-venen desigualment, provocant, un dia o l'altre, la disgregació per baldeig o per esclat. Vet-ací la raó de les grans desfetes imperials dins tota la successió de la història, des de les dels imperis d'Alexandre el Gran i dels Cèsars en l'antiguitat, fins als de Napoleó i de l'Àustria en els nostres dies.

Prou lliures i liberals eren els Estats de la confederació catalano-aragonesa, prou viu el sentiment de llibertat i d'autonomia on s'era desclosa l'ànima del gran rei, i prou vident i obert el seu

(1) Era tan ferma la convicció del rei d'apoderar-se de les Balears, que un any abans, dia 31 de Desembre de 1228, ja feia nomenar els partidors i distribuïdors de les terres que "Deo opitulante debellaturi atque capturi sumus" (hem d'expugnar i prendre). Acta de Cort general a Barcelona, *apud* J. Miret i Sans. *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, pàg. 75 i 76.

(2) Són conceptes de Miret i Sans: Discurs de 2 de febrer de 1908, recensit *ibidem* pàg. 6.

esperit, per pretenir d'imposar a les terres que conqueria un patró d'uniformisme convencional sense fitesa en la realitat. Per això el guerrer-conqueridor sabia devenir sàviament governant-estadista en forjar l'organització política i social dels nous Estats.

Cenyint-nos a la nostra, és una meravella de justícia, d'equitat, de seny i d'esperit cristià, la diem-ne Carta-pobla, o sien els furs i franqueses concedits, just dos mesos després de la presa de la capital (1 de març de 1230), a tots i a cadascun dels pobladors i habitants de la Ciutat i Reialme de Mallorca, proclamant així el principi de la igualtat davant la llei.

Comença per fer-los donació total de la illa: cases, horts, prats, pastures, aigües dolces, la mar i la costa, caça, pesca, pla i muntanya, herbatges i llenyams de tota mena, i solament se reserva els estanys. Gairebé podríem dir que donava el poble tot quant li ha pres l'Estat modern.

No hem de seguir, d'un en un, els capítols de la carta, que això ultrapassaria els límits d'una revista: espipellarem només, d'ací d'allà, a la ventura, en les cledes que poden semblar conquestes de la democràcia moderna.

Declara franca i lliure la propietat, consignant expressament el dret de lliure disposició.

Concedeix franquesa i llibertat dins tots els dominis de la seva jurisdicció, actuals i futurs, als mallorquins, a les seves cases i mercaderies, i tres anys després (22 de març de 1233), des de Lleida, declara que "tot hom hi fos franc, anant e vinent, cristià e jueu e sarraí, de tot ço que hi aportàs ne tragués que en fos tengut de negun dret a donar", i abans "a cavaller e homens donà'ls franquesa e quítia sens dret ne usatge que no fossen tenguts de donar res a null hom" (1); franqueses, com nota En Quadrado, extensives als futurs pobladors de Menorca i d'Eivissa, eximint llurs béns i possessions de qualsevol càrrega i exacció, tant reial com veïnal.

Suprimeix el dret de naufragi, tan estès dins el feudalisme i mig ressuscitat modernament amb el mon de *mostrencos*.

Dóna força i estat legal, per a totes les qüestions d'agravis i queixes, a l'arbitratge, ideal científic modern que encara estam ben lluny d'atènyer.

Exceptua de seqüestrament el llit, la caixa, els vestiments i les armes de defensa personal.

(1) Crònica del cavaller Bernat Desclot, LVII.

Reconeix la inviolabilitat del domicili i de les naus, fleques i molins, i mana que ni la cort de justícia, ni batle (qui llavors ere també el jutge), ni saig (l'agutzil), no puguin entrar-hi sols, sinó acompanyats de dos o de quatre homes honrats.

Mana la gratuïtat absoluta de l'administració de justícia, ideal propugnat per la ciència jurídica moderna.

Totes les qüestions entre persones i les causes sobre falsetat de pes i de mesura, ordena sien resoltes a lloc públic, i davant persones honrades.

Les causes criminals, les ha de resoldre la cort de justícia, però amb intervenció de prohoms: institució equivalent, però molt més assenyada, a la del Jurat democràtic.

Aboleix la confiscació de béns (sis segles abans de les corts de Càdiç).

Prohibeix tota violència en les persones i coses dels mallorquins, fora dels casos de contumàcia o de crim enorme.

Posteriorment (5 de juliol de 1249), des de València ordenà que els mallorquins no fossen obligats a sortir de la illa per a respondre en judicis civils ni en causes criminals, ni a trametre-hi procurador, i a més prohibí que els qui administraven justícia poguessen adquirir béns immobles durant tot el temps de fungiment del càrrec; i més tard (agost de 1273, segons En Quadrado) també des de València, establí que a les presons hi hagués separació entre jueus i cristians, homes i dones, persones decents i persones *modici valoris* (de poca valor) (1).

És ver que no hi ha el sufragi plebiscitari o universal, però tampoc hi ha ni vestigi d'odioses lleis d'exclusió, i d'altre caire era un fet la representació corporativa, amb reconeixement implícit dels drets polítics. Pel demés, es veuen proclamats, implícitament o explícita, els drets individuals de personalitat (àdhuc als jueus i sarraïns), llibertat, propietat i relació, i a més, la llibertat de tràfec i de comerç, i la participació del poble en l'administració de justícia.

No fou menys sàvia, ni liberal, ni adequada, la constitució que donà anys després al Reialme de València, equiparant de tot en tot els dos Estats conquerits amb els altres Estats d'adquisició hereditària. Tots i cada un servaren llurs notes individuants, amb bella i pronunciada varietat fisionòmica, tot i el fort aire de família

(1) Vide: "Islas Baleares" por P. Piferrer i J. M.ª Quadrado, pàg. 603.

que els lligava compactament en una convivència d'harmonia orgànica, formant aquella característica i inconfusible confederació catalano-aragonesa, on cada Estat era ell mateix i tots plegats eren un sol.

Qui sabé assolir aquest resultat, per força d'armes quan calia i per savi seny a tothora, amb el títol de *Conqueridor* que li dona la Història i l'Épopeia, bé es mereix el de *Legislador* que li hauríem de donar els qui ens enorgullim de perpetuar la seva descendència espiritual i de vindicar-ne l'Herència.

SALVADOR GALMÉS

PERTENECE A LA BIBLIOTECA
DEL
ATENEU BARCELONÉS

E L S L L I B R E S

OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA.—*Materials*, Volum III.—Barcelona, 1929.—492 pp., 28 × 22 cm.

Un nou volum de *Materials* ve a arrengrer-se al costat dels precedentment editats per l'“Obra del Cançoner Popular de Catalunya”. Sigui benvingut. Ell ens recordaria, si la poguéssim oblidar, la tasca meritòria que porta a terme aquesta Institució.

Feina lenta, pacient, de cada dia, feta sense remor, aquesta de recollir el nostre patrimoni cançoner, no té el caire espectacular d'altres empreses i, per tant, no pot rebre l'estímul que suposen els aplaudiments de la multitud.

No els cal això als dirigents de l'“Obra” per sostenir llur entusiasme. Tant el seu generós protector Sr. Patxot i Jubert, com els col·laboradors que amb el seu saber i el seu treball realitzen la tasca, saben bé la valor que per la nostra cultura representa i la urgència amb què és necessari fer-la, per raó de la reculada que les nostres cançons van rebent, un dia darrera l'altre, davant el *couplet* de moda.

El volum que hem esmentat comprèn, a més de la “Crònica” de Mn. Joan Puntí, les “Memòries” de les missions de recerca que s'efectuaren l'any 1924 pel comtat de Conçentaina, Cervera i pobles de la rodalia, comarca d'Olot i illa de Mallorca.

Aquesta última, signada per Baltasar Samper, correspon a la primera missió portada a cap per l'“Obra” a la nostra illa. Els resultats foren ben abundosos i excel·lents. Van ésser recollits 649 documents de la boca del poble, dels quals se'n publiquen 82 en aquest volum. Per això solament, constitueix aquesta “Memòria”—amb tot i no haver-se fet la replega de materials més que en alguns pobles—una de les col·leccions folk-lòriques més interessants que s'hagin publicat referents a Mallorca.

Constata Samper “que la cançonística de les Balears es presenta amb una personalitat particular, força diferenciada i ben definida, que de segur es farà remarcar amb especial atenció dins el Cançoner general de Catalunya”.

No vol dir, però, el paràgraf transcrit que la cançonística nostra sigui una planta apart de la catalana. És una branca del mateix arbre. Cert que la música popular ha sofert aquí influències diferents que al continent, les quals han produït un accentuat cromatisme, en particular, en les tonades de treball i una major tendresa en les cançons pròpiament dites. Però si despullada del seu vestit ornamental no ens fes la línia melòdica recordar sovint el seu parentiu amb la cançó de la Catalunya continental, ho farien abastament les lletres que es troben aquí en un estat més viu, en formes més pures i completes que en terres catalanes.

Per damunt del seu valor documental enclou aquest volum un bell símbol. Conçentaina, el Pireneu i Mallorca s'hi donen les mans a través dels segles, de la mar i les muntanyes.—E. P.

FRANCISCO DE P. NAVARRO Y MIGUEL MASSUTÍ.—*Oceanografía, Plancton y Pesca*

en la Bahía de Palma de Mallorca en 1928.—Instituto Español de Oceanografía.—Notas y Resúmenes. Serie II, número 33.—Madrid, 1929.—61 pp.

Les tasques oficials dels Laboratoris Biològics-Marins no poden limitar-se ara, com antany, a “prendre el pols a la mar” segons la frase enginyosa d’un metge, amic nostre, coneixedor de la vida interna del Laboratori de Portopí en el temps de la seva fundació. Bé ho demostra aquest informe anual, que dona compliment a la R. O. de 22 de novembre de 1927 que els estableix. Fullegeu-lo només, i veureu l’activitat esmerçada en operacions realitzades en dues, de les tres estacions prèviament assenyalades, en la badia, que figuren en l’esquema cartogràfic que acompanya el treball; l’obtenció de dades oceanogràfiques, físiques i biològiques, que els autors ens presenten reunides i sistematitzades.

La primera part comprèn l’exposició, breu i general dels factors climàtics de la nostra Ciutat; les dades meteorològiques procedeixen de l’Estació de l’Institut Nacional de 2.ª Ensenyança.

La segona és dedicada a registrar, qualitativament, les espècies planctòniques —a vegades només els grups: Radiolaris, Copèpods. Aquesta arribarà a ésser la part més interessant, científicament, d’aquests treballs. Cal no oblidar, però, que l’estudi de la Planctologia exigeix, ella tota sola, gairebé tant de treball, especialització i bibliografia com la resta de la Biologia marina.

En la tercera es troben les dades estadístiques, facilitades pel cap d’aquest servei, de la pesca d’espècies corresponents als Crustacis, Moluscs i Peixos (Palma, 1928).

Tot plegat arribà a 936.309 kgs. d’una valor de pessetes 1.171.708.

L’espècie de major importància, en pes, és el gerret, i en valor, el moll i d’altres varies espècies no identificades.

Tanca el fascicle un Apèndix on són registrades, amb tot detall, les 238 operacions—corresponents a una cinquantena de “sortides”—que el director i l’ajudant del Laboratori feren durant l’any 1928.

Completen el text diferents quadres i gràfiques.

Indubtablement el Laboratori, d’un any ençà ha entrat en una fase de revitalització. I així ens plau fer-ho constar.—F. de S. A.

JOHN KNITTEL.—*Terres altes.*—Segona part.—Collecció “Junior”.—Volum II.—Llibreria Catalònia.—364 pp.

Estalonant quasi el primer tom, la Collecció “Junior” ha llançat ja el segon, que conté la segona part de la novel·la “Terres altes”.

John Knittel confirma en aquest segon tom les qualitats que ja havia demostrat en l’anterior de la mateixa novel·la.

L’interès no decau, les descripcions segueixen essent vives i vibrants, els motius psicològics i les reaccions espirituals dels personatges són presentades en forma perfecta, des del punt de vista literari i novellístic.

John Knittel demostra haver lograt merescudament l’anomenada que té. I el traductor, Jaume Bofill i Ferro, està a l’altura que escau a l’autor.

La presentació, molt assenyada, i avalorada per unes belles i decoratives portades.

PRUDENCI BERTRANA.—*Proses bàrbares.*—Edicions Gost.—Barcelona.—188 pp.

Quan un autor està ja consagrat—i volem dir amb això, que ja s’ha fet un nom—no és cosa d’intentar descobrir-lo. Cal només estudiar la nova mostra de la

seva inspiració a través de les pàgines de la darrera obra eixida dels obradors de l'impressor.

Mes ara ens trobam en un cas en què fallen les dues previsions.

Presentar Prudenci Bertrana, fer unes disquisicions sobre la seva forta i vigorosa personalitat literària, bastida a través del seu amor per la Natura és essencialment una tasca sobrera. Bertrana és ja conegut i està ja col·locat en un nivell prou alt.

I si volem intentar parlar de "Proses bàrbares" ¿com fer judicis sobre l'obra que precisament ha estat la que ha servit de pedestal a Bertrana i l'ha voltat de l'aurèola que ha destacat el seu nom?

Cal, doncs, únicament registrar, amb joia, aquesta reedició de les "Proses bàrbares", donada com edició definitiva i augmentada, respecte a la d'abans, amb una conferència de l'autor i una carta autògrafa del poeta màxim de Catalunya, és a dir, de Joan Maragall.

¿Què millor podria dir-se a llaor de l'obra literària de Bertrana que aquestes paraules de Maragall?: "el reprèn a un delitosament aquella onada de natura natural, que talment es toca i es flaira, i un sent el fred del vent i la coïssor del sol i el baf de la humitat i el rodament de cap d'altura. Ningú ho pot dir com vostè això entre nosaltres".

Aquesta nova edició de l'obra central de l'eximi prosista serà, sens dubte, ben rebuda per tots els amants de les nostres lletres.

ASSOCIACIÓ PER LA CULTURA DE MALLORCA.—*Almanac de les Lletres.*—Any X.—136 pp.

El mateix esperit que mensualment anima i nodreix les planes de LA NOSTRA TERRA, treu un bell rebrot anual amb la publicació de l'"Almanac de les Lletres".

L'"Associació per la Cultura de Mallorca", la darrera entitat on va refugiar-se l'amor a l'espiritualitat nostra, dona cada any una prova de vida fent eixir dels obradors de Ca'n Marquès, de Sóller, l'Almanac que posa damunt l'alegria una mica pantagruèlica dels dies nadalencs la nota dolça de la poesia i la petita història de l'any que fina.

Deu anys ininterromputs de sortir a llum en aquests dies donen ja categoria de cosa estable i definitiva a l'Almanac. Fa goig veure arrengherats en el prestatge de la llibreria els deu toms de l'Almanac, en els quals queden incloses les vicissituds de la nostra vida literària un any darrera l'altre.

Però, encara, té l'Almanac una valor més alta que la de servir de fita anual i de reunió de tots els amants de l'ànima nostra. I és que renova, en aquesta època de Nativitat i Epifania la triple germanor de les terres unides per la història (enguany de més oportuna actualitat pel VIIe Centenari de la Conquesta) i per la llengua, aquella llengua que varen enaltir Desclot, Muntaner, Auzias March i Ramon Lull.

No és sols la joia de veure aplegats en l'Almanac l'estol de poetes i escriptors que a Mallorca coven amorosament el foc sagrat; és la constatació que a l'altra banda de la mar els germans de Catalunya senten viva i fonda la fraternitat històrica, sense que falti tampoc l'aportació de la florida València, en camí de completar l'arbre-símbol de les tres branques.

Saludem amb cordial alegria l'aparició del volum X de l'Almanac, tot desitjant que sense interrupció segueixca cada any duent a l'esperit l'onada de goig que encloou la seva aparició.—R. R. T.

RECULLS DE FORA

Per primera vegada ha estat adjudicat el "Premi Joan Crexells".

El jurat era compost de P. Fabra, president; J. M. Junoy, A. Calvet, C. Rahola, C. Riba, J. M. López-Picó i J. Cabot, secretari.

El premi fou concedit, per cinc vots, a "El cercle màgic" novel·la de Joan Puig i Ferrer.

"Fanny" de Carles Soldevila, obtingué el vot de J. Cabot i "Entre flames" de Mestre Ruyra, el de J. M. Junoy.

El veredicté fou llegit pel novel·lista Narcís Oller.

L'eficàcia d'aquest premi, com d'altres semblants, que segurament s'aniran creant a Catalunya, no està en l'interès i entusiasme no sempre mancats de passió que ha desvetllat, sinó en la seva qualitat d'estimulant per autors i lectors.

***

"Revue des Deux Mondes" acaba d'entrar en el centenari de la seva existència ininterrompuda.

Un comitè especial ha organitzat, en commemoració d'aquesta data, a l'hotel Jean Charpentier una exposició dels *Cent anys de vida francesa*: Retrats, escultures, manuscrits, autògrafs, objectes diversos, que recorden la vida anecdòtica—inèdita—dels il·lustres col·laboradors de la *Revue*.

Heus ací un exemple magnífic del que pot aquesta modesta, però difícil, virtut de la continuïtat.

***

A la secció d'Art de l'Exposició de Sevilla, en un vitrina on són exposats trajos típics d'època, i sota un d'ells corresponent a una pagesa eivissenca, segle XVII, es pot veure aquesta llegenda, breu, però significativa, magníficament caligrafiada: *Ibiza (Mallorca)*.

***

"Acció Universitària" és el títol de la darrera revista setmanal que els estudiants de Barcelona han llançat a l'aire del carrer.

Els seus dirigents volen, i ens ho prometen des de l'editorial del seu primer número, que les seves crítiques siguin el judici espontani, el comentari lliure, la veu del jove que es mira el món.

Bells propòsits. A veure si els realitzen amb una mica més de constància i durada que els seus ja nombrosos i eixorcs antecessors.

***

Ja han sortit els dos primers fascicles del "Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana", amb la correspondència castellana, que edita la casa Salvat.

Aquesta nova edició és remarcable, tant per ésser redactada segons les normes de l'Institut d'"Estudis Catalans", seguint les regles gramaticals de Mestre Fabra, com per les nombroses il·lustracions que augmenten la vàlua documental i tècnica d'aquesta obra.

* * *

"Investigación y Progreso" publica en el seu número de novembre proppassat, un breu estudi de Julio Martínez Santaolalla, prof. de la Universitat de Bonn, sobre "La Prehistoria de las Baleares y el estado actual de su conocimiento".

José Pérez de Barradas des d'"El Debate" (17 de l'actual) li ha dedicat un comentari sota el títol "Los Monumentos prehistóricos de Baleares". Ambdós autors consideren necessària—i nosaltres amb ells—una exploració científica, racional i sistemàtica de la prehistòria baleàrica.

* * *

Ens és plaent d'assenyalar una nova aportació catalana al rotatiu liberal madrileny "El Sol", aquesta vegada representada per l'admirat Carles Soldevila.

* * *

Llegim que han respost a l'enquesta d'"El Sol" "¿Qué piensan los jóvenes?", setze baleàrics.

Per ara, numèricament, hem quedat bé. En conèixer les respostes veurem si podrem felicitar-nos d'aquesta sorprenent contribució.

* * *

"Andrenio", Eduardo Gómez de Baquero, és mort. Espanya ha perdut el seu millor periodista (Madrid i Barcelona hi són d'acord). "El Sol" i "La Voz", el seu més il·lustre i mestriol col·laborador. Nosaltres—lectors fidels—perdem el seu mestratge de cada dia.

"Andrenio"—home, escriptor, polític—fou sempre exemplar. Les seves característiques espirituals es deien sensibilitat, comprensió, serenitat, llibertat, justícia: Humanitat.

Humanitat superior, adquirida progressivament i directa en el seu contacte amb els problemes i els fets vitals, literaris, socials, polítics, biològics.

Fets i problemes que esperen, a vegades amb urgència, interpretacions i solucions adientment humanes, i que solament pensadors i escriptors de l'envergadura espiritual d'"Andrenio" poden contribuir a destriar i ajudar a llur realització.

La seva evolució político-social i la seva trajectòria literària són gairebé paral·leles i ambdues anadròmiques. Recorren des del conservadurisme fins al democratism més liberal i més republicà.

La curva representativa d'aquesta evolució política adaptativa, de l'autor de "Letras e Ideas",—conservador als 25 anys, liberal-demòcrata als 65—

és tot un símbol allisonador, que l'esperit vagarós de l'espanyol deuria aprofitar, tot imitant-la.

Catalunya ha perdut un amic generosament comprensiu.

L. N. T. comparteix el dol de les lletres espanyoles.

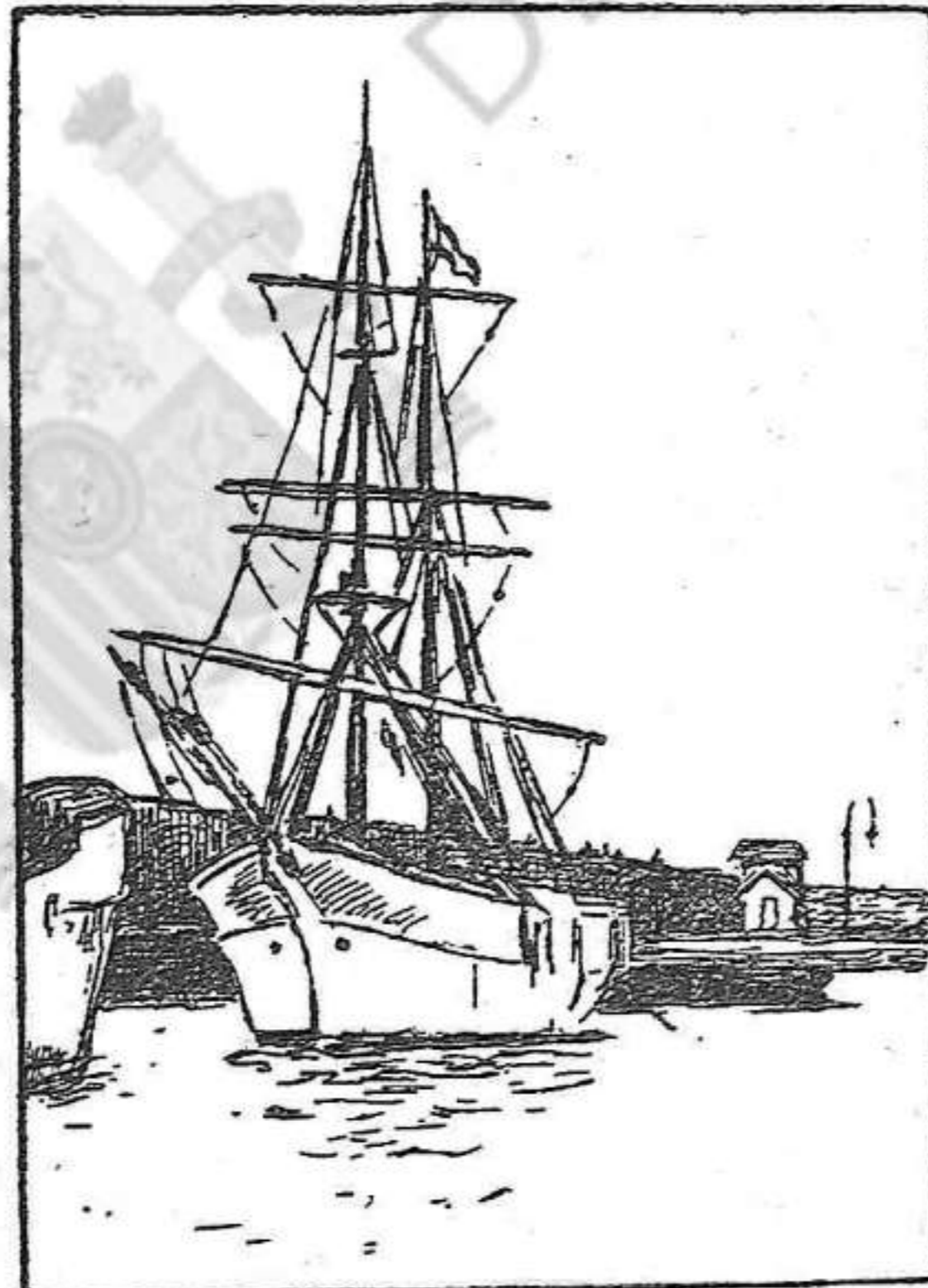
***

Gairebé tota la premsa espanyola—molt especialment la premsa de Madrid—ha distret darrerament la seva involuntària ociositat política, polemitzant sobre la possibilitat, més o menys propera, d'entrar a una nova legalitat constitucional.

Mentre una part, accepta aquesta possibilitat i discuteix la forma del traspàs—directe o amb un govern-pont—l'altra, menys optimista, no creu encara que aquesta vegada, com tantes d'altres, hom parli de bon de veres.

Per un si és cas, bon nombre de vells polítics del vell règim ja han sortit de llur passivitat i silenci.

L'any 1930, ¿serà el missatger de l'esperada nova?—F. de S. A.

F. Salvià de l'Altagracia

N O T I C I A R I

CONCERTS

RAYA I LIDIA GARBOUSOVA

Les concertistes Srtes. Garbousova donaren el dia 14 un recital de violoncel i piano en el "Domus Artis" en sessió organitzada per l'"Asociación de Cultura Musical".

Un programa ben triat d'obres no excessivament conegudes i amb no massa concessions al virtuosisme feia atractivol el concert que, en realitat, no defraudà els assistents.

Raya Garbousova es revelà una artista de temperament que sembla donar-se per complet al seu art en executar les obres, les quals diu amb una emoció que, bé sigui ingènua, bé artificiosament cercada, produeix el millor efecte artístic. Això li fa perdonar el so no sempre pur—principalment en els forts—del seu instrument, defecte tècnic que podrà ben corregir, donada la juvenesa de la violoncellista.

Si en l'execució podríem, doncs, fer alguna salvetat, no així en les interpretacions, sempre càlides i plenes de sentiment, sempre dintre d'un elegant to senyorívol. Sobressortiren l'*Adagio molto cantabile*, de la *Sonata en Sol*, de Breval, i la *Sonata en fa major, op. 6*, de Strauss, de factura tan valenta i distingida, obra avui ja no discutida i acceptada per tothom.

La última part del programa era, com gairebé sempre, d'un nivell certament inferior a les altres, pero fou, també com quasi sempre, on reberen les gentils concertistes majors mostres d'entusiasme per part del públic.

Lydia Garbousova va tocar la seva part de piano molt discretament i amb correcció absoluta.—E. P.

EXPOSICIONS

EL "PRIMER SALÓN DE OTOÑO"

Les obres presentades al "Salón" s'han instal·lat en el saló d'exposicions del "Círculo Mallorquín" i en el de les "Galerías Costa", organitzadores d'aquesta manifestació artística de tardor, que, en conjunt, ha resultat molt fluixa i desigual.

En el "Salón" es nota l'absència d'alguns pintors mallorquins i d'altres que pel llarg temps que són hostes de la illa podem considerar com a nostres. Els estrangers han aportat, gentilment, belles mostres de la seva producció. Cal també anotar amb simpatia l'aportació dels pintors de les illes veïnes. Però, en proporció, el contingent més nombrós és el dels "aficionats".

La pintura, pròpiament dita, és una cosa més seriosa del que molta gent es pensa. L'ésser pintor implica l'haver fet un llarg aprenentatge, el conèixer la tècnica de l'ofici i el posseir una sòlida cultura artística: és a dir, l'haver posat, almenys, el mateix esforç que hom posa per aconseguir

una carrera. El que no ha sofert aquesta disciplina, creim que s'hauria d'abstenir d'exposar amb els professionals. Aquests treballen de cara al públic, els altres haurien de pintar per a la família.

En el "Salón de Otoño" la nutrida representació d'esportanís restà serietat a l'exposició.

H. Anglada, exposa un paisatge gris de clàssica distinció. És el millor d'entre tots els que li coneixem. L'altre quadre, "Gitana", resta inferior al de paisatge.

En Pere Barceló ens dóna una mostra de pintura fresca i espontània amb un cap de pageseta. El seu paisatge queda menys resolt.

Rafel Benet exposa un petit paisatge discret.

Feia estona que no havíem vist una nota tan encertada d'En Gelabert, com resulta el nocturn de Dejà.

Herwin Hubert ens mostra algunes de les seves aquarelles habilíssimes de tècnica. El moviment de les petites figuretes està perfectament aconseguit. No és estrany que l'obra distingida i amable d'aquest pintor tengui tota la simpatia del nostre públic.

Adrien Machefert presenta unes aquarelles fetes amb molta traça. Les de la seva esposa són també força interessants.

Entre el millor de l'exposició es destaca una marina amb unes barques d'En Montesinos. Pintada amb gran simplicitat, dins una fina gama grisa, ens recorda, sense que això vulgui dir que el seu quadre té influències, les obres encertades de Marquet.

El nocturn d'En Raurich, interessant de blancs i blaus, és una obra representativa del conegut pintor català.

Es destaquen vigorosament entre les aquarelles les de Margaret Sweeney; en totes elles es veu l'artista dotadíssima.

Westman, pintor intel·ligentment preocupat, presenta dues esmaltades teles ben estructurades, sensiblement desvaloritzades per la seva coloració. Llàstima que no guardi amb el color la mateixa austeritat amb què sap cenyir-se a la forma.

Els senyors F. Rosselló, Ll. Cerdà, J. Fuster, Pons Fruan i Caffaro han concorregut a l'exposició presentant quadres que, dins les seves tendències respectives, mantenen els seus noms prou coneguts del nostre públic.

D'En Cittadini es poden veure uns discrets paisatges del port de Pollença.

Motius d'aquest mateix lloc han suggerit algunes teles a En Mompou, pintades amb una simplicitat d'expressió que sembla obeir a una fórmula.

Un apreciable paisatge i algunes notes del fotògraf artista de Pollença, En G. Bestard, ens deixen entreveure dots indiscutibles de pintor. Una natura morta d'En B. Mas, acuradament pintada, revela també esforç i condicions. En les que presenta En Seguí, algunes per cert molt fines de color, es veu també primera matèria de pintor.

Apuntem un sensible progrés que es nota en una natura morta del jove R. Nadal i un quadret d'En Bennassar, en el qual poden notar-se apreciables encerts.

Entre les teles presentades pels pintors d'Eivissa es destaquen les obres d'En Puget, artista en qui la traça supera amb gran avantatge la sensibilitat. Tarrés ens mostra alguns carrers hàbilment pintats, però freds volent ésser càlids, de coloració. L'ostentació de tècnica que es nota en un quadre pretencios, titulat *Cèfora*, de Tur de Montis, que sembla pintat per *épater*, ens fa creure que aquest pintor, indiscutiblement dotat, va per mal

camí. Apuntem, encara, una tela de R. Medina, "Clar de lluna", en la qual es noten fineses de grisos, i em sembla que podem cloure la revisió de les pintures exposades al "Salón de Otoño", en el qual no manquen quadres francament dolents com els de Tooker Hernández per citar-ne algun.

Han presentat escultures: el senyor Pastor que exposa uns petits baixos relleus esmaltats, d'una fina elegància decorativa; En Llinàs Riera, un cap en marbre acuradament modelat, i la senyora Mary de Jones que ens revela la seva fina sensibilitat amb unes delicioses petites estàtues, exquisides dins la seva simplicitat.

Els senyors Bestard, Escales i Rullan ens demostren, amb les fotografies presentades, ésser més artistes que molts d'expositors de tela pintada. Els seus objectius sembla que hi veuen més clar que moltes retines de *soi-disant* pintors.

SIMEÓ CERDÀ

Titulant "Arte decorativo" la seva exposició, Simeó Cerdà ens mostra a les "Galerías Costa" una sèrie de quadres que representen peixos en el fons de la mar.

No veim manera d'enfocar com Art decoratiu les obres d'aquest pintor, mancades, precisament, d'estilització decorativa, malgrat els arbitraris fons marins en què situa els seus peixos pintats dins una tendència realista. El convencionalisme d'una part i el realisme de l'altra que es nota en les seves teles dóna com a resultant un desequilibri de conjunt en la seva producció. Els mateixos peixos, pintats damunt un fons tranquil, sense literatura submarina, resultarien certament més interessants.

El Sr. Cerdà ens demostra amb la seva exposició, suposat que com Art decoratiu la presenta, no tenir el sentit de la pintura decorativa. El seu quadre de la sirena ens ho confirma plenament. Les sirenes són uns animals (hom no ha pogut averiguar encara si són carn o peix) que no tenen altra missió que cantar, i juguetejar amb les ones, torcent de mil faisons llurs cues, inspirant els artistes de fantasia i servint-los d'element decoratiu. Aquesta alta missió de les sirenes no l'ha tenguda en compte el Sr. Cerdà en pintar la seva dona d'aigua, que ha volgut fer de carn i de peix alhora. Artísticament ha promisquat i, naturalment, ha fet una sirena d'aquàrium, una sirena realista que fa engúnia.

Els temes que ha escollit pels seus quadres el jove pintor ens semblen superiors a les seves forces. Realment, són molt difícils. Potser la única manera d'aconseguir pintar-los fora adoptar el sistema seguit per Alexandre, en el poema clàssic, quan volgué saber el que passava a la mar:

"Dicen que por saber que fazen los pescados,
como viven los chicos entre los más granados,
fizo cuba de vidrio con puntos bien cerrados,
metiós en ella dentro con dos de sus criados"

i davallà al fons de la mar, on va descobrir que el peix gros es menjava el petit. Igual passa a la terra. Els peixos pintats per Nestor es mengen els que ha pintat N'Anglada, i aquests s'engoleixen els d'En Cerdà.

Anotem que l'exposició del jove pintor demostra un esforç i assenyala un progrés comparada amb les anteriors; en l'actual es troben peixos ben observats de moviment i rics de color. Fragmentàriament, hi ha encerts en les seves obres.—F.

EL FINESTRAL ALEMANY

Entenem que el senyor Pere Morell ha prestat un excellent servei a l'arquitectura de la Seu, en exigir que el finestral que ell pagava fos compost i construït per una casa alemanya; ha posat així una fita—que podem qualificar de pedra blanca—a l'història dels tan discutits vidres.

Feia temps que nosaltres no ens molestàvem en fer la crítica de cadascun d'aquests finestrals, perquè tots queien dins la mateixa tònica absurda en què es presentaren els primers, i perquè, dit sia amb tota lleialtat, no ens vèiem assistits (encara que es tractàs d'una qüestió simplement artística) d'aquella llibertat d'expressió en què s'ha de moure tota crítica dura.

En l'editorial de febrer de l'any passat fustigàvem els bocets: en dir, doncs, que l'obra realitzada està per davall dels bocets, està dit tot.

Ara bé, en contemplar el nou finestral sufragat pel senyor Morell i construït a Alemanya cal fer constar que ens trobam, almenys, davant d'uns projectistes que no són uns aficionats, sinó que «saben» el que és un finestral i el que és una Catedral gòtica. Sabien també que anaven a haver-les amb una llum, com la de Mallorca, que ofereix grans dificultats de domini. Es veu també tot d'una que es tracta d'una casa constructora responsable.

No és aquest finestral una obra exenta de tot industrialisme, és de composició més bé tímida i de coloració que no arriba per cert a prodigiosa; però té calitat i matisació harmònica—condicions més importants en un finestral que no el dibuix i la filiació simbòlica,—és agradable i està prou entonat amb la pedra i l'estil del temple. No representa una passa avançada dins la vidrieria artística, però cau de ple dins la dignitat tradicional i dins el camp de les coses acceptables.

Gaudí, quan féu els seus finestrals, superant-se a ell mateix, féu passar a segon rengle tota la que allavors es deia «bona» vidrieria, inventà una orquestració insospitada, modernitzà i enlairà més que els procediments i la composició, el «concepte» de la vidriera, fent-lo més complexe i emotiu. Tot això—aquí està el miracle—ho féu sense rompre els canons bàsics de la vidrieria medieval i competint en valentia amb la que és pròpia del nostre temple.

Si no fos per la creació d'En Gaudí, que elogiarem sempre, *oportune et importune*, és ben ver que nosaltres no podríem, ni sabríem formular una opinió rotunda sobre quina ha d'ésser la manera d'illuminar la Seu.

Res dels caires extraordinaris dels finestrals gaudinians es pot destriar en el construït darrerament per la indústria alemanya, però tampoc, venturosament té res que veure amb els productes infracromístics de la casa catalana que ha treballat fins ara per la Seu sota la direcció (?) de l'arquitecte senyor Rubió.

Si els finestrals subministrats per la casa Granell haguessin estat de la discreta categoria del que ens ocupam avui, no haurien motivat, no ja una campanya, sinó ni un símptoma de protesta per part de ningú.

EL MONUMENT A MAURA

En escampar-se, suara compliren els quatre anys, la sobtada nova de la mort de D. Antoni Maura, ben segur que dins el pensament de molts es congrià la idea del monument futur, que és avui un fet, des del dia 13 de setembre, que fou inaugurat oficialment.

A la nostra ciutat, tan pobre en monuments d'una relativa dignitat artística i urbana,—aspecte sota el qual pot donar la mà a tantes d'altres

ciutats mediterrànies, més grans que ella i tot,—aquest que acaba d'aixecar-se a la memòria del gran jurisconsult, obra d'un artista conscient i coneixedor del seu ofici, és una cosa sèria i digna. Elogi que no ens reca de fer malgrat de creure que, en principi, és una idea equivocada la d'enfundar escultòricament la noble figura humana amb una cosa tan poc plàstica com uns calçons i una levita, tan allunyats de la severa elegància de les draperies folgades i solemnes d'aquelles estàtues clàssiques dels grans togats romans, dels quals el nostre gran orador emulava la glòria.

L'elogi a les escultures d'En Benlliure no podem estendre'l, però, a dos altres aspectes de l'obra, que són l'emplaçament i el basament. Una altra mà, pesada i grollera,—i si fos la mateixa, no ho entenem,—s'endevina en aquella mísera escaleta de marbre fosc de tan terrestre inspiració i de realització tan mísera, en aquella distribució de sòcol tan poc monumental, per no dir anti-monumental, que més semblaria plataforma de càrrega d'estació de tren, i en aquells trists pedrissos massissos de la vora. Quant a l'emplaçament, el creim un desencert. Partint de la necessitat absoluta de les perspectives tancades, havent-hi a la mateixa plaça del Mercat elements de fons tan aprofitables com el frontis de Ca'n Berga, el teatre Principal, i fins el propi absis de Sant Nicolau, se'n podia haver tret tot un altre partit. Altrament, el veïnatge d'un mingitori i d'un transformador elèctric—cosa que podrà ésser, si es vol, inofensiva de per sí, però que no ho són els de Palma,—és absolutament incompatible amb un monument, si aquest ha d'obtenir el respecte que mereix i que no acostumen a tenir els seus similars aquí. (Per exemple la font Alcover, de la Glorieta, tan mal acompanyada). Trobam també molt poc monumental l'escut de Palma en bronze, de la part de darrera. I finalment, volem creure que es desistirà a temps de la idea apuntada suara en alt lloc, de tancar el conjunt amb una reixa de ferro. ¿Per què bancs i esgraons, si tanmateix no han d'ésser practicables? I llavors, ¿han pensat si no seria ajudar encara més a la idea de funerari, retret el més immediat, potser, a la contemplació del monument que comentam?

CONFERÈNCIES

En donà una al "Colegio Provincial de Médicos de las Baleares" l'illustre catedràtic de Fisiologia de la Universitat de Barcelona Dr. August Pi i Sunyer sobre "Els grans síndromes inconeguts". Començà per dir que la tasca dels catedràtics no deu tancar-se dins les classes universitàries, sinó que cal que s'espandesca fora tot allò que reclama les necessitats de l'època i de la vida moderna. Els cursos graduats especialitzats i d'ampliació són propis de les universitats. Afirmar que la voluntat és un mitjà poderós contra l'envelliment i la mort primerenca. Molts malalts moren abans del que deurien per mor de la resignació amb què esperen les malalties, sense posar remei a temps. Pertoca al metge, no sols combatre els principis de la malaltia, sinó també llevar tota rel. Una perfecta educació professional amb el diagnòstic i la vigilància necessària allarguen la vida. Els Estats Units començaren una gran campanya, una vertadera transformació del món, combatent no sols les malalties individuals, sinó també la social. La vida val més que els dolars per ells. El països escandinaus i Alemanya seguiren també l'exemple. Gràcies a aquests treballs foragitaren les febres tifòides, i del Panamà i Cuba la febre groga i també la tuberculosi; ara hi ha més sanatoris que tuberculosos. A més, algunes companyies de segurs de vida tenen bon esment que el cos dels seus metges visitin els

assegurats; minven així la mortalitat, mercès al diagnòstic a temps, i eduquen l'individu que aprèn a cuidar-se d'hora, i en això es fonamenta el bé dels assegurats i l'èxit del negoci. Tampoc no és estrany llegir damunt revistes no professionals anuncis recomanant el reconeixement mèdic, el més sovint possible. Assenyala alguns síndromes com la poliúria, cansament en pujar escala o costa, tos, etc., que poden ésser començaments de dilatació de l'aorta. El deure del metge en aquests casos és aplicar tot seguit el tractament millor i el del pacient, preocupar-se'n. Combat la medicina simptomàtica, que anomena viciosa. La del pervindre és social. Abans existien hospitals, centres de beneficència. Avui aquests establiments acompleixen una funció de defensa colectiva ben important en la vida social. Lloa l'organització para i post-hospitalària d'un hospital a Boston, en el qual el malalt, després d'eixit és cuidat convenientment en arribar a casa, cercant-li treball, si és que el que abans tenia no li era bo. A Barcelona ha començat a funcionar un servei semblant amb èxit. L'hospital deu perdre el caràcter de casal de caritat i prendre la funció de defensa colectiva, puix la societat ha de procurar que l'individu visque tots els anys possibles, no sols per bé propi, sinó també de la collectivitat. El metge no ha de receptar solament; a més, deu escampar coneixements.

El Dr. Arnol Lorand, de Carlsbad, donà una altra conferència a l'Hospital Provincial sobre "Consells pràctics al tractament dels càlculs biliars".

HOMENATGE A POMPEU FABRA

Hem rebut les següents quantitats per a la subscripció oberta per LA NOSTRA TERRA, a fi de contribuir a l'homenatge al Mestre Fabra:

Antoni Salvà	Ptes.	16
Andreu Crespí	"	15
Emili Darder	"	5
Francesc de S. Aguiló	"	5
Estanislau Pellicer	"	5
Elvir Sans	"	5
Pere Oliver	"	3
Miquel Massutí	"	3
Antoni Pons	"	3
Guillem Colom	"	5
Maria Antònia Salvà	"	5
Bartomeu Forteza	"	5
Francesc Vidal	"	5
Damià Vidal	"	5
Guillem Forteza	"	5
Josep Quñones	"	5
	Ptes.	95

Durant tot el mes de gener vinent rebrem, encara, les sumes que els nostres amics ens vulguin confiar per aquest objecte.

UN RODAMON

És arribat a Mallorca el periodista hongarès Charles Steppinger i la seva muller, redactor de "Le Soleil" de Bruselles. Fa cinc anys tresca món, portant un llibre d'uns trenta quilos de pes, on estoja autògrafs de les

principals figures europees, Clemenceau, cardenal Mercier, etc., segells, fotografies i altres coses.

VISITES D'ESTUDIANTS

Durant la darrera quinzena d'aquest mes han visitat la nostra illa estudiants de la "Federació Universitària Escolar" de Madrid, de Salamanca, de Barcelona i de Saragossa; de l'Associació d'Alumnes d'Enginyers Industrials i darrerament de la càtedra d'Arqueologia de la Universitat Central.

Una representació de la "Federació Universitària Escolar" fou presentada al Sr. Batlle de la Ciutat pel Sr. Sbert i li trameté un salut ben cordial pel poble mallorquí.

*LA NOSTRA TERRA desitja a
tots els seus lectors un bon any nou.*

LA NOSTRA TERRA

DIRECTOR:

ANTONI SALVÀ I RIPOLL

Redacció i Administració:

Carrer de *Palacio*, 91. — Ciutat de Mallorca

Preus de subscripció: Any, 12 ptes. — Trimestre, 3 ptes. — Número solt, 1'25 ptes.

ESTAMPA D'EN FRANCESC SOLER. — SANT FRANCESC, 2 I 4. — PALMA DE MALLORCA